

72566

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KUR'AN'DA KİTAP

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Halim ÖZNURHAN

Kayseri - 1998

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANASYON MERKEZİ

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KUR'AN'DA KİTAP

(Yüksek Lisans Tezi)

Danışman

Prof. Dr. M. Kemal ATİK

Hazırlayan

Halim ÖZNURHAN

Kayseri - 1998

ÖNSÖZ

Kur'an'da pek çok zikredilen "El-Kitab" sözcüğünün Tevrat ve İncil'e işaret ettiği Kur'an asr-ı saadette henüz ciltlenip kitap haline getirilmediği için ona kitap denilemeyeceği dolayısıyla Kur'an'da geçen kitap sözcüklerinin Kur'an'ın kendisine delalet etmediği şeklindeki ifadeler son on yıl içerisinde ilahiyat çevrelerinin gündeminde tartışma konusu olmaktadır. Kur'an'da kitap konusu üzerinde çalışmanın bu konudaki bilimsel tartışmalara katkıda bulunacağını umduğumuz için böyle bir çalışma yapmayı uygun bulduk.

Kuşkusuz kitap sözcüğü Kur'an'ın anahtar sözcüklerinden birisidir. Sözcük[®] yanlış anlaşıldığı, anlamları doğru olarak tespit edilmediği zaman Kur'an'ın önemli bir kısmı yanlış anlaşılacaktır. Çünkü sözcük Kur'an'da 230 kez geçmektedir. Ayrıca sözcüğün türetildiği "k-t-b" fiil kökünden türetilmiş epeyce sayıda sözcük de yine Kur'an'da kullanılmaktadır.

Bunun için çalışmamızda ilk önce kitap sözcüğünün İslam öncesi dönemde hangi anlamlarda kullanıldığı kelimenin kazandığı anlamların oluşmasında hangi faktörlerin rol oynadığı ve daha sonra da Kur'an'daki anlam sistemi içine girince içeriğinin nasıl doldurulduğu üzerinde durduk.

Kur'an'da kitap sözcüğü ile ilişkili olan vahy, zebur, suhuf, inzal, furkan, hikmet, hidayet, ilim gibi bir kısmı ilahî mesajın bildirilişi ile ilgili bir kısmı ise niteliği ile ilgili sözcükler bulunmaktadır. Bu sözcüklerin anlaşılması kitap sözcüğünün anlamlarının tespiti için yararlı ve gereklidir. Bundan dolayı bu

sözcüklerin Kur'an öncesi ve Kur'an sistemi içerisinde hangi anlamlarda kullanıldığını araştırdık.

Bunların yanında özellikle Kur'an öncesinde gönderilmiş ilahî mesajlara karşı müslüman toplumlarda pek de haklı olmayan bir ön yargı bulunmakta, bu kitapların tamamıyla tahrif olmuş hiçbir değer taşımayan eserler oldukları düşünülmektedir. Bunun için bu konuya da araştırmamız içerisinde yer vermenin gerekli olduğunu düşündük ve son bölümü bu konuya ayırdık.

Çalışmamızın birinci bölümü ile ikinci bölümünün bir kısmına paralel bir çalışma A.Ü.S.B.E.'de Doç. Dr. Mevlüt GÜNGÖR yönetiminde yapılmıştır.¹

68 sayfa tutan bu çalışmada kitabın tanımı, tarihçesi, Kur'an'daki kullanımları, kitap ile ilgili kelimeler ve Kur'an'da kitap kelimesinin anlamları üzerinde durulmuştur.

Çalışmada kitap sözcüğünün Kur'an'daki anlamları konusunda varılan sonuçlar ile çalışmamızdaki sonuçlar aynıdır. Yalnız Hicr suresi 4. ve Al-u İmrân suresi 161. ayetlerinde geçen kitap sözcüklerine vakit anlamı verilmektedir.² Kanaatimizce bu ayetlerde geçen kitap sözcükleri yazgı/takdir anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca kitap sözcüğünün anlamları arasında kevnî kitap (Kainatın bir kitap olduğu) üzerinde durulmuş ve haklı olarak Kur'an'da böyle bir kullanım olmadığı, bu kullanımın bazı Kur'an ayetlerinin yorumlanmasıyla ortaya çıktığı belirtilmiştir.³

1- Orhan Kanan, Kur'an'da Kitab Kelimesinin Anlamları, Ankara, 1994, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

2- Kanan, a.g.e., s. 62.

3- Kanan, a.g.e., s. 65.

Çalışma sözcüklerin etimolojisi konusunda yetersiz kalmaktadır. Kitap sözcüğünün Kur'an öncesi dönemdeki kullanımları eksik verilmiş, bir çok anlamdan bahsedilmemiş ve sözcüğün anlam genişlemesine hiç değinilmemiştir. Ayrıca kitap sözcüğünün Kur'an öncesi anlamlarından bahsedilirken bizim hiçbir kaynakta rastlayamadığımız "yapabilirlik, sözünü tutup bağlı kalma" anlamları kaynak gösterilmeden söylenmiştir.⁴

Bunun yanında suhuf kelimesinin insan yüzü için de kullanıldığı yeryüzünün de suhuf olduğu belirtilmiştir⁵ ki doğrusu insan yüzünün dış derisine ve yeryüzünün üst kısmına sahife denildiğidir. Yine bu sözcükle ilgili olarak "suhuf vahiydir"⁶ denilmiştir ki kanaatimizce suhuf sözcüğü vahyi değil vahyin yazıya geçirilmiş halini ifade etmektedir.

Ayrıca levh sözcüğünün anlam gelişmesi de yanlış anlaşılmış gözükmektedir. Kelimenin asıl anlamı "üzerinde yazı yazılan nesne" iken kelime tüm enli ve yazıya elverişli kemikler için genişletilmiştir⁷ denilmektedir. Ama kaynaklar bu hükmün aksini belirtmektedirler.

Anılan çalışmada filolog El-Ferrâ'nın "k-t-b fiili Kur'an'da geçtiği her yerde farz kılmak anlamına gelir" dediği belirtilmektedir.⁸ Oysa El-Ferrâ, k-t-b 'alâ formu için bu anlamı savunmaktadır.⁹

4- Kanan, a.g.e., s. 9.

5- Kanan, a.g.e., s. 26.

6- Kanan, a.g.e., s. 28.

7- Kana, a.g.e., s. 30.

8- Kanan, a.g.e., s. 40, 52.

9- El-Ferrâ, Meânii'l-Kur'an, 1,110.

Bir de vahy sözcüğünün etimolojisi üzerinde durulurken “anlamında kapalılık yoktur, gayet açıktır” denilmektedir.¹⁰ Bilindiği gibi vahy sözcüğü Kur’an öncesinde açık olmayan, anlaşılamayan kapalı anlatım tarzı için kullanılmaktadır.

Ayrıca Kamer suresi 52. ayetinde geçen “yapmış oldukları her şey bir zeburdadır” ifadesindeki zebura levh-i mahfuz anlamı verilmektedir.¹¹ Kanaatimizce bu zebur, levh-i mahfuza değil kayıt kitapına işaret etmektedir.

Sonuç olarak ciddi bir gayretin ürünü olan bu çalışma özellikle sözcüklerin Kur’an öncesi anlamlarını tespit etmede yetersiz kalmış ama kitap sözcüğünün Kur’an’daki kullanımlarını başarılı olarak tespit etmiş, iç tutarlılığı bulunan bir çalışmadır.

Elbette her çalışmada olduğu gibi bizim çalışmamızın da eksik ve kusurlu yanları bulunacaktır. Umarız ki bu çalışmamız Kur’an sözcüklerinin anlamını tespit etme ve Kur’an’ın anlaşılmasında yararlı olur. Yapılacak tüm bilimsel eleştirilere açık olduğumuzu ve gelecek eleştirilere şimdiden teşekkür ettiğimizi belirtiriz.

Çalışmam sırasında bana her türlü desteği veren, eleştirileri ve yönlendirmeleriyle yardımcı olan tez hocam Prof. Dr. M. Kemal ATİK başta olmak üzere hocalarım Prof. Dr. Celal KIRCA, Prof. Dr. Ahmet COŞKUN, Prof. Dr. M. Zeki DUMAN ve Doç. Dr. Erdoğan PAZARBAŞI’na teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Halim ÖZNURHAN

Kayseri-1998

10- Kanan, a.g.e., s. 43.

11- Kanan, a.g.e., s. 48.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	III
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	XI

I. BÖLÜM

KİTAP KAVRAMI

I. Kitap Kelimesinin Etimolojisi	1
II. Kur'an Öncesinde Kitap Kavramı	6
a) Araplarda Kitap Kavramı	6
b) İbrânîlerde Kitap Kavramı	8
ba) Torah (Tevrat)	8
bb) Neviim (Peygamberler)	8
bc) Ketuvim (Kitaplar)	9
c) Hristiyanlarda Kitap Kavramı	11
III. Kur'an'da Kitap Kavramı	14
a) Yazı Anlamında Kitap	14
b) Gerekliklik Anlamında Kitap	15
c) Hüküm Anlamında Kitap	17
d) Kesinleşme Anlamında Kitap	18
e) Yazgı ve Süre Anlamında Kitap	18
f) Delil Anlamında Kitap	19
g) Kayıt Anlamında Kitap	20
h) Amel Defteri Anlamında Kitap	23
1- Kulların Amel Defteri	24
i) İyilerin Amel Defterleri	26
ii) Kötülerin Amel Defterleri	28
2- Milletlerin Amel Defteri	29
i) Levh-i Mahfûz Anlamında Kitap	30

k) Mukaddes Metin Anlamında Kitap	34
1- Tevrat Anlamında Kitap	34
2-İncil Anlamında Kitap	36
3- Kur'an Anlamında Kitap	38
4- Genel Anlamda "Kutsal Metinler" Anlamında Kitap	39
l) Vahiy Anlamında Kitap	40

II. BÖLÜM

KUR'AN'DA MUKADDES KİTAPLARIN ÖZELLİKLERİ

I- Kitap İle İlişkili Kavramlar	43
a) Suhuf	43
b) Zebur	45
c) Sifr	47
d) Vahy	48
e) İnzal ve Tenzil	54
f) Furkan	59
g) Hikmet	61
h) Hidayet	64
i) İlim	68
II- Kutsal Kitapların Özellikleri	70
a) Açık ve Açıklayıcı Oluşları	70
b) İmam Oluşları	72
c) Rahmet Oluşları	73
d) Nur Oluşları	74
e) Şifa Oluşları	76
f) Zikr Oluşları	77
g) Mübarek Oluşları	78
h) Kitapta Eğrilik Olmaması	79

III. BÖLÜM

İNSANLARIN KİTABA YAKLAŞIMLARI

I. Ehl-i Kitap ve Ümmî Terimleri	80
II. Kitaba Olumlu Yaklaşımlar	85
III. Kitaba Olumsuz Yaklaşımlar	92

IV. BÖLÜM

MUKADDES KİTAPLARIN BİRBİRLERİ İLE İLİŞKİSİ

I. Kitapların Kaynağının Bir Oluşu	106
II. Diğer Kitapların Tasdik Olunması	109
III. Kur'an'ın Önceki Kitaplara Müheymin Oluşu	111
IV. Önceki Kitaplarda Ümmî Rasûlün ve Mü'minlerin Müjdelenmesi	114
V. Kur'an'ın Arapça Oluşu	119
a) Arap ve Acem Sözcükleri	119
b) Kur'an'ın Arap Dili ile İndirilmesi	122
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	124
BİBLİYOGRAFYA	127

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g. md.	: adı geçen madde
a.g.y.	: adı geçen yer
a.s.	: Aleyhi's-Selâm
b.	: bin
bkz.	: bakınız
c.	: cilt
çev.	: çeviren
H.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
Haz.	: hazırlayan
M.E.B.İ.A.	: Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
Ö.	: ölümü
R.	: rûmî
T.D.V.İ.A.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ts.	: tarihsiz
vd.	: ve devamı

GİRİŞ

Kutsal metinlerin incelenmesi ancak kitaplı dinler için söz konusu olabilir. Efsanelere ve sözlü bir geleneğe dayanan dinlerin incelenmesinde kutsal metinlerin anlaşılması gibi bir problemle karşılaşmaz. Bu dinlerde mitler ve dinsel pratikler, gerçek ve doğru anlamı cemaatin/kabilenin yaşlıları, erkek birlikleri ya da büyücü şaman veya rahip gibi seçkin kişiler tarafından neredeyse zamanın başlangıcından beri aynı doğrultuda korunmuş anlatımlar olarak görülürler.¹²

Kutsal metne sahip olan topluluklarda ise, kutsal metnin incelenmesi ve anlaşılması problemi vardır. Bundan dolayıdır ki bir kutsal metne sahip dillerin grameri, edebî sanatları kutsal metne sahip olmayanlara göre hem daha erken, hem de daha ayrıntılı olarak gelişmiştir.

Bilindiği üzere İslâm dünyasında Kur'an'ı anlama ve yorumlama faaliyeti ilk günden itibaren başlamış ve günümüze kadar hiç durmadan devam etmiştir. Kur'an üzerinde yazılan yüzlerce tefsir, binlerce çalışma bu anlama-yorumlama faaliyetinin sadece görünen kısmını oluşturur.

Anlama faaliyeti içerisinde sözcüklerin anlamları önemli bir yer tutar. Sözcüklere yanlış anlamlar yüklendiğinde yanlış anlama/algılama durumu ortaya çıkar ve anlatanın muradı gerçekleşmez.

Sözcükler, tıpkı ağaçlar çiçekler gibi belli bir iklimin ürünüdürler. Onların da hayatlarını sürdürdükleri bir çevre vardır. Her

12- Vehbî Başer, "Sosyal Bilimler Açısından Kutsal Metinlerin Anlaşılması", Bilgi Vakfı II. Kur'an Sempozyumu, Ankara, 1996, 18.

sözcük belli bir kültür ikliminde doğar, sesi, yapısı, anlamı o kültür ikliminde belirlenir. İnsanlar, o iklim içinde, o sözcükleri aynı şekilde telaffuz ederler, aynı anlamları yüklerler. Böylece o iklimde sözcükler anlaşma aracı olarak görev yaparlar.¹³

Bu yüzdendir ki, bir metinde geçen sözcüğü doğru anlamak için, o sözcüğün doğup-geliştiği kültürü tanımak, o kültür içerisinde sözcüğe hangi anlamların yüklendiğini bilmek gerekir.

Ayrıca sözcükler zaman içerisinde farklı anlamlar da kazanırlar. Daha önceki anlamlarından tamamen bağımsız olmayan bu anlam, önce kullanılan anlamlardan daha fazla kullanılabilir ve onların önüne geçebilir. Bu nedenle, okuduğumuz metnin meydana geliş sırasında, metnin içerisindeki sözcüklerin hangi anlamlarla yüklü olduğunu, hangi anlamların o sözcüğe daha sonra yüklendiğini bilmek doğru anlamamanın şartıdır.

Bunun yanında eldeki metnin kendisi, sözcüğe yeni anlam ya da anlamlar yüklemiş olabilir. Daha önce dil içerisinde çeşitli anlamlarda kullanılan bir sözcük, metnin içerisinde yeni bir anlam kazanır ve bu yeni anlam, çoğunlukla metnin düşünce sisteminin etkisi ile ortaya çıkar. Bu nedenle sözcüğü anlamak için, metnin düşünce bütünlüğünü de kavramak gerekir.

Tek anlama sahip sözcük bulmak neredeyse imkansızdır. Sözcüğün hangi anlamda kullanıldığını belirleyebilmek için yukarıda belirtilenlerin yanı sıra, bağlamına (siyak-sibakı) da dikkat etmek gerekir. Sözcük bağlam içerisinde anlam kazanır. Bağlamından koparılmış bir sözcük hiçbir anlam ifade etmez, muallakta kalır.

13- Mustafa Özçelik, Kelimelerin İklimi, Kitap Dergisi, İstanbul, 1997, Sayı: 85, 47, 48.

Sözcüğün asıl anlamı cümle içerisinde. Bu hususa dikkat etmeden verilen anlam, hiçbir işe yaramaz, sadece yanlış anlamaya neden olur.

Sözcükler cümle içerisinde tek anlamda kullanılır. Sözcüğün çok anlamlı oluşu bahane edilerek cümleye birden fazla anlam vermek de doğru değildir. Bu anlamlardan birisi bağlamı göz önüne alınarak tayin edilmelidir.

Bir dilde çok kullanılan sözcüklerin anlamlarını tayin etmek, daha az kullanılan sözcüklere göre, daha zor olduğu da gözden kaçırılmaması gereken bir konudur.

Araştırmamızın amacı, “kitap” sözcüğünün Kur’an-ı Kerim’de hangi anlamlarda kullanıldığını tespit etmek, bu anlamlar hakkında bilgi vermek, Kur’an-ı Kerim’de kitap sözcüğü ile ilişkili kavramları, kitap sözcüğü ile eş anlamlı kullanılan sözcükleri tespit etmektir.

“Kitap” sözcüğü denilince akla diğer anlamlarından önce kutsal metin(ler) gelmektedir. Bunun için de “Kitap” sözcüğünün anlamları ve onunla ilişkili sözcüklerin incelenmesinden sonra, Kur’an’a göre kutsal metinlerin özellikleri, insanların kutsal metinlere karşı tavırları ve en son olarak da kutsal metin/kitapların birbirleri ile ilişkisi konularını araştırdık.

Gerek “kitap” sözcüğü, gerekse çalışmamızın içerisinde yer alan diğer sözcüklerin incelenmesinde İbn Manzur’un Lisânü’l-Arab, Cevherî’nin Sihah’ı, Zebîdî’nin Tâcü’l-Arûs’u gibi Arapça’nın temel ve önemli sözlükleri gözden geçirilmiştir. Bunun yanında Râgıb el-İsfahânî’nin Müfredât’ı, Fîrûzâbâdî’nin Besâîr’i gibi Kur’an sözlüklerine, bunlar seviyesinde olmasa da günümüzde yazılan

Kur'an sözlüklerine müracat edildi. Sözcüklerin kaynağını tespit etmede sözlüklerden sonra, bazen bu hususda onları da aşan Zemahşerî'nin Keşşâf'ı, Râzî'nin Mefâtihu'l-Gayb'ı gibi önemli tefsirlere de başvuruldu.

Konular işlenirken elden geldiği kadar anlama yöntemleri uygulandı ve Kur'an'ın iç bütünlüğüne, cümlelerin ya da sözcüğün siyak-sibak ilişkisine önem verildi.

Konular işlenirken gerek klasik, gerekse modern dönem tefsirlerinde, ya da eserlerinde konuya nasıl bakıldığı ve nasıl anlaşıldığı tarandı. Birtakım konular üzerinde yapılmış bulunan tasavvufî, felsefî spekülasyonlar çalışmaya dahil edilmemiştir, bunlar araştırmamızın dışındadır.

I. BÖLÜM

KİTAP KAVRAMI

I. Kitap Kelimesinin Etimolojisi

Araplar, kuzeydeki komşuları olan Sâmi milletlerden yazı yazma sanatı ile birlikte, bu sanatı çağrıştıran kelimeleri de almışlardır.¹ "Kitap" kelimesi Arâmîce'den Arapçaya geçmiş olduğu söylenen bir kelimedir.² Arthur Jeffery, The Foreign Vocabulary of The Qur'an adlı eserinde bu kelimenin kuzey Sâmi dillerinde doğup geliştiğini daha sonra buradan güney Sâmi dillerine geçtiğini belirtmektedir.³ Kelime İbrânî, Arâmî, Süryânî ve Nabat dillerinde yazmak anlamındadır.⁴

Arap filologları ise kelimenin Arapça kökenli olduğunu söylemektedirler. Klasik Arapça sözlüklerde kitap kelimesi ve aynı kökten gelen kelimeler hakkında şu bilgi verilmektedir:

كتب bir şeyin diğer bir şeye eklenmesi ve birleşmesidir.⁵ Atlar toplandığı zaman تكتبت الخيل denilir. Ele geçirilmiş at topluluğuna ise, كتبت السقاء kırbayı bağladım, ağzını

1- F. Krenkow, "Kitap", M.E.B.İ.A., İstanbul, 1967, VI, 829.

2- Subhi Salih, Mebâhis Fî Ulûmi'l-Kur'an, Beyrut, 1990, 17.

3- Arthur Jeffery, The Foreign Vocabulary of The Qur'an, Leiden, 1937, 248.

4- Jeffery, a.g.e., 249.

5- Cevherî, Sıhah-Tâcû'l-Lüga ve Sıhahî'l-Arabiyye, Mısır, 1956, I, 208; İbn Fâris, Mu'cemu Mekayisü'l-Lüga, Kum, ts., V, 158; Fîrûzâbâdî, Besâirü Zevî't-Temyiz, Beyrut, ts., V, 329.

6- Cevherî, a.g.e., I, 209, Zemahşerî, Esâsü'l-Belâğa, Beyrut, 1965, 535, Zebîdî, Tâcû'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kamus, Bingâzi, ts., I, 445; İbn Manzur, Lisânü'l-Arab, Beyrut, 19868, I, 701; Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, İstanbul, 1989, I, 97.

kapattım anlamına, كَتَبْتُ الْبَغْلَةَ ise, katırın iki dudağını halka veya sıırım ile birleştirdim, anlamına gelmektedir.⁷

الكتبة ise, kendisiyle cinsel ilişki kurulmasını engellemek için deve veya katırın rahminin pirinç veya demir halka ile halkalanıp bu halkanın rahmin iki dudağı üzerine eklenmesine denir.⁸

الكتيبة ordu, bölük anlamına gelir. İnsanlar onda toplandığı (k-t-b'nin daha sonraki anlamı ile ona yazıldığı) için bu isim verilmiştir. كَتَبَ فُلَانٌ كِتَابًا ifadesi, filan orduya katıldı demektir.⁹ Nâbîga, ez-Zübyânî bir şiirinde şöyle demektedir: لَا عَيْبَ فِيهِمْ غَيْرَ أَنْ سَيُوفَهُمْ - بَيْنَ فُلُولٍ عَنْ قِرَاعِ الْكُتَائِبِ "Onların ordulara vurmaktan kılıçlarında meydana gelen çentiklerden başka ayıpları yoktur."¹⁰

كُتَابٌ kelimesi ise, yazı anlamındadır ve kendisinde harflerin ve kelimelerin birleşmesinden birbirine eklenmesinden dolayı böyle isimlendirilmiştir.¹¹

7- Cevherî, a.g.e., I, 208, Râğib el-İsfahânî, Müfredâtü Elfâzı'l-Kur'an, Dimeşk, 1992, 669; Zebîdî, a.g.e., I, 444, İbn Manzur, a.g. y.

8- Cevherî, a.g.y.; Zemahşerî, a.g.e., 535; İbn Manzur, a.g.y.; İsmail b. Abbas, El-Muhit fi'l-Lüga, 1994, VI, 229.

9- Cevherî, a.g.e., Zemahşerî, a.g.e., İbn Fâris, a.g.e., V, 158. Ayrıca Krenkow, a.g. md.

10- Nâbîga ez-Zübyânî, Divan, tahkik: Kerem Bustânî, Beyrut, 1963, 11; Beydâvî, Envârü't-Tenzil ve Evrâru't-Te'vil, Beyrut, ts., (Kitâbü mecmûâtü'n-minet'-Tefâsir), IV, 169; Mahmud Hasan Ebû Nâcî, Şuarâu'l-Arâbi'l-Fürsân fi'l-Cahiliyye ve'l-İslâm, Beyrut, 1984, 46, Kelimenin şiirdeki diğer kullanımları için bkz. Muallakât, -Yedi Askı, Çev. M. Şerafettin Yaltkaya, İstanbul, 1989, 152-155; Antere, Divan, Beyrut, ts., 55, 62; Ebû Nâcî, a.g.e., 123-203.

11- İsfâhânî, a.g.e., 669; Firûzâbâdî, a.g.e., V, 329; Fahrüddin er-Râzî, Mefâtiḥü'l-Gayb, Tahran, ts., XXI, 76; Beydâvî, Tefsir, I, 39; Hâzin, Lûbâbü't-Te'vil fi Meâni't-Tenzil, "Kitâbü Mecmûâtün mine't-Tefâsir içinde", Beyrut, ts., I, 9;

Bu kelime کتب fiil -kökünden kıyasa muhālif mastardır. Daha sonra ise, mef'ul manasında isim olarak kullanılmıştır.¹² Çoğulu کتب ve کتب şeklinde gelir.¹³

Râğıb el-İsfahânî, “Bu kelimenin aslının ekleme ve birleştirme anlamında olduğundan dolayı, Allah kelamı yazılı hale gelmemişken dahi ona kitab denilir” demektedir.¹⁴ Diğer bir ifade ile Kur'an'da geçen kitap sözcüğü her zaman Kur'an'ın yazılı şeklini göstermez. Allah'ın kelimelerinin bir düzen içinde birlik göstermesi “yazma (kitap)” demektedir.¹⁵

Tabatabâî ise, insanın hıfzına yazdığı şey de, tıpkı kalemle sayfalara, levhalara yazılanlar gibi kitap diye isimlendirilir, demektedir.¹⁶

Kitap kelimesi ayrıca kesinleştirmek, takdir etmek, kesin karar / niyet, farz kılmak, yargı anlamında kullanıldığı gibi¹⁷ kader / yazgı anlamında da kullanılmıştır. Bir şiirinde Câdî şöyle der: “Ey amcamın يا ابنة عمي كتاب الله اخرجني - عنكم هل امنعن الله ما فعلا

Zebîdî, a.g.e., I, 444; İbn Manzur, a.g.e., I, 698; Şevkânî, Neylû'l-Evtâr Şerhu Munteka'l-Ahbâr, Mısır, ts., I, 24; İbn Fâris, a.g.e., V, 159; Subhi Salih, a.g.e., 17; Ateş, Tefsir, I, 97.y; Râzî, Tefsir, XXIII, 215; Firûzâbâdî, a.g.y.;

12- İsfahânî, a.g.y; Râzî, Tefsir, XXIII, 215; Firûzâbâdî, a.g.y.; Zebîdî, a.g.y; İbn Manzur, a.g.y; İbn Abbâd, a.g.y.

13- Cevherî, a.g.e, I, 208.

14- İsfahânî, a.g.e, 669.

15- Ali Ünal, Kur'an'da Temel Kavramlar, İstanbul, 1990, 30.

16- Tabatabâî, El-Mizân fi Tefsîri'l-Kur'an, Beyrut, 1974, VII, 265.

17- İsfahânî, a.g.y.; Cevherî, a.g.y.; Firûzâbâdî, a.g.e, V, 332; Zebîdî, a.g.y.; İbn Manzur, a.g.e, I, 700.

kızı Allah'ın yazgısı beni sizden uzaklaştırdı. Allah'ın yaptığına engel olabilir miyim ?”¹⁸

Bunun yanında, yazı anlamına gelen “kitap” kelimesi, muhtemelen çoğunluğu okuma-yazma bilmeyen araplar için, bugün bizlerin zihinlerindeki yazı / kitap kavramından daha farklı bir şeyler ifade ediyordu: “Onlar için yazılar ve harfler gizemlerle doluydu. Yazıların bir şeyler anlattığını bildikleri halde, ne anlattığını bilmiyorlardı. Yazıtlar (kitabe), idrak edemedikleri gizli sözler veya mesajlardı (risale).”¹⁹ Bundan dolayıdır ki, Arapça lügatlar v-h-y kelimesinin anlamları arasına yazı/kitabet'i de koyarlar.

Kur'an öncesi dönemde Arapların yazı olarak gördükleri, bildikleri şeylerin, bu anlayamadıkları kitabeler ve ehl-i kitabın elinde bulunan, yine anlayamadıkları kutsal metinler olduğu göz önünde bulundurulursa, yazı کتاب 'nın onlar için, gizem ve kutsallıkla örülü bir anlamı olduğu ortaya çıkar.

Kelimenin eski Arap şiirinde genellikle “ilahi vahy” anlamında kullanıldığı²⁰ ve aynı şekilde Kur'an'ın vahyolunduğu dönemde onu dinleyenlerin Kur'an'da geçen “kitap” kelimesini, mushaf/ yazılı metin olarak değil, “ilahî kelim” ve “vahy” olarak algıladıkları söylenmektedir.²¹

18- Zemaşşerî, a.g.e., 535; Cevherî, a.g.y.; İbn Fâris, a.g.e.,V, 158; Zebîdî, a.g.y.; İbn Manzûr, a.g.f.e, I, 669; Ayrıca Muhammed Ahmed Mevlâ Beg, Ali Muhammed Becâvî, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Eyyâmu'l-Arab fi'l-Cahiliyye, Beyrut, ts., 24; İmruu'l-Kays, Divan, Beyrut, ts., 78.

19- M. Ali Baltaş, İlk Mesajlar, İstanbul, 1993, 100-101.

20- Krenkow, a.g.y.

21- Muhammed Esad, Kur'an Mesajı-Meal-Tefsir, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul, 1996, I, XXVI

Ayrıca cahiliyye döneminde vahy kelimesi ile kitap kelimesi birbiri yerine kullanılmaktaydı.²² Cahiliyye şairi Lebid, Muallaka'sında şöyle der:

فمدافع الريان عري رسمها - خلقا كما ضمن الوحي سلامها

“Reyyan Dağı'nın yamaçlarından akan suların mecralarını seller bozmuş, yıkmıştır. Burada kalan izler taş üzerinde yazılmış yazının kalan kısmına benziyor.”²³

Bu anlamda bir de mesel vardır. Araplar sırrını gizleyen kimse için الحجر وحي في الحجر ifadesini kullanırlar; çünkü taş haber vermez²⁴ Şüphesiz şifahî kültür içerisinde bu söz delaleti kapalı, gizli bir yazıya işaret etmektedir.²⁵

Kitap kelimesinin o dönemde zihinlerde çağrıştırdığı bir diğer husus ise; “kitaba yazılanların artık unutulmaz ve kaybolmaz bir şekilde sağlama bağlanmış olmasıdır.”²⁶

استكتبه ise imla ettirdi, yazdırdı anlamına gelir.²⁷ اكتب ise yazmasını emretti veya onu katip edindi demektir.²⁸ Filolog İbn A'râbî'ye göre Araplar nezdinde كاتب alim demektir.²⁹

22- Nasr Hamid Ebu Zeyd, Mefhûmu'n-Nass-Dirâsatun fi Ulûmu'l-Kur'an, Mısır, 1990, 62.

23- Muallakât, 101.

24- El-Meydânî, Mecmeu'l-Emsâl, Mısır, ts., III, 445;Ebû Zeyd, a.g.y.

25- Ebu Zeyd, a.g.y.

26- Muhammed İzzet Derveze, Kur'an Cevap Veriyor, Çev. Abdullah Baykal, İstanbul, 1988, 443.

27- Cevherî, a.g.e., I, 209; Zebîdî, a.g.e., I, 445.

28- İbn Manzur, a.g.e., I, 700.

29- İbn Fâris, a.g.y.; İbn Manzur, a.g.e., I, 699.

Kelimenin kökeni hakkında şunu söyleyebiliriz: İddia edildiği gibi kelime Arapçaya dışarıdan girmiş bir sözcük değildir. Eğer dışardan girmiş olsaydı, özellikle birleştirmek ve eklemek anlamına gelen ve bu anlamla ilişkili olan kelimeler, bu kökten türemezdi. Muhtemelen kuzeyden yazı sanatının alınması ve zaten Arapça ile aynı kökten gelen kuzey Sâmi dillerinde bu kelimenin yazı anlamında kullanılıyor olması kelimede anlam genişlemesine sebep olmuş ve yazı ile irtibatlı olan anlamlar k-t-b fiili ve bundan türeyen kelimelerle ifade edilir olmuştur.

II- Kur'an Öncesinde Kitap Kavramı

a) Araplarda Kitap Kavramı:

Araplar bilindiği üzere okuma-yazma konusunda ileri seviyede olmayan bir toplum idiler. Elllerinde mevcut yazılı bir kitapları olmadığı gibi, okudukları bir kutsal metin de yoktu. Yazı ise, Kur'an vahyinden hemen önce sayılabilecek bir dönemde Arabistan'a girmiştir.

Kuzey ve güney Araplarının yazı tarihi daha eskilere giderken, Hicaz Arapları, İslamiyetin doğuşunun hemen öncesinde Nabat yazısını ticaret için gittikleri Şam bölgesinden, Kûfî yazıyı ise, Irak bölgesinde Süryânîlerden öğrenmişlerdi. Nabat yazısı daha sonra geliştirilerek nesih yazısına; Süryânî yazısı da geliştirilerek Irak'taki Kûfe şehrine nisbetle kûfî yazısına dönüştürülmüştür. Daha sonraları kûfî yazı, dînî kitapların yazılmasında, nesih yazısı da ticaret ve muhaberat işlerinde kullanılmıştır.³⁰

30- Neşet Çağatay, İslam Dönemine Dek Arap Tarihi, Ankara, 199, 141, 142.

Tarihî bilgiler Mekke'ye yazının Rasulullah (a.s.)'ın kendisinden daha yaşlı olan çağdaşları tarafından getirildiğini göstermektedir.³¹

Bunun yanında Arap yarımadasında bulunan Yahudi ve Hristiyan topluluklar içerisinde İbranice, Süryanice ve Yunanca Kitab-ı Mukaddes metinleri okuyanlar epeyce bulunmakta idi.³²

Kur'an-ı Kerim'de geçen "Kırtas", "Rakk", "Sifr", "Kitap", "Sahife", "Suhuf", "Zebur", "Zübür", "Elvah", "Tevrat", "İncil", "Kalem", "Midad", "İmlâ", "İstinsah", "Hat", "Rakam", "Sicill" gibi kelimeler okuma-yazma ile ilgili terimlere Arapların şifahî yolla aşina olduğunu göstermektedir.³³

Ayrıca bir ayette geçen "katib" ifadesi³⁴, o sıralarda yazı yazmayı ticarî anlaşmalar düzenlemeyi meslek edinmiş bir grubun varlığını göstermektedir.³⁵

Bunun yanında Medine'deki Yahudilerin hem dînî okul olarak kullandıkları, hem de kazâî kararların verildiği Beytû'l-Midras (Bilim Evi) adı verilen kurumları bulunmaktaydı.³⁶

31- Zerkânî, Menahilü'l-İrfan fi Ulûmi'l-Kur'an, Mısır, ts., I, 354-356; B. Moritz, "Arabistan (Yazı)", M.E.B.İ.A., İstanbul, 1950, I, 499; Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, Çev. Salih Tuğ, İstanbul, 1980, I, 821, Kur'an Tarihi, Çev. M. Said Mutlu, Ankara, 1991, 59, 60.

32- Muhammed İzzet Derveze, Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı, Çev. Muhammed Yolcu, İstanbul, 1989, I, 245.

33- Hamidullah, İslam Peygamberi, II, 826; Derveze, a.g.e., I, 246, 247.

34- 2. Bakara / 282.

35- Derveze, a.g.e., I, 247.

36- İbn Hişam, Es-Siratü'n-Nebeviyye, Mısır, 1936, II, 201, 207, 213; Hamidullah, a.g.e., I, 614.

Araplar bahsettiğimiz Yahudi ve Hristiyan grupları yanında Mecusî ve Sâbii gruplarla da ilişki içerisinde bulunduklarından dolayı, kutsal kitap kavramına aşina idiler. Dolayısıyla bir kutsal kitaba sahip topluluklara “Ehlü’l-Kitap” kendilerine ise, kutsal metne sahip olmayanlar anlamında “ümmî” diyorlardı.

Bütün bunların yanında o dönemdeki iki kapak arasında alınmış, ciltli kitap bulunmuyordu; dolayısıyla kitap kelimesi bizim anladığımız anlamda hiç kullanılmıyordu. Rulolar halinde olan, Yahudi ve Hristiyanların kutsal metinleri ise سفر (çoğulu اسفار) kelimesiyle ifade ediliyordu.

b) İbranilerde Kitap Kavramı:

İbranilerin kutsal kitap külliyatı Tanakh “Yazılı Dînî Edebiyat”, Talmut “Sözlü Dînî Edebiyat” olarak iki bölümden oluşur. Kendi içindeki üç bölümün baş harflerinin birleştirilmesiyle isimleştirilmiş olan Tanakh’a Hristiyanlar Ahd-i Atîk “Eski Antlaşma” adını verirler.³⁷ Tanakh ise üç bölümden oluşur.

ba) Torah (Tevrat): Beş bölümden oluşmaktadır. Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye. Tekvin yaratılıştan Hz. Yusuf’un vefatına kadar geçen olayları, diğer bölümler ise, Hz. Musa’nın doğumundan vefatına kadar geçen olayları ele alır.

bb) Neviim (Peygamberler): Yahudiler kendi tasniflerinde Ahd-i Atik’in ikinci bölümünü teşkil eden bu bölümdeki kitapları iki

37- Encyclopedia Judaica, Yerusaleim, 1978, XV, 1236, Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi Ankara, 1988, 120; Baki Adam, Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat ve Yahudi Hayatındaki Yeri, Ankara, 1994, (Basılmamış Doktora Tezi), 14, 15.

gruba ayırmışlardır. İlk grubu oluşturan Yeşu, Hakimler, birinci ve ikinci Samuel, birinci ve ikinci krallar kitaplarına İlk Nebiler (Neviim Rişanim); ikinci grubu oluşturan İşaya, Yeremya, Hezeikel ile oniki peygamber (Amos, Hoşea, Yoel, Obadya, Nahum, Mika, Habakuk, Yunus, Haggay, Tsefenya, Zekarya, Malaki) kitaplarına da Sonraki Nebiler (Neviim Ahoronim) demektedirler. Onların da bu ikinci kısma Neviim adını vermeleri, bu bölümdeki kitapları peygamberlerinin yazdıklarına inanmaları sebebiyledir.

bc) Ketuvim (Kitaplar): Bu kitaplar Babil Talmudu'na göre şöyle sıralanır: Rut, Mezmurlar, Eyüb, Meseller, Vaiz, Neşideler Neşidesi, Mersiyeler, Daniel, Ester, Ezrâ-Nehemya, Tarihler³⁸.

İbranilerin ellerinde bulunan bu kutsal metinler, tarihin belli bir döneminde ve aynı anda yazıya aktarılmamışlardır. Uzun tarihi seyir içerisinde çeşitli zamanlarda ortaya çıkan bu eserler, uzun süre şifahi olarak nakledilmiş, söz konusu edilen olaylardan asırlarca sonra ve bugün nisbet edildikleri şahısların dışındaki kişilerce kaleme alınmışlardır. Şifahi geleneklerin yazıya aktarılması milattan önce onuncu yüzyılda başlamış, milattan sonra birinci yüzyılda sona ermiştir.³⁹

Tevrat, Yahudi inancına göre kelime kelime Yahve tarafından Hz. Musa'ya vahyedilmiştir. Onun benzeri asla gelmeyecektir ve bu kitap vahyedildiği şekliyle hiç bozulmadan günümüze kadar gel-

38- Ömer Faruk Harman, "Ahd-i Atik", T.D.V.İ.A., İstanbul, 1998, I, 449-501.

39- Harman, a.g. md., 495.

miştir.⁴⁰ Ayrıca Tevrat'ın semavî aslı Tanrı katındadır. Oradan yeryüzüne gönderilmiştir.⁴¹

Tevrat'ın hiç değiştirilmeden günümüze kadar geldiği konusunda gerek bir kısım modern tarih ve dil bilim uzmanlarının, gerekse bir kısım Yahudi grupların bu yargıya itirazları bulunmaktadır. İleride tahrif konusu işlenirken bu konuya değinilecektir.

Neviim ve Ketuvim bölümlerinin ise ilham eseri olduğuna inanılır. Yalnız Neşideler Neşidesi adlı bölümde, dînî hiç bir konu işlenmediği için bazı hahamlar bunun ne vahy, ne ilham eseri olmadığı, tamamen beşeri olduğu görüşündedirler.

Şifahi gelenek olan Talmut ise, "öğretim" anlamına gelir, Tevrat'ın yorumudur. Önceleri bu yorum sözlü olarak yapıldı. Daha sonraları, öğrenilecek konuların akılda tutulamıyacak kadar çoğalması ve sürgün olarak gittikleri memleketlerde zaman zaman Tevrat eğitiminin yasaklanması, Yahudi dininin geleceğini tehlikeye düşürüyordu. Bu durumu göz önüne alan Yahudi din bilginleri "sözlü olan Tevrat"ı yazılı hale getirdiler ve bu metne Talmut denildi.

Talmut'un Yahudiler nezdinde Tevrat kadar önemi vardır. Onun da vahy ve ilham eseri olduğuna inanırlar. Talmut'u kabul etmeyen Yahudileri gerçek Yahudi saymazlar.

Talmut iki kısma ayrılır: Mişna ve Gemera. Mişna(=Tekrar ederek öğrenmek), Yahudiliğin dînî, ahlakî kurallarının açıklanmasından ibarettir, İbranicedir. Milattan sonra 190-200 yılları arasında Rabbi Yuda ha-Nasi tarafından derlenmiştir. Gemera (= son

40- Harman, a.g.y.

41- Encyclopedia Juadaica, a.g.y.

olarak gözden geçirme) ise, Mişna'nın açıklamasını ve bunların bir esasa bağlanması için Rabbilerinin tartışmalarını ihtiva eder.⁴²

c) Hristiyanlarda Kitap Kavramı:

Hristiyanların kutsal kitapları iki temel bölümden oluşur. Birincisi Ahd-i Atik dedikleri Tevrat ve ekleridir. Bu anlamda Hristiyanlar, başka dinin kutsal kitaplarını, kendi kutsal kitapları içinde bulunduran yegane din mensuplarıdır. Ahd-i Atik'i, Yahudiler yirmi dört kitap olarak kabul ederken Hristiyanlar otuz dokuz bölüm olarak kabul ederler.⁴³ Yalnız Tevrat'ın içerdiği hükümlerin çoğunu mensuh sayıp, onunla amel etmezler.⁴⁴

İkinci kısım ise, Ahd-i Cedid adını alır. Ahd-i Cedid'i teşkil eden kitaplar Trente Konsilinde tespit edilip kesinleşen şekliyle yirmi yedi tanedir. Bu kitaplar Dört İncil, Resullerin İşleri, Pavlos'un sayısı ondördü bulan mektupları, Genel (Katolik) mektuplar (yedi tane) ve Yuhanna'nın Vahyi'dir.⁴⁵

Ahd-i Cedid, günümüzde, Ahd-i Atik'de olduğu gibi üç kısma bölünmüştür: 1- Tarihî Kitaplar: Dört İncil ve Resullerin İşleri; 2- Tâlimî Kitaplar: Pavlos'un Mektupları ve Katolik diye adlandırılan Yedi Mektup; 3- Peygamberlik: Yuhanna'nın Vahyi⁴⁶

42- Tümer ve Küçük, a.g.e, 126; Dinler Tarihi Ansiklopedisi, İstanbul, II, 420-422; Adam, a.g.e, 8-12.

43- Tümer ve Küçük, a.g.e, 152.

44- Hamidullah, Kur'an Tarihi, 29.

45- Günay ve Tümer, a.g.e., 152, 153; Hikmet Tanyu "Ahd-i Cedid", T.D.V.İ.A., İstanbul, 1989, I, 501.

46- Tanyu, a.g.y.

Ahd-i Cedid içerisinde en erken yazılanlar, Pavlos'un mektuplarıdır. Daha sonra İnciller ve en son olarak da Yuhanna'ya nisbet edilen yazılar kaleme alınıp, bu koleksiyona dahil edilmiştir.⁴⁷

İnciller, Hz. İsa tarafından yazılmış ya da yazdırılmış kitaplar değildir. O tebliğini talebelerine yazdırmamıştır,⁴⁸ ilk Hristiyanlar, Hristiyan cemaatlerin çoğalması ve Gnostik tesirlerin artmaya başlaması sonucu, Hz. İsa'nın sözlerini yazıya aktarma gayreti içerisinde bulunmuşlar, böylece "İsa'nın Hatırâtı" da denilen İnciller ortaya çıkmıştır.⁴⁹ Her İncil hemen hemen birbirinin aynıdır. Bunlar Hz. İsa'nın söyledikleri ve yaptıklarının karışık bir ifadesi ve İncil yazarlarının başka kaynaklardan öğrenmiş oldukları Hz İsa'nın hayatına ait malumatın tekrarından ibarettir.⁵⁰

Dört İncil, yazarlarına nisbetle isimlendirilirler; Matta, Markos, Luka, Yuhanna İncilleri diye anılırlar. Bunların ilk üçüne "Sinoptik İnciller" denilir. Genelde 60-70 yılları arasında yazıldıkları düşünülür. Yuhanna İncil'inin ise 100 yıl civarında yazılmış olduğu kabul edilir.⁵¹ Bununla birlikte Hristiyanlığın ilk üç yüz yılı karanlık olduğu için bu tarihler temkinle karşılanmalıdır.

47- Tanyu, a.g. md., 502.

48- Hamidullah, a.g.e., 19; John Gılchrist, Kur'an İle Kutsal Kitap, Çev. Yok, İstanbul, 14; F. F. Bruce, Elimizdeki İncil Sağlamdır, Çev. Yakup Yazman, İstanbul, ts. 36.

49- Tanyu, a.g. md., 506.

50- Hamidullah, a.g.e., 20.

51- F.F. Bruce, a.g.e., 13'te şu tarihleri vermektedir: Matta-60; Markos-58; Luka-61; Yuhanna-90.

Başlangıçta Hristiyan cemaatleri içinde Ahd-i Atik daha önemli görülürken zamanla İnciller önem kazanmaya başlamıştır.⁵² Ayrıca ilk devirlerde Dört İncilin dışında epeyce sayıda İncil bulunmaktaydı; ama bu dördü zaman içerisinde şöhret kazanıp makbul bulundu ve diğerleri apokrif (gayri sahih) sayılarak dışarıda bırakıldı ve daha sonraları da yasaklandı.⁵³ İlk asırlarda bu apokrif İncillerden yararlanılıyordu.

Hristiyanlar, kutsal metinlerin (Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedid) tamamının ilham edilmiş Tanrı kelamı olduğuna inanmaktadırlar. Onlara göre kutsal kitap, Kutsal Ruh tarafından ilham edilmiştir ve yazarı Tanrıdır. Kutsal metin yazarları ise sadece Tanrı'nın vasıtalarıdır.⁵⁴

Yalnız XVIII. yüzyıldan itibaren filolojinin ve tarihi bilgilerin gelişmesi, ilmî araştırma ve keşifler, tenkit ilminin Kitab-ı Mukaddes'e uygulanması, mevcut kanaatin değişmesine sebep olmuş, tarihî gerçeklerle bağdaşmayan ifadeler, ilmî araştırmaların sonuçlarına ters düşen bilgiler, dil ve üslûptaki farklılıklar, Kitab-ı Mukaddes'in bütünüyle aynı Kutsal Ruh'un ilhamıyla, Tanrı tarafından yazdırılan bir kitap olduğu inancını sarsmıştır. Şu an kabul edilen anlayışa göre Tanrı bu kitapların biricik yazarı değildir; yazarların da rolü vardır. Kutsal yazılar, temel yapı ve şekil açısından onların eseridir.⁵⁵

52- Tanyu, a.g. md., 503.

53- Bunların hangi ölçüye göre kabul edilip edilmediği konusu açık değildir. Elde bunu izah edebilecek bir bilgi de yoktur. Bkz. Dinler Tarihi Ansiklopedisi, II, 254.

54- Norman Anderson, İsa-Masih Gerçeği, Çev. M. Uysal, İstanbul, 1990-1995; Tanyu, a.g. md., 506.

55- Tanyu, a.g. md., 507; Gölchrist, a.g.e., 13, 14; Watt, Günümüzde İslam ve Hristiyanlık, Çev. Turan Koç, İstanbul, 1991, 95.

III- Kur'an'da Kitap Kavramı

Kur'an-ı Kerim'de kitap sözcüğü kullanılırken İslam öncesi dönemdeki anlamlarından bir kısmı kullanılmış, ama bu anlamların içerisinde de Kur'anî düşünce sistemi gereği bazı farklılıklar olmuştur.

a) Yazı Anlamında Kıtâb:

Kitap kelimesinin, Kur'an-ı Kerim'in vahyolunduğu dönemde "yazı, yazılı şey" anlamına geldiğini daha önce belirtmiştik. Kur'an-ı Kerim'de de aynı şekilde kitap kelimesi ve k-t-b kökünden türeyen sözcükler bu aslî anlamıyla, yani "alelâlde yazı, sahife üzerindeki yazı" manasında kullanıldığını görmekteyiz. Mesela:

"Eğer sana kağıt üzerinde bir yazı indirilmiş olsaydı da onu elleriyle tutsalardı, yine inkar edenler 'bu açık bir kandırmacadan başka birşey değildir' derlerdi."⁵⁶

"Kitap ehli, senden, kendilerine gökten bir yazı indirmeni istiyorlar. Musa'dan daha da büyüğünü istemişlerdi."⁵⁷

"Onlar yanlarında mevcut Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları ilâhî mesaj eğitimi görmemiş (ümmî) peygambere uyarlar."⁵⁸

"O gün göğü yazı tomarlarını dürer gibi düreriz."^{59†}

56- 6. En'am / 7. كتابا

57- 4. Nisâ / 153. كتابا

58- 7. A'raf / 157. مكتوبا

59- 21. Enbiya / 54. للكتب

“İçinde dosdoğru yazılar bulunan tertemiz sayfaları Allah'ın elçisi okuyor.”⁶⁰

Bu ayetlerin dışında aynı kökten gelen sözcükler Kur'an-ı Kerim'de bulunmaktadır.⁶¹ Nitekim bu anlama yakın olarak kullanılan bir sözcük şu ayette geçmektedir. “Ey İleri gelenler! bana önemli bir kitap bırakıldı.”⁶² Bu ayette ifade edilen ise mektup ve pusula gibi yazılmış mesajdır.

Bir diğer ayette ise “anlaşma, yazışma, sözleşme” anlamında kullanılmaktadır.

“Ellerinizin altındakilerden, sözleşme yapmak isteyenlerle, eğer kendilerinde bir hayır görürseniz sözleşme yapın.”⁶³

Bu ayette geçen sözleşme, İslam Hukuku'nda “mukatebe akti” diye bilinen ve tamamladığı zaman azledilmek üzere bir bedele bağlanan köle ile yapılan sözleşme aktidir.⁶⁴

b) Gereklilik Anlamında Kitâb:

Kitab sözcüğünün anlamlarından birisi de “gereklilik, gerekli tutma”dır. Bu anlam Kur'an-ı Kerim'de **كتاب الله عليكم وكتب علي** şeklinde geçer.

60- 98. Beyyine / 2-3. **كتب**

61- Örneğin: 2. Bakara / 79, 282; 3. Al-i İmrân / 78; 25. Furkan / 4-6; 68. Kalem / 46,47.

62- 27. Neml / 29.

63- 24. Nur / 33. **كتاب**

64- Mavsili, El-İhtiyar li-Ta'lili'l-Muhtar, İstanbul, 1984, IV, 35.

Filolog el-Ferrâ'ya göre, كُتِبَ عَلَي formu, Kur'an-ı Kerim'de geçtiği her yerde farz kılma, zorunlu tutma anlamını taşır.⁶⁵

Bu şeklin dışında da, aynı kökten gelen ve aynı anlamı veren formlar da bulunmaktadır. Gereklilik anlamına gelen ayetlerden örnek verecek olursak

“Ey insanlar ! Öldürülenler konusunda kısas size gereklidir.”⁶⁶

“Sizden birisine ölüm gelip çatdığı zaman, eğer geride mal bırakmışsa, ana-babaya ve yakın akrabaya örfe uygun tarzda vasiyette bulunması Allah'a karşı gelmekten sakınanlara bir hak olarak gerekli kılındı.”⁶⁷

“Ey İnsanlar ! Sizden öncekilere gerekli olduğu gibi oruç size de gereklidir.”⁶⁸

“.... oysa savaş gerektiğinde onlardan bir grup, insanlardan Allah'tan korkar gibi, hatta daha kuvvetli bir şekilde korkup 'Rabbimiz, ne diye savaşı gerektirdin, bizi biraz daha ertelemeli değil miydin ?' dediler.”⁶⁹

65- El-Ferrâ, Meâni'l-Kur'an, Beyrut, ts., I, 110; Isfahânî, a.g.e., 699; Cevherî, a.g.e., I, 208; İbn Manzur, a.g.e., I, 700.

66- 2. Bakara / 178. كُتِبَ عَلَيْكُمْ

67- 2. Bakara / 180. كُتِبَ عَلَيْكُمْ

68- 2. Bakara /183. كُتِبَ عَلَيْكُمْ

69- 4. Nisâ / 77. كُتِبَ عَلَيْهِمْ - لَمْ كُتِبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَال

“Eğer onlara ‘kendinizi öldürün ya da yurtlarınızdan çıkın’ diye gerekli kılmış olsaydık içlerinden pek azı hariç bunu yapmazlardı.”⁷⁰

“Muhakkak ki namaz, müminlere vakitli olarak gerekli kılınmıştır.”⁷¹

c) Hüküm Anlamında Kitâb:

Kitâb sözcüğünün etimolojisi üzerinde dururken anlamlarından birisinin de “hüküm, hüküm vermek” olduğunu belirtmiştik. Kur’an-ı Kerim’de de, kitâb sözcüğü bu anlamıyla kullanılmıştır.⁷² Yalnız sözcük Allah’a izafe edilmekte ve “Allah’ın hükmü, yargısı” anlamında kullanılmaktadır.

“Kan akrabaları, Allah’ın hükmünde/yargısında birbirlerine daha yakındır.”⁷³

“Gökleri ve yeri yarattığı gündeki yargısına göre, Allah nezdinde ayların sayısı onikidir.”⁷⁴

Elbetteki, Allah’ın bir şeye hükmetmesi, bir konuda yargıda bulunması, onun bir gereklilik olduğunu gösterir. Dolayısıyla bu anlam ile bir önceki anlam birbiri ile sıkı irtibatlıdır.

70- 4. Nisâ / 66. وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ

71- 4. Nisâ /103. كِتَابًا

72- Ebû Ubeyde, Mecâzû'l-Kur'an, Beyrut, 1981, I, 131, II, 255; Isfahânî, a.g.e., 701; Firûzâbâdî, a.g.e., V, 329; İbn Kuteybe, Te'vilü'l-Müşkili'l-Kur'an, Beyrut, 1981, 462.

73- 8. Enfal / 75. فِي كِتَابِ اللَّهِ

74- 9. Tevbe /36. فِي كِتَابِ اللَّهِ

d) Kesinleştirme Anlamında Kitâb:

Kur'an-ı Kerim'de kitab kelimesinin anlamlarından bir diğeri de kesinleştirme (tespit)dir.⁷⁵ Bu anlamın Kur'an-ı Kerim'de kullanımına örnek verirse:

“Allah şunu kesinleřtirdi: Ben ve elçilerim galip geleceğiz.”⁷⁶

Bu ayette Allah'ın takdir ettiğı hüküm k-t-b fiili ile belirtilmektedir.

“Allah, onların kalblerinde imanı sabit kılmış ve onları bir ruh ile desteklemiştir.”⁷⁷

Burada da müminlerin kalblerindeki imanın kesinleşmesi, sabit kılınması aynı fiil ile ifade edilmiştir.

e) Yazgı ve Süre Anlamında Kitâb:

Kitab kelimesi, Kur'an'da yazgı anlamında da kullanılır.⁷⁸ İslam öncesi dönemde kitab kelimesine yazgı/takdir anlamının verildiğine daha önce kelimenin etimolojisini incelerken değinmiştik. Bu anlamdaki ayetlere örnek verecek olursak: “Biz, bilinen bir yazgısı olmadan hiç bir kasabayı helak etmedik.”⁷⁹ Bu ayette geçen kitab sözcüğüne süre, müddet anlamı da verilmiştir.⁸⁰

75- Ebû Ubeyde, a.g.e., II, 234; İsfahânî, a.g.e., 699; Fîrûzâbâdî, a.g.e., V, 329.

76- 58. Mücâdile / 21. كتب الله لا غلبن أنا و رسلی

77- 58. Mücâdile / 22. كتب في قلوبهم الايمان

78- İsfahânî, a.g.e., 701; Fîrûzâbâdî, a.g.e., V, 330; Esed, a.g.e., I, 276.

79- 15. Hicr / 4. كتاب

80- Ebû Ubeyde, a.g.e., I, 347; Fîrûzâbâdî, V, 331.

“De ki Allah’ın bizim için yazdığından başka bizim başımıza bir şey gelmez.”⁸¹

“Kim Allah hakkında yalan uyduran, ya da onun ayetlerini yalanlayandan daha zalim olabilir. Kitaptan kendilerine pay erişecek olan bunlardır.”⁸²

“Allah’ın izni olmaksızın hiçbir can ölemez. O, süresi belirlenmiş bir yazgıdır.”⁸³ Bu ayette geçen kitab kelimesine süre anlamı verildiği gibi hüküm anlamı da verilmiştir.⁸⁴

“Kendilerine ilim ve iman verilenler dediler ki: ‘And olsun siz, Allah’ın yazgısınca yeniden diriliş gününe kadar kaldınız. İşte bu dirilme günüdür....’”⁸⁵

f) Delil Anlamında Kitâb:

Kitab sözcüğünün Kur’an-ı Kerim’de delil, hüccet anlamında da kullanıldığı görülmektedir.⁸⁶ Bu kullanımın ileride üzerinde duracağımız vahiy anlamındaki kullanımla sıkı bir irtibatı vardır. Bu anlamdaki ayetlere örnek verecek olursak:

“İnsanlardan kimi bilmeden, ne bir yol göstereni ne de aydınlatıcı bir kitabı olmadan, Allah hakkında tartışır.”⁸⁷

81- 9. Tevbe / 51.

82- 7. A’raf / 37.

83- 3. Al-i İmrân / 145.

84- İsfahânî, a.g.e.

85- 30. Rum / 56. في كتاب الله

86- İsfahânî , a.g.e., 700.

87- 22. Hacc / 8.

“Yoksa, bundan önce onlara bir kitab vermişiz de ona mı sarılmaktadırlar ?”⁸⁸

“Eğer doğru iseniz, kitabınızı getirin.”⁸⁹

“De ki: ‘Siz, Allah’tan başka yalvardığınız şu tanrılarınızı gördünüz mü ? Bana gösterin onlar yeryüzünde neyi yarattılar ? Yoksa onların yeryüzünde ortaklıkları mı var ? Yoksa biz onlara bir kitab vermişiz de onlar o kitaptan bir delil üzere mi bulunuyorlar ?’”⁹⁰

Elbette burada kitab kelimesi delil anlamında kullanılıyor. Yalnız bu, herhangi bir delil değil, gayb alemi ve uluhiyet konularında tek bilgi kaynağı olan ilahî mesajlardır. Bu ayetle de ilahî mesaja dayanmaksızın, sözü edilen konularda konuşan, fikir yürütenlere yönelik bir kınama vardır.

g) Kayıt Anlamında Kitab:

K-t-b kökünden gelen bazı sözcüklerle Kur’an-ı Kerim’de insanların yaptıkları işlerin tespit edildiğinden söz edilir ve bu davranışların tespit edildiği şeye de “kitab” ismi verilir.⁹¹ Bu kitab ile ileride değineceğimiz Levh-i Mahfuzun aynı olduğu ileri sürülmüştür. Kanaatimizce Levh-i Mahfuz ile kayıt kitabı aynı şey değildirler.

Kaydetmek anlamına gelen ve k-t-b kökünden türemiş sözcüklerin kullanıldığı ayetlere örnek verecek olursak

88- 43. Zuhur / 21.

89- 37. Saffat / 157.

90- 35. Fatır / 40.

91- İsfahânî, a.g.y.

“ ‘Tamam-kabul’ derler, ama senin yanından çıkınca içlerinden bir kısmı senin söylemiş olduğunun tersini kurar, Allah onların geceleyin ne düşünüp-kurduklarını yazmaktadır.”⁹²

“Böyledir, çünkü Allah yolunda uğrayacakları hiçbir susuzluk, yorgunluk ve açlık; kafirleri öfkeliendirecek bir yere ayak basmaları ve düşmana karşı başarı kazanmaları yoktur ki, mutlaka bunlarla kendilerine iyi bir amel yazılmasın. Allah, güzel davrananların ec-rini zayi etmez.”⁹³

“Küçük veya büyük bir infakta bulunmaları, bir vadiyi geçme-leri mutlaka onların lehine yazılır.”⁹⁴

“Kendilerine dokunan bir darlıktan sonra insanlara bir rah-met tattırdığımızda bakarsın ki, yine onların ayetlerimiz hakkında bir tuzağı vardır. De ki: ‘Allah daha çabuk tuzak kurar.’ Elçilerimiz, sizin kurduğunuz tuzakları yazıyorlar.”⁹⁵

“Kim iman etmiş olarak salih amel işlerse, onun sa’yine nan-körlük edilmez. Biz onun (sa’yini) yazarız.”⁹⁶

“Biz, ölüleri diriltiriz, yaptıklarını ve eserlerini kaydede-riz.”⁹⁷

92- 4. Nisâ / 81. يكتب

93- 9. Tevbe / 120. الاكتب لهم

94- 9. Tevbe / 121. الاكتب لهم

95- 10. Yunus /21. يكتبون

96- 21. Enbiya / 94. انا له كاتبون

97- 36. Yasin /12. نكتب

“Yoksa gayb onların yanında da, onlar mı yazıyorlar”⁹⁸

Bu ayetler göstermektedir ki insanların ve toplumların yaptıkları kaydedilmekte/yazılmaktadır. Bu yazma/kaydetme işi ise kimi ayetlerde Allah’a, kimi ayetlerde ise bu işle görevlendirilmiş varlıklara izafe edilmektedir. Butün bu yazılanlar ise, aşağıdaki ayetlerde görüleceği üzere bir “kitap” ta toplanmaktadır.

“Ne yerde ne gökte zerre ağırlığınca bir şeye Rabb (in bilgisin)den kaçmaz; bundan daha büyük de, daha küçük de yoktur ki apaçık bir kitapta bulunmasın.”⁹⁹

“Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızkı Allah’a ait olmasın. O, onun durduğu ve emanet edildiği yeri bilir. Bunların hepsi apaçık bir kitaptadır.”¹⁰⁰

“Bilmez misin ki Allah göklerde ve yerde ne varsa hepsini bilir. Bunlar hepsi bir kitaptadır. Bu Allah’a kolaydır.”¹⁰¹

“Gökte ve yerde hiçbir şey yoktur ki apaçık bir kitapta olmasın”¹⁰²

“Biz yerin onlardan ne eksilttiğini biliriz. Katımızda (herşeyi) kaydeden bir kitap vardır.”¹⁰³

“Herşey bir kitapta sayıp-dökmüşüzdür.”¹⁰⁴

98- 68. Kalem /47. يكتبون

99- 10. Yunus / 61; 34. Sebe' / 3.

100- 11. Hûd /6.

101- 22. Hacc / 70.

102- 27. Neml /75.

103- 50. Kâf /4. كتاب حفيظ

104- 78. Nebe' /29.

Bu anlamdaki kitaba, Allah'ın ilmi de denilmiştir. Yani, Allah herşeyi ilminde toplamıştır ve herşeyi O bilmektedir. Bu anlayışın dayanağı kitab sözcüğünün, bir şeyi hafızaya alma anlamıdır.¹⁰⁵ Bazı yazarlar kitab sözcüğünün bu anlamını “evrensel kayıt kitabı/evrensel kompütür” diye ifade etmişlerdir.¹⁰⁶

h) Amel Defteri Anlamında Kitâb:

Kitab sözcüğü Kur'an-ı Kerim'de amel defteri anlamında da kullanılmaktadır.¹⁰⁷ Buradaki amel defteri şeklindeki isimlendirme Kur'an-ı Kerim ya da hadislerde geçmeyip kültürümüz içerisinde böyle isimlendirme bulunduğundan, konu bu isimle tanındığından dolayı uygun görülmüştür.

Kitab sözcüğünün bu anlamının, bir önceki bölümde üzerinde durduğumuz kayıt ve kayıt kitabı anlamı ile sıkı bir ilişkisi vardır. Bilindiği üzere, insanların ve toplumların bu kayıt kitabında tespit edilen amellerinin, ahirette insanlara gösterileceği inancı, ilâhî dinlerin en önemli inanç sistemlerinden biridir.

Kitab sözcüğünün bu anlamı, İslam öncesi dönemdeki Arap şiirinde de geçmektedir. Şair Zühre muallakasında şöyle der:

فلا تكتمن الله ما في صدوركم - ليخفي و مهما يكتنم الله يعلم
يؤخر فيوضع في كتاب فيدخر - ليوم الحساب او يعجل فينقم

“Sakın ha ! İçinizde bulunan şeyleri Allah'tan gizlemeye, gizli kalsın diye saklamaya kalkışmayın, her ne zaman Allah'tan her hangi bir nesne gizlenecek olursa Allah onu bilir.

105- Tabatabâî, Tefsir, VII, 265.

106- Yaşar Nuri Öztürk, Kur'an'ın Temel Kavramları, İstanbul, 1994, 309.

107- Firûzâbâdî, a.g.e., V, 332; Tabatabâî, Tefsir, VII, 267.

(İçinizde kurduğunuz kötülüklerin cezası) ya bir kitaba yazılıp hesap gününe kadar geri bırakılır ya da acele (bu dünyada sizden onların) intikamı alınır.”¹⁰⁸

Amel defteri anlamı veren ayetlerden üç çeşit amel defteri bulunduğunu tespit etmek mümkündür:

1- Kulların amel defteri:

i) İyilerin amel defteri.

ii) Kötülerin amel defterleri.

2- Milletlerin amel defterleri.

3- İnsanların hepsinin amel defterleri.¹⁰⁹

Yalnız, şunu da belirtmek gerekir ki amel defterlerinden bahseden ayetlerde, bu anlam kitab kelimesiyle ifade edildiği gibi suhuf ve zebur kelimesiyle de ifade edilmektedir.¹¹⁰

1- Kulların Amel Defteri:

İnsanın dünyada benimsediği inanç ve yaptığı tüm eylemlerin bir kitapta tespit edildiğini ve bu kitabın kıyamet gününde insanın okuması ve kendini hesaba çekmesi için yeterli olacağı Kur'an-ı Kerim'de ifade edilmektedir.¹¹¹ Kur'an'da geçen ifadelerden bu ki-

108- Muallakât, 88.

109- Tabatabâî, a.g.y.

110- Bkz. 17. İsrâ / 13, 71; 45. Câsiye /28, 29; 54. Kamer / 52; 69. Hakka / 25; 81. Tekvir / 10; 83. Mutaffifin / 7, 9.

111- Bkz. Ahmet Saim Kılavuz, "Amel Defteri", T.D.V.İ.A., İstanbul, 1991, III, 20.

tabın bir anlamda insan yaşamının tüm alanını içerdği anlaşılmaktadır.¹¹²

İnsanlar hayatta iken yaptıkları fiiller “Kiramen Katibin” (= Şerefli Yazıcılar)¹¹³ hafaza (=koruyucu/kaydediciler)¹¹⁴; rusûl (elçiler)¹¹⁵; mütelakkıyân (= iki alıcı)¹¹⁶ ve rakîb-atîd (=gözetken, hazır bulunan)¹¹⁷ adlarıyla anılan varlıklar tarafından kaydolunmaktadır. İşte bu kayıtlar kıyamet günü insanların okuyacakları ve kendilerini hesaba çekecekleri kitabları oluşturmaktadır.

Müfessirler, Kur'an'da zikredilen amel defterlerini, insan ömrünün muhasebesinin yazılı bulunduğu kitab manasını ifade ettiği gibi, kişinin hesabının görüldüğünü bildiren bir belge anlamına gelebileceğini de belirtirler. Mu'tezilenin çoğunluğu ve son devir Eş'ariyye alimleri amel defterlerini, Allah'ın insanların iyilik ve kötülükleri hakkında bilgisi şeklinde yorumlamışlardır. Maturidiyye ve Selefiyyenin tamamıyla Eş'ariyye ve Mu'tezilenin bir kısmı, mahiyeti ve keyfiyeti bilinmeyen bir amel defterinin varlığını kabul etmişlerdir.¹¹⁸

Kanaatimizce amel defteri diye kültürümüzde adlandırılan bu kitap, Allah'ın insanların yaptıklarını bildiği, bunların karşılığını

112- Mustansır Mir, Kur'anî Terimler ve Kavramlar Sözlüğü, Çev. Murat Çiftkaya, İstanbul, 1996, 24.

113- 82. İnfitar / 11.

114- 6. En'am / 61.

115- 43. Zuhuf / 80.

116- 50. Kâf / 17.

117- 50. Kâf / 18.

118- Ömer Rıza Doğrul, Tanrı Buyruğu, İstanbul, 1981, CLXX; Kılavuz, a.g.y.

vereceğini ve bunları unutmayacağını belirtmek için kullanılan temsili bir ifadedir.

i) İyilerin Amel Defterleri: Kur'an-ı Kerim'de belirtildiğine göre insanlar üç kısımdır. Hayırda başı çekenler (Sabikûn) hayır ehli (Ashabu'l-Yemin) ve şer ehli (Ashabu'l-Şimal)¹¹⁹. Bu üç kısım insandan ilk iki kısmı salih ve cennetlik iken, sonuncu kısım insan grubu facir ve cehennemliktir.

السبق sözcüğü, yürüyüşte öne geçmek anlamındadır. Fazilet ile öne çıkmayı muhafaza edenler için mecaz olarak kullanılır. Kur'an-ı Kerim'de ise işledikleri salih amellerle sevaba ve cennete önce kavuşanlar için kullanılmıştır.¹²⁰ Sabikûn ifadesi, muhacirun ve ensardan ilk iman edenler¹²¹ ve hayırda yarışanlar¹²² için kullanılırken, bunların Allah'a yakınlaştırılmış oldukları, cennette nimetler içinde bulundukları ve çoğunun geçmiş ümmetlerden, birazının da sonraki ümmetlerden oldukları bildirilmektedir.¹²³

Ashabü'l-Yemin'e gelince اليمين sözcüğü y-m-n kökünden türetilmiş olup; "hayır, bereket, uğur" ve "sağ yön" anlamlarına gelen "yemin" sözcüğü, "ashab" (=topluluk, grup) sözcüğü ile birleştirilerek "ashabü'l-yemin" şeklinde bir terkid oluşturur.

Yaratılışın başlangıcında Allah'a vermiş oldukları söz (misak-ı fitrî), bu dünyada bozmayan ve böylece hem kendilerine,

119- 9. Tevbe / 100; 17. İsrâ / 71; 23. Mûnafikûn / 61; 35. Fatır / 32; 56. Vâkıa / 7-11; 69. Hâkka / 19, 25; 84. İnşikak / 7, 10.

120- İsfahânî, a.g.e., 395.

121- 9. Tevbe / 100.

122- 23. Mûminûn / 61.

123- 56. Vâkıa / 10-26.

hem de diğer insanlara karşı görevlerini yerine getiren, ahirette ise, amel defterlerini sağ taraflarından alarak önleri ve sağ yönleri Allah'ın nuru ile aydınlatılıp bu hal üzere cennete girecek olan mutlu insanlar zümresini ifade eder.¹²⁴ Yalnız burada kitabı sağ tarafından almak, sağ ve ön taraflarının Allah'ın nuru ile aydınlanması ifadelerini mecazi anlamda düşünmek gerekir.

Sonuç olarak bu terim, doğruyu bulmuş olanlar için mecaz olarak kullanılmaktadır.¹²⁵ Ayrıca, bu sözcüğün “uğur, bereket” anlamı yanında geleneksel orta doğu kültürü içerisinde, sağ tarafın, meclislerde büyüklere ayrılmış olması da¹²⁶ sözcüğün mecazi anlamını kavramamıza yardımcı olacaktır.

Sağ el ile kitabı almaktan anlaşılan mana ise, bu kimselerin hesaplarının temiz olduğu, Allah'ın mahkemesinde suçlu olarak değil, salih bir kul olarak bulunduklarıdır.¹²⁷

Ashabu'l-Meymene ile Ashabu'l-Meş'eme terkiplerinin mecazi kullanımlarının kökeni, gelecekteki bazı olayların, kuşların belli dönemlerdeki uçuş yönlerine bakılarak tahmin edileceği inancına bağlanır. Eğer sağ yöne doğru uçmuşlarsa uğurlu gelecek, eğer sola doğru uçmuşlarsa tersi. Bu eski inanış zamanla dilin kullanımına yansımış, böylece “sağ” ve “sol” kavramları az veya çok “uğurlu” veya “uğursuz” ile eş anlamlı hale gelmiştir. Kur'an'ın deyimsel kullanımında bu iki kavram sırasıyla “doğruluk /dürüstlük” ve “eğrilik/kötülük”e dönüşmüştür.¹²⁸

124- Arif Aytekin, “Ashabü'l-Yemin” T.D.V.İ.A., İstanbul, 1991, III, 472.

125- Esed, a.g.e., III, 1103.

126- Aytekin, a.g.y.

127- Mevdûdî, Tefhimü'l-Kur'an, Çev. Komisyon, İstanbul, 1978, VI, 409.

128- Esed, a.g.e., III, 1103.

Kur'an-ı Kerim'de iyilerin kitabının "İlliyyûn" da olduğu belirtilmektedir.¹²⁹ İlliyyûn ise yazılmış / mühürlenmiş bir kitap olarak açıklanmıştır.¹³⁰ İlliyyûn sözcüğünün kökeni tartışmalı da olsa, yücelik, yüce makam / mertebe anlamı çoğunluk tarafından kabul edilmiştir.¹³¹

Çoğu müfessir bu kitabın varlığını kabul ederken, bazıları ise Kur'an-ı Kerim'deki bazı ifadelerden yola çıkarak¹³² amel defterinin insanı kendi önünde bulunduğunu ve amellerin insan üzerinde bıraktığı iz ve tesirlerle korunduğunu söylemişlerdir.¹³³

ii) Kötülerin Amel Defterleri: Kötü kimseler için Kur'an-ı Kerim'de "Ashabü's-Şimal"¹³⁴ ve "Ashabü'l-Meş'eme"¹³⁵ ifadeleri kullanılır. Şimal, sol taraf; meş'eme ise, uğursuzluk anlamlarına gelir.¹³⁶

Bunlar, "Ashabu'l-Yemin"ın mukabili olan gruptur. Bunların cehennemde azab görecekleri, bu azabın sebebinin de onların ayetleri ve ahireti inkar etmeleri, Allah'a ibadetten yüz çevirmeleri, günah işlemeleri gösterilir. Bunların dünya hayatında iken namaz kılmayan, yoksul doyurmayan, batıl işlere dalan kimselerle beraber

129- 83. Muttaffifin / 18.

130- 83. Muttaffifin / 20; Ayrıca bkz. Elmalı, Tefsir, VIII, 71.

131- Sözcüğün kökeni hakkında bkz. Elmalı, Tefsir, VIII, 71, 72; Sâbûnî, Tefsir, III, 532; Esed, a.g.e., III, 1247.

132- 17. İsrâ / 13.

133- Doğrul, a.g.e., CLXXI; Kılavuz, a.g.y.

134- 56. Vâkıa / 41.

135- 56. Vâkıa / 9; 90. Beled / 19.

136- Arif Aytekin, "Ashabu'l-Şimal", T.D.V.İ.A., III, 470; Esed, a.g.e., III, 1103.

olan, hesap gününü inkar eden kişiler oldukları belirtilir. Ayrıca bunların, asla cennete giremeyecekleri de vurgulanır.¹³⁷

Kitaplarının bunlara sol taraflarından¹³⁸ ya da arkalarından verileceği¹³⁹ ve “keşke toprak olsaydım”¹⁴⁰ diyecekleri belirtilir.

Ayrıca, bu kimselerin kitaplarının da “siccin” de olduğu “siccin”in ise yazılı/mühürlü bir kitap olduğu belirtilir.¹⁴¹

Kötülerin kitabı ve bu kitabın sol taraftan verilmesinin de tıpkı iyilerin kitabı konusunda belirtildiği gibi sembolik olarak düşünmek gerekir. Yani bu kimseler kitaplarını, hiç de hoş olmayan bir şekilde alacaklar, hesaplarından hoşnut olmayacaklardır.

2- Milletlerin Amel Defteri:

Kur'an-ı Kerim'de sadece fertlerin değil, milletlerinde amel defterinin olacağı, her milletin hesap gününde kitabını okumaya davet edileceği ve yaptıklarının karşılığının kendilerine verileceği belirtilerek, yeryüzünde şırmarmayan ve ortalığı fesada vermeyen milletlerin hesabının temiz çıkacağı anlatılır.

“O gün sen, her ümmeti diz üstü çökmüş olarak görürsün. Her ümmet kendi kitabına çağırılır: ‘Bugün yaptıklarınızın karşılığını göreceksiniz’.”¹⁴²

137- Aytakin, a.g.y.

138- 69. Hâkka / 25.

139- 84. İnşikâk / 10.

140- 78. Nebe' / 40.

141- 80. Mutaffifin / 7-9; Siccin kelimesinin kökeni hakkında bkz. Elmalî, Tefsir, VIII, 64-67; Esed, a.g.e., III, 1246; Sâbûnî, Tefsir, III, 532.

142- 45. Câsiye / 28.

Kur'an-ı Kerim'de bu suretle, insanın hem bireysel hem de toplumsal zorunluluklarının bulunduğu işaret edilerek, sorumluluğun idrakinde yaşamaya ve çalışmaya davet edilmektedir.¹⁴³

i) Levh-i Mahfuz Anlamında Kitâb:

Kitab kelimesi, Kur'an'da Levh-i Mahfuz anlamında kullanılır.¹⁴⁴

Yassı olan tahta veya kemiğe yazı yazıldığı zaman, ona levh denilir. Çoğulu الواح şeklinde, cem'ül-cemi ise, الواح şeklinde- dir. Gemi tahtalarına da aynı ad verilir.¹⁴⁵

Sözcük, görünmek, görünür olmak parlamak, parıldamak anlamına gelen لاح fiilinden türemiştir. Enli/iri kemik, çöl ortamında uzaktan parladığı için, bu kökten gelen bir kelimeyle adlandırılmıştır. Daha sonra düz ve yassı olan şeylere levh denilmiştir.¹⁴⁶

Levh sözcüğünü, Arapça ile akraba olan dillerde de görmekteyiz. İbranicede loh şeklinde, gemi tahtaları ve on emrin yazıldığı taş tabletler, Arâmîcede tahta levha ve ahit levhaları, Süryânicede tahta levha anlamında kullanılır.¹⁴⁷

143- Doğrul, a.g.e., CLXX; Kılavuz, a.g. md., 20, 21.

144- İsfahânî, a.g.e., 700, 750; Fîrûzâbâdî, a.g.e., V, 330; Ünal, a.g.e., 31.

145- İsfahânî, a.g.e., 750; Cevherî, a.g.e., I, 402; Fîrûzâbâdî, a.g.e., IV, 468; İbn Manzur, a.g.e., II, 584; Asım Efendi, a.g.e., I, 969; Elmalî, Tefsir, VII, 349.

146- Cevherî, a.g.y.

147- Jeffery, a.g.e., 254.

Cahiliyye döneminde Arap şiirinde kelimeyi hem parlama hem de levha anlamında kullanılır bulmaktayız.¹⁴⁸

Kur'an'da l-v-h kökünden gelen kelimeler üç anlamda altı kez geçmektedir.¹⁴⁹

Bunlardan birincisi cehennem vasıflanırken 150 **لَوَاحٍ لِلْبَشَرِ** şeklinde geçmektedir. bu sözcük l-v-h kökünden gelen mübalağa kipidir. Deri kavuran¹⁵¹ ya da insanlara karşıdan gözükten anlamına gelmektedir.¹⁵²

İkinci anlam ise, maddî levhalar anlamındadır. Hz. Nuh'un gemisi için **ذَاتُ الْوُحُوشِ** (= tahtalı/levhalı)¹⁵³ ifadesi kullanılmaktadır. Ayrıca üç ayette de Hz. Musa'nın kendisine vahyolunanları, yazdığı levhalar için kullanılır.¹⁵⁴ Tevrat'ta da bu levhalardan bahsedilmekte, iki taş levha üzerine Hz. Musa'nın¹⁵⁵ veya bizzat Kendi parmağı ile Allah'ın bu levhaları yazdığından bahsedilmektedir.¹⁵⁶

Sözcüğün kullanıldığı üçüncü anlam ise Kur'an-ı Kerim'de bir kez geçmektedir.

148- Muallakât, parlama anlamında (Tarafa'nın Muallakası), 43; (Haris'in Muallakası), 190; Levha anlamında (Tarafa'nın Muallakası), 46.

149- Jeffery, a.g.e, 253.

150- 74. Müddessir / 29.

151- Razî, Tefsir, XXX, 202, Elmalı, Tefsir, VIII, 423.

152- Bu ikinci anlamı 26. Şuara / 91 ayeti de destekler. Bununla birlikte ayete bağlamına aykırı olarak bilgisayar ekranı ve benzeri anlamlar verildiği de görülmektedir bkz. Öztürk, Kur'an'daki İslam, İstanbul, 1993, 21.

153- 54. Kamer / 13.

154- 7. A'raf / 145, 150, 154.

155- Çıkış 34 / 27, 28.

156- Çıkış 31 / 18, 34 / 1; Tesniye 4/ 13; 9 / 9; 10 / 1-4.

“Hayır; o şerefli bir Kur’an’dır; Levh-i Mahfuz’dadır.”¹⁵⁷

Levh-i Mahfuz, Allah’ın gönderdiği tüm kutsal kitapların geldiği kaynaktır.¹⁵⁸

Burada geçen Levh-i Mahfuz’un mahiyeti hakkında kimi müfessirler, hiç de doğru olmayan bir takım nakillerle tasvirler yaparken¹⁵⁹ çoğunluğa göre bu ifade mecazî bir anlam taşımakta, ilahî kelamın kaybolmazlık ve bozulmazlık niteliğine, Allah’ın ilminden geldiğine işaret sayılmaktadır.¹⁶⁰

Levh’in, Mahfuz olarak nitelenmesi ise, şeytanların ondan bilgi edinemiyeceğini, ona ulaşmayacaklarını ifade etmek içindir.¹⁶¹

Levh-i Mahfuz ile aynı anlamda kullanılan bir diğer tabir ise, “Ümmü’l-Kitab” أم الكتاب tır. Bu tamlama Kur’an-ı Kerim’de üç kez geçmektedir.¹⁶²

157- 85. Burûc / 21, 22. بل هو قرآن مجيد فى لوح محفوظ

158- Zemahşerî, Tefsir, IV, 236; Râzî, Tefsir, VIII, 79; İbn Kesir, Tefsir, IV, 122; Hâzin, Tefsir, VI, 489; İbnü’l-Cevzî, Zâdü’l-Mesîr fî İlmi’t-Tefsir, Beyrut, 1987, IX, 79; Tabersî, Tefsir, X, 285; Buhl, a.g. md. 998; Nöldeke ve Schwally, a.g.e., 3; Mevdûdî, Tefsir, V, 246; Fazlurrahman, Ana Konularıyla Kur’an, Çev. Alpaslan Açıkgenç, Ankara, 1993, 198, 207, 254, 256; M. Arkoun, Kur’an Okumaları, Çev. Ahmet Zeki Ünal, İstanbul, 1995, 130; Ebû Şehbe, el-Medhalü li-Dirâseti’l-Kur’an-ı Kerim, Beyrut, 1992, 45, 46.

159- Hâzin, Tefsir, III, 503, V, 483; Alûsî, Tefsir, XVI, 168.

160- Zemahşerî, Tefsir, IV, 733; Râzî, Tefsir, XVII, 186; Hâzin, Tefsir, V, 421; İbn Cevzî, a.g.y.; Semînü’l-Halebî, Ed-Dürrü’l-Masûn fî Ulûmi’l-Kitabi’l-Meknûn, Dimeşk, 1994, X, 750; Ebû Şehbe, a.g.y.; Elmalî, Tefsir, IX, 102; Esed, a.g.e., III, 1255; Ateş, Tefsir, X, 402.

161- Bkz. 56. Vâkıa / 77-79; Ayrıca Râzî, Tefsir, XXXI, 126; Hâzin, Tefsir, VI, 489.

162- 3. Al-i İmrân / 7; 13. Ra’d / 39; 43. Zuhur / 4.

Ümm sözcüğü, doğuran anne veya doğurani doğuran uzak anne için kullanılan bir sözcüktür. Bundan dolayı Hz. Havva'ya "Annemiz" denilir. Ayrıca bir şeyin varoluşu, terbiyesi, ıslahı ve temel esası konusunda asıl olana "ümm" denir. Başka bir ifade ile kendisinden sonra gelenlerin, kendisine eklendiği her şeye "ümm" denilir.¹⁶³

Ümm sözcüğü, kitab sözcüğüne muzâf kılınarak, levh-i mahfuz ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

Yüce Yaratıcı, muhtelif zaman ve mekanlardaki toplumlara mesajını bu kaynaktan göndermiş¹⁶⁴ gönderilen mesajların özü/esası buradan gelmiştir. Toplumsal yapı ve kültür gereği gönderilen ahkâmın bir kısmının farklı olmasına rağmen gönderilenin özü/esası birdir.¹⁶⁵

Kur'an-ı Kerim'de "ümmü'l-kitab" tabiri, bir yerde, Kur'an ayetlerinin bir kısmı anlamında kullanılmıştır.¹⁶⁶

Diğer yerlerde ise, semâvî asıl anlamındadır.¹⁶⁷

Kitab sözcüğü, Kur'an-ı Kerim'de değindiğimiz Levh-i Mahfuz / Ümmü'l-Kitab, yani vahyin kaynağı anlamında kullanılmıştır:

163- Isfahânî, a.g.e., 85; Ünal, a.g.e., 583.

164- Zemahşerî, Tefsir, IV, 236; Beydavî, Tefsir, V, 421; Râzî, Tefsir, VIII, 79, XIX, 66; Hâzin, Tefsir, III, 503, VI, 489; İbn Cevzî, Tefsir, IX, 79; Mevdûdî, Tefsir, V, 421; Esed, a.g.e., III, 997; Fazlurrahman, a.g.e., 198; Arkoun, a.g.e., 130.

165- Zemahşerî, Tefsir, II, 534; Mevdûdî, a.g.y.; Arkoun, a.g.y.

166- 3. Al-i İmrân / 7. منه آيات محكمات هن ام الكتاب

167- 13. Ra'd / 39. يحو الله ما يشاء و يثبت وعنده ام الكتاب; 43. Zuhruf /

14. وانه في ام الكتاب لدينا لعلى حكيم

“Şüphesiz o şerefli bir Kur’an’dır, saklı bir kitab’ta”¹⁶⁸

“Rabbinin kitabından sonra vahyolunanı tilavet et.”¹⁶⁹

“Bu Kur’an, Allah’tan başkası tarafından yalan olarak uydu-
rulmuş değildir. Ancak bu, önündekileri doğrulayan ve kitabı ay-
rıntılı açıklayandır.”¹⁷⁰

k) Mukaddes Metin Anlamında Kitâb:

Kitab sözcüğünün Kur’an’daki bir diğer anlamı da “Mukaddes Metin”dir. Özellikle Yahudi ve Hristiyanların ellerinde bulunan Tevrat ve ekleriyle İncil için bu sözcük kullanıldığı gibi, aynı şe-
kilde Kur’an için de kullanılmaktadır.

1- Tevrat Anlamında Kitâb:

Tevrat sözcüğünün kökeni hakkında dilci ve müfessirler ta-
rafından farklı görüşler öne sürülmüştür.

Meşhur filolog El-Ferrâ (Ö/822), Arapça’da bulunan **ورى الزند** (=çakmaktaşı kıvılcım çıkardı) ifadesine, **فالموريات قدحا** (Kıvılcım çıkaranlara)¹⁷¹ ayetine ve Kur’an’da Tevratın zîya olarak nitelen-
mesine¹⁷² dayanarak **ورى** fiilinden türeyen ziyâ ve nur anlamında bir kelime olduğunu ve **توصية** gibi **تفعلة** vezninde olup, Tayy

168- 56. Vâkıa 6 78, 79. **انه لقرآن كريم فى كتاب مكنون**

169- 18. Kehf / 27. **واتل ما اوحى اليك من كتاب ربك**

170- 10. Yunus / 37. **ولكن تصديق الذى بين يديه و تفصيل الكتاب**

171- 100. Adiyât / 2.

172- 21. Enbiyâ / 48.

Kabileleri lüğatında kesranın fethaya nakledildiğini جارية sözcüğünü ناصاة sözcüğünü ناصية ; جارة şeklinde söylediklerini ifade eder.

Meşhur filolog Halil b. Ahmed (Ö/786) ve Basrâ dil ekolü mensuplarına göre sözcüğün aslı فوعة vezninde وورية şeklindedir. Daha sonra ilk vav, tâ'ya dönüşmüştür. Bu durum تخمة , تراث , تجاه örneklerinde olduğu gibi dilde sıkça görülen bir durumdur. Daha sonra yâ harekeli oluşu ve kendinden önceki harfin fethalı oluşu sebebiyle elife dönüşmüş ve توراة olmuştur. Kur'an-ı Kerim'de ise, kelimenin aslına göre, yâ ile yazılmıştır.¹⁷³

Zemahşerî ve Râzî ise bunun yabancı (a'cemî) bir isim olduğunu gereksiz yere Arapçalaştırmaya çalışmanın yersiz olduğunu belirtirler.¹⁷⁴

Öyle gözükmemektedir ki Tevrat kelimesi İbrânîcedeki "Torah" sözcüğünün Arapçalaşmış şeklidir.¹⁷⁵ Kur'an'ın resmî hattında, İbrânice aslını andırır şekilde تورية şeklinde yazılır.

İbrânice'de "Torah" sözcüğü "eğitim", "öğretim" ve "doktrin" anlamına gelir. Yanlış bir çeviri sonucu Yunanca'ya Nomos (=kanun) şeklinde çevrilmiştir.¹⁷⁶ Bu yanlış çeviri Araplar arasında şuyû' bulmuş olacak ki, ilk vahyin gelişinden bahseden rivayette Varaka b. Nevfel'in "Bu Allah'ın Musa'ya indirdiği Namûs'dur." dediği belirtilir.¹⁷⁷

173- Râzî, Tefsir, VII, 171.

174- Zemahşerî, Tefsir, I, 235; Râzî, a.g.y.

175- Derveze, a.g.e., I, 423.

176- Encyclopedia Judaica, XV, 1236; Adam, a.g.e., 33.

177- Buhârî, El-Câmiu's-Sahih, İstanbul, 1981, I, 3

Tevrat kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musâ'ya izafe edilerek, hiç kullanılmamıştır.¹⁷⁸ Yahudi kültürü içerisinde de "Torah" ismi "Musa'nın kitabı"na sonradan verilmiş ve zamanla "Musa Kitabı" ile birlikte Yahudi yazılı kutsal metinlerini (Tanakh) kapsar hale gelmiştir.¹⁷⁹

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa'ya gelen vahiyler için kullanılan sözcükler (suhuf)¹⁸⁰, "elvah"¹⁸¹ ve "kitab"¹⁸² sözcükleridir.

Yani Kur'an-ı Kerim'de "kitab" sözcüğünün anlamlarının birisi de Tevrat'tır.

2- İncil Anlamında Kitâb:

İncil sözcüğünün kökeni hakkında da farklı görüşler mevcuttur. Filolog ez-Zeccâc (Ö. 923)'a göre, İncil asıl anlamına gelen نجل kökünden gelir. لعن الله ناجيه Allah ana-babasına lanet etsin, demektir. İncil'in bu kökten bir isimle adlandırılması, dinde temeli, asıl olanı içermesinden dolayıdır.

Diğer bir görüşe göre İncil نجلت الشيء sözünden alınmıştır. Bir şey çıkarılıp ortaya konulduğunda bu ifade kullanılır. Bir vadi-deki sızıntıdan su çıktığı zaman قد استتجل الوادي denilir. İncilin bu şekilde isimlendirilmesi, Allah'ın hakkı onun aracılığıyla ortaya çıkarmasından dolayıdır.

178- Derveze, a.g.y.

179- Adam, a.g.e., 37.

180- 53. Necm / 36. صحف موسى ; 87. A'lâ / 19. صحف ابراهيم و موسى

181- 7. A'raf / 145, 150, 154. الواح

182- 2. Bakara / 35, 87; 3. Al-i İmrân / 78; 6. En'am / 91.

Amr b. Şeybânî'ye göre ise, تناجل çekişme anlamına gelir. İnsanlar İncil konusunda çekiştikleri için böyle isimlendirilmiştir.¹⁸³

Fakat, Zemahşerî ve Râzî gibi müfessirler, İncil sözcüğünün Arapça olmadığını, yabancı bir sözcük olduğunu belirtmişlerdir.¹⁸⁴

İncil kelimesi Yunanca, "Müjde" veya "Müjdeli Haber" anlamına gelen "Evangelion"un Arapçalaşmış şeklidir.¹⁸⁵

İncil'in Hz. İsa'ya verildiği ifadesi Kur'an'da geçmektedir.

"Onların ardından, yanlarındaki Tevrat'ı doğrulayıcı olarak Meryem oğlu İsa'yı gönderdik ve ona içinde nur ve hidayet olan İncil'i verdik."¹⁸⁶

Bazı ayetlerde Hz. İsa'ya "kitab" verildiği şeklindeki ifadeler daha sonra üzerinde duracağımız "vahy/ilâhî mesaj" anlamındaki "kitab" kapsamına girmektedir. Kaynakların bildirdiğine göre, Hz. İsa kendisine gelen vahyleri/İncil'i yazılı hale getirmeden dünyadan ayrılmıştır. Daha sonraları takipçileri O'nun hayatı ve sözlerini derlemişler ve bugünkü İnciller ortaya çıkmıştır.¹⁸⁷

Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa'dan sonra yazılan bu İnciller için, İncil kelimesi yanında "kitab" kelimesi de kullanılmıştır.¹⁸⁸

183- Râzî, Tefsir, VII, 171.

184- Zemahşerî, Tefsir, I, 235; Râzî, a.g.e.; Tabatabâî, Tefsir, II, 9.

185- Jeffery, 71; Esed, a.g.e., I, 89; Derveze, I, 424.

186- 5. Mâide / 46.

187- Hamidullah, Kur'an Tarihi, 19, 20; Gılchrist, a.g.e, 13, 14.

188- 2. Bakara / 113; 4. Mâide / 47, 68.

3- Kur'an Anlamında Kitâb:

Kur'an kelimesinin kökeni hakkında farklı görüşler ileri sürülmektedir. Çoğunluğun kabul ettiği görüşe göre, قرأ fiilinden masdar olup, mefûl manasını içerir.¹⁸⁹

İlâhî vahyin ilk emri de aynı kökten gelmiştir. قرأ okumak, tebliğ etmek, taşımak anlamındadır. Birine selamının götürülmesini isteyen kişi اقرأ سلامي على فلان (= filana selamımı ilet/oku) der. Kelime bu cümlede على harfi ceriyle "tebliğ et" anlamındadır. قرأت الناقة (= dişi deve taşıdı) cümlesinde ise, حمل anlamında kullanılmaktadır.¹⁹⁰ Elçi için bu fiil kullanıldığında bildirmek, tebliğ etmek anlamındadır.¹⁹¹ Kelime daha ziyade ezberden okumak anlamına gelip ille de yazılı bir metin bulunması şart değildir.¹⁹²

Kur'an kelimesini bu durumda "hitabe" olarak algılamak gerekmektedir.

Bu sözcük, Allah'ın Hz. Muhammed'e gönderdiği ilâhî mesajın adı olmuştur. Bu ilâhî mesaja/Kur'an'a yine Kur'an'ın kendisinde "kitab" sözcüğü ile de atıf yapılmıştır.

"Kitab" kelimesinin, Kur'an-ı Kerim'de, Kur'an'ın kendisi için kullanıldığı, çünkü Kur'an'ın, nüzûlü esnasında tamamlanmayıp-

189- Bu görüşler için bkz. Zerkânî, a.g.e., I, 7; Salih, a.g.e., 17-20; Cerrahoğlu, a.g.e., 31, 32; M. Zeki Duman, Uygulamalı Tefsir Usûlü ve Tefsir Tarihi, Kayseri, 1992, 3, 4.

190- Baltaş, a.g.e, 41.

191- Mu'cemü'l-Vasît, 772.

192- Mu'cemü'l-Vasît, a.g.y.; F. Buhl, "Kur'an", M.E.B.İ.A., V, 995.

derlenmediği¹⁹³ şeklinde görüşler hiç doğru gözükmemektedir. Kitab sözcüğü sadece iki kapak arasına alınmış sahifelere has olmadığı gibi kitapların iki kapak arasına alınması işlemi, Kur'an'ın nâzil olduğu dönemde dünyada yeni başlamıştı ve bu işlem henüz Arabistan'da bilinmiyordu. Ayrıca o dönemde daha çok rulolar halindeki yazılı şeylere daha önce de belirttiğimiz gibi سفر deniliyordu. Daha önce de "kitab" sözcüğünün etimolojisini incelerken görüldüğü üzere, kitab kelimesinin anlamları arasında "iki kapak arasına alınmış sahifeler" bulunmamaktadır. Bu anlam sözcüğe daha sonraki asırlarda yüklenmiştir.

"Kitab" sözcüğünün Kur'an anlamında kullanıldığı ayetlere örnek verecek olursak:

" O, sana kitabı hak ve kendi önündekileri doğrulayıcı olarak indirdi."¹⁹⁴

"Yanlarındakilerini doğrulayıcı olarak, Allah katından kitab geldiğinde ..."¹⁹⁵

"O sana kitab indirdi...."¹⁹⁶

Bu ayetler şüpheyi meydana vermeksizin "kitab" sözcüğünü Kur'an-ı Kerim için kullanıldığını gösterir.

4- Genel Anlamda "Kutsal Metinler" Anlamında Kitâb:

Kur'an-ı Kerim'de "kitab" sözcüğü sadece Tevrat, İncil ve Kur'an için değil, genel anlamda "kutsal metinler" için de kullanı-

193- Ateş, Tefsir, I, 258, II, 11. Benzer bir yanlış anlama için bkz. Watt, Hz. Muhammed'in Mekke'si, 142.

194- 3. Al-i İmrân /3.

195- 2. Bakara / 89.

196- 3. Al-i İmrân / 7.

ılır.¹⁹⁷ Yani diğer bir tabirle bu metinler için cins isim olarak kullanılır.

“Hiçbir elçinin Allah’ın izni olmaksızın ayet/mucize getirmesi mümkün değildir. Her süre için bir kitab vardır.”¹⁹⁸

“İnsanlardan kimi hiç bir bilgisi, yol göstericisi ve aydınlatıcı kitabı olmadan Allah hakkında tartışır durur.”¹⁹⁹

“De ki eğer doğru iseniz Allah katında bu ikisinden daha doğru / hidayet edici bir kitab getirin de ona uyayım.”²⁰⁰

“Daha önce sen bir kitab da izlemiyordun, elinle de yazmıyordun.”²⁰¹

Görüldüğü üzere bu ayetler (ilâhî mesaj) içeren kitablari, mukaddes metinleri kastetmekte ama özel olarak onlardan herhangi birini değil, mukaddes kitab türüne işaret etmektedir.

1) Vahy Anlamında Kitab:

Kitab sözcüğünün kökeninden bahsederken onun vahy gibi sırlılık ve gizlilik anlamı içeren bir kelime olarak İslam öncesi dönemde kullanıldığını belirtmiştik.

197- İsfahânî, a.g.e., 701; Fîrûzâbâdî, V, 334; Tabatabâî, Tefsir, VII, 266; Fazlurrahman, a.g.e., 32; Ünal, a.g.e., 32; Öztürk, Kur'an'ın Temel Kavramları, İstanbul, 1993, 308.

198- 13. Ra'd / 38. لکل اجل كتاب . Filolog el-Ferrâ'ya göre bu ayetin anlamı “Her kitabın bir süresi vardır.” şeklindedir. El-Ferrâ, a.g.e., II, 65; İbn Kesîr, II, 519; Tabatabâî, Tefsir, XI, 374, 375; Esed, a.g.e., II, 494.

199- 22. Hacc / 8.

200- 28. Kasas/ 49.

201- 29. Ankebût / 48.

Kur'an-ı Kerim'de kitab sözcüğü vahy ya da ilâhî mesaj anlamında diğer anlamlardan daha fazla kullanıldığı gibi, diğer anlamlarında da görüldüğü gibi ilâhî mesaj anlamıyla sıkı bir ilişkisi vardır. Kitab sözcüğünün Kur'an'daki temel ve en önemli anlamı vahy/ilâhî mesaj'dır diyebiliriz.²⁰² Bu anlamda kullanılan ayetlerden örnek verecek olursak:

“Bu kendisinde şüphe olmayan ve müttakîler için yol gösterici olan bir vahy (kitab)dır.”²⁰³

“Eğer seni yalanladılarsa, senden önce açık deliller, yazılı kitaplar ve aydınlatıcı vahyle (kitab) gelen elçiler de yalanlanmıştı.”²⁰⁴

“Allah'ın sana gösterdiği ile insanlar arasında hükmetmen için, vahyi (kitab) sana hakk ile indirdik.”²⁰⁵

“Biz vahyi (kitab) sana, herşeyin açıklayıcısı, müslümanlara bir hidayet, rahmet ve müjde olarak indirdik”²⁰⁶

“Vahyin (kitab) sana bırakılacağını ummazdın.”²⁰⁷

202- Öztürk, a.g.e., 308.

203- 2. Bakara / 2. **ذَٰلِكَ** Ayette geçen **ذَٰلِكَ** ism-i işareti, aslında uzağı göstermekle birlikte, işaret edileni, ta'zim etmek amacıyla yakın için kullanılan **هَٰذَا** ism-i işareti yerine kullanılmıştır. Bu tür kullanımın Arap dilinde pek çok örneği bulunmaktadır. Bkz. Ahmed b. Münir el-İskenderî, el-İntisaf, Beyrut, I, 32.

204- 3. Al-i İmrân / 184.

205- 4. Nisâ / 105.

206- 16. Nahl / 89.

207- 28. Kasas / 86.

“Bilen bir toplum için Arapça bir hitabe (Kur'an) halinde ayetleri açıklanmış bir vahy (kitab)dır.”²⁰⁸

“Sen daha önce vahy (kitab) nedir, iman nedir bilmiyordun.”²⁰⁹

Bunun yanında, sure başlarında yer alan ve genellikle sure ayetlerine işaret ederek (kitab) ifadesi geçen ayetler de kitab sözcüğünün vahy anlamında kullanıldığını te'yit etmektedir. Bu bağlamda; kitab sözcüğünü vahy ve mukaddes metin anlamıyla ilişkili olarak, mukaddes metnin bir kısmı için de kullanıldığını söyleyebiliriz.



208- 41. Fussilet / 3.

209- 42. Şûrâ / 52.

II. BÖLÜM

KUR'AN'DA MUKADDES KİTAPLARIN ÖZELLİKLERİ

I- Kitap İle İlişkili Kavramlar

a) Suhuf:

Kur'an-ı Kerim'de kitap kelimesiyle ilişkili terimlerden birisi suhuftur.

Bu sözcüğün tekili صحيفة dir. Kendisine yazı yazılan düz, enli nesneye bu ad verilir. Çoğulu ise, صحف ، صحائف ، صحف şeklinde gelir.²¹⁰ Yeryüzünün üst yüzeyine صحيفة الارض dendiği gibi, yüzün üst derisine de صحيفة الوجه denilmektedir. Bu da üst düzeyi düz olan şeye sahife denildiğini göstermektedir. Mushaf kelimesi de bu kökten gelmektedir.²¹¹

Güney Arabistan menşeli olduğu tahmin edilen bu kelime²¹² eski Arap şiirinde de kullanılmaktadır. Antere bir şiirinde şöyle der: كوحى صحائف من عهد كسرى فأهداها لأعجم طمطمى

"Kisrâ zamanından kalma sahifeler üzerinde bir yazı gibi ki, onu sözü anlaşılmayan bir yabancıya hediye ettim."²¹³

Bir diğer şiirinde ise, şöyle geçer:

كتاب فى الصحيفة من لقيط إلى من بالجزيرة من أباد

210- Cevherî, a.g.e, IV, 1348; Isfahânî, a.g.e, 476; Fîrûzâbâdî, III, 388; İbn Manzur, a.g.e., IX, 186; Esed; a.g.e, III, 1261.

211- Isfahânî, a.g.y.; Fîrûzâbâdî, a.g.y.; İbn Manzur, a.g.y.

212- Jeffery, a.g.e., 193.

213- Antere, Divan, 78.

“Lakit'den Cezire'de bulunan İyadlılara sahife üzerinde bir mesajdır.”²¹⁴

Sözcük Kur'an-ı Kerim'de şu anlamlarda kullanılır:

1- Daha önce indirilmiş vahiyler:

“Dediler ki: Bize Rabbinden bir ayet (mucize) getirmesi gerekmez miydi ? Onlara önceki sahifelerde açık belgeler gelmedi mi ?”²¹⁵

“Yoksa Musâ'nın ve vefalı olan İbrahim'in sahifelerinde olan kendisine haber verilmedi mi ?”²¹⁶

“Şüphesiz bu (hüküm) önceki sahifelerde de vardır. İbrahim ve Musa'nın sahifelerinde”²¹⁷

2- Amel Defteri:

“Sahifeler açıldığı zaman”²¹⁸

3- Kutsal Kitapların Semavî Kaynağı:

“O şerefli/üstün sahifelerdir.”²¹⁹

4- İlâhî Mesajın Yazıldığı Sahifeler:

214- Jeffery, a.g.y. Kelime cahiliye şairi Kays b. el-Hâtim el-Evsî tarafından anlaşma, anlaşma metni anlamında kullanılmıştır. Bkz. Câdü'l-Mevlâ Beg ve arkadaşları, 68.

215- 20. Tâhâ / 133.

216- 53. Necm / 36, 37.

217- 87. A'lâ / 18, 19.

218- 81. Tekvir / 10.

219- 80. Abese / 13.

“Hayır ! Her biri kendilerine açılmış sayfelerin verilmesini ister.”²²⁰

“Allah tarafından gönderilmiş bir elçi tertemiz sayfeler okumaktadır.”²²¹

Görüldüğü üzere sahife ve suhuf kelimelerinin Kur'an'daki anlamları, kitap kelimesinin anlamlarıyla hemen hemen aynıdır. Yalnız, kitap kelimesi bir şey üzerine yazılmış olan ve olmayanı ifade ederken, sahife kelimesi sadece bir şey üzerine yazılmış olanı ifade etmektedir.

Bunun yanında İslam geleneğinde, Rasulullah (a.s.)'a dayandırılarak, dört kitabın dışında bazı peygamberlere sayfeler verildiği söylenir. Buna göre, Adem peygambere on; Şis (Şit) peygambere elli; İdris peygambere otuz; İbrahim peygambere on sahife verilmiştir.²²²

b) Zebur:

Kitap anlamına bir diğer kelime de “Zebur”dur. زبور yazdı anlamındadır.²²³ كتبت، زبرت demektir. Züeyb şöyle der:

عرفت الديار كرقم الدواة كما زبر الكاتب الحميري

“(Bu) diyarı Himyerli Katib'in yazdığı divitin kalın yazısı gibi tanırım.”²²⁴

220- 74. Müddessir / 52.

221- 98. Beyyine / 2.

222- Zemahşerî, Tefsir, IV, 741; Elmalî, Tefsir, IX, 162.

223- Ebû Ubeyde, age, I, 359; İsfahânî, a.g.e, 337; Fîrûzâbâdî, a.g.e, III, 122.

224- Ebû Ubeyde, a.g.e.; ayrıca Muallakât, 27 de şair Lebid زبور kelimesini kitap anlamında kullanmaktadır.

Zebur ise, kitap demektir.²²⁵ Meful manasını içerir ve yazılı olan herşeye Zebur denilir.²²⁶ Bazıları bu yazının kalın hat ile yazılmış olduğundan Zebur denildiğini söylerler.

Kur'an-ı Kerim'de Zebur kelimesi tıpkı suhuf kelimesi gibi ilâhî kelamın yazılmış şeklini ifade etmektedir.²²⁷ Kur'an'da Davud peygambere Zebur verildiği için²²⁸ Zebur ismi daha ziyade bu kitap için kullanılır olmuştur.

Ayrıca Zebur kelimesine ilâhî/semâvî kitap anlamı verilmele birlikte, isimlendirmenin farklı oluşunun içeriğin farklı olduğundan kaynaklandığı düşünülmüş ve çeşitli tanımlar yapılmıştır.

Zeccac'a göre, hikmetli her kitaba Zebur denir.²²⁹

Kendisine vukufiyetin zor olduğu kitaplara bu isim verilir.²³⁰

Şer'î hükümler içermeksizin sadece hikmet içeren kitaplara Zebur denir.²³¹

Zebur, eski vahy metinleridir.²³² Z-b-r'nin engelleme anlamına dayanarak bazı müfessirler, insanın hakk dışında batıla

225- Ebû Ubeyde, a.g.e, II, 91, 241; Cevherî, a.g.e, II, 667; Zemahşerî, Tefsir, I, 448; Râzî, Tefsir, IX, 164; Elmalî, Tefsir, IX, 162; Doğrul, a.g.e., 110; Esed, a.g.e, II, 264.

226- Cevherî, a.g.y.; Isfahânî, a.g.y.; Râzî, Tefsir, XI, 109; Doğrul, a.g.y.

227- İbn Kesir, Tefsir, I, 434, III, 201; Doğrul, a.g.e., 110; Esed, a.g.e., 664.

228- 4. Nisâ / 163.

229- Isfahânî, a.g.e, 377; Râzî, Tefsir, IX, 164.

230- Isfahânî, a.g.y.; Fîrûzâbâdî, III, 122, 123.

231- Isfahânî, a.g.y.; Fîrûzâbâdî, a.g.y.

232- Hamidullah, Kur'an Tarihi, Ankara, 1991, 16; Esed, a.g.e, III, 1093.

sapmasını, kaymasını engellediği için bu kitapların böyle isimlendirildiğini söylemişlerdir.²³³

Zebur kutsal metinlerdeki geçmiş milletlerin durumundan söz edilen bölümlerdir.²³⁴

Zebur kelimesi Kur'an-ı Kerim'de şu anlamlarda kullanılmaktadır:

1. İlâhî Kitap anlamında²³⁵
2. Davud peygamberin kitabı anlamında²³⁶
3. İlâhî kayıt kitabı anlamında²³⁷

Bunun dışında aynı kökten gelen زبر الحديد ²³⁸ ifadesi büyük demir parçası anlamındadır.²³⁹ Parça anlamına gelen bu kelime insan grupları için de istiâre olarak kullanılmıştır.²⁴⁰

c) Sifr:

Suhuf ve Zebur kelimeleri gibi, mukaddes kitabın yazılı hale getirilmiş şeklini ifade eden bir diğer sözcük de sifrdir. Çoğulu أسفار şeklinde gelir. Arâmîce "sifra" kelimesinden diğer sâmi

233- Râzî, Tefsir, a.g.y.

234- Mukatîl b. Süleyman, el-Vücûh ve'n-Nezâir, Haz. Ali Özek, İstanbul, 1990, 1993.

235- 3. Al-i İmrân/184; 16. Nahl/44; 26. Şuarâ/196; 35. Fatır/25; 54. Kamer/43.

236- 17. İsrâ /55.

237- 54. Kamer / 52.

238- 18. Kehf / 96.

239- Ebû Ubeyde, a.g.e., I, 414; Râzî, Tefsir, XXI, 171; Fîrûzâbâdî, III, 122. Eski şiirde kullanımı için bkz. Antere, Divan, 62.

240- 23. Mü'minûn / 53.

dillere geçtiği düşünölen²⁴¹ bu sözcöğö, Arâmice ve Arapça dışında İbrânice, Süryânice ve Kıptî dilinde rastlanır.²⁴²

Müfessir ve dilciler, sıfr kelimesine kitap, büyük kitap anlamı verirler.²⁴³ Bazıları ise, Arapça سفر fiilinin açıklamak, beyan etmek anlamına dayanarak kelimenin hakikatleri açıklayan kitap anlamına geldiğini söylemişlerdir.²⁴⁴

Kelime Kur'an-ı Kerim'de Tevrat'ın yazıya geçirilmiş halini, Tevrat tomarlarını ifade etmek için kullanılmıştır.²⁴⁵

d) Vahy:

Vahiy kelimesinin aslı, gizli bir yol ile bilginin iletilmesine delalet eder.²⁴⁶ Bundan dolayı işaret, ima, konuşma sırasındaki remz ve ta'riz, organlarla işaret, fısıltı, yazı hattı vahiy olarak isimlendirilmiştir.²⁴⁷ Lebid, Muallâkasında vahyi taş üzerine yazılmış yazı olarak kullanır:

فمدافع الريان عرى رسمها خلقا كما ضمن الوحي سلامها

241- Adam, a.g.e, 13.

242- Jeffery , a.g.e., 171.

243- İbn Manzur, a.g.e., IV, 370; Elmalı, Tefsir, VIII, 33.

244- İsfahânî, a.g.e., 412; Râzî, Tefsir, XXX, 5; Fîrûzâbâdî, a.g.e., III, 255; Zebîdî, a.g.e., III, 271.

245- 62. Cumâ / 5.

246- İbn Fâris, a.g.e., IV, 93; Râzî, Tefsir, XI, 108; Zebîdî, a.g.e., X, 385; İbn Manzur, a.g.e., XV, 379.

247- İbn Fâris, a.g.y.; İsfahânî, a.g.e., 858; Râzî, a.g.y., Zâbîdî, a.g.e., X, 384, 385; İbn Manzur, a.g.e., XV, 379, 380.

“(İssız kalan diyorlardı ki) Reyryan dağının yamaçlarından akan suların mecralarını seller bozmuş, yıkmıştır. Burada kalan izler, taş üzerine yazılmış bir yazının kalan kısmına benziyor.”²⁴⁸

Bir başka şiirinde ise işaret, ima anlamında kullanılır.

نظرت اليها نظرة فتحيـرت دقائق فكري في بديع صفاتها
فأوحى اليها الطرف أنى احبها فآثر ذلك الوحي فى وجناتها

“Ona bir bakış baktım da, eşsiz sıfatlarından dolayı fikrinin zerrecikleri hayretler içinde kaldı. Göz ona sevdiğini ima etti, bu ima onun yanaklarına tesir etti.”²⁴⁹

Lebid bir başka şiirinde kelimeyi kitab üzerindeki yazı anlamında kullanmaktadır.

وترى منها رسوما قد عفت مثل حظ اللام فى وحي الزبر

“Şimdi sen ancak (eski evin) sadece kitaplar yazmada lam harfinin payı kadar bazı izlerini görebilirsin.”²⁵⁰

Bu örnekler çoğaltılabilir. Özet olarak şu söylenebilir. Eski Arapçada vahy kelimesi, genelde içinde sırlar taşıyan, insanı büyüğü altına alabilen esrarengiz işaretler, yazıt, harf ve karakterler anlamında kullanılmıştır.²⁵¹

İzutsu, vahy kelimesinin kullanılış örneklerini gözden geçirdikten sonra kelimenin semantik özelliklerini üç noktada toplamaktadır.

248- Muallakât, 101; Ayrıca Zebîdî, a.g.y.; İbn Manzûr, a.g.e, XV, 379.

249- Subhî Salih, a.g.e., 21, M. Zeki Duman, Uygulamalı Tefsir Usûlü ve Tefsir Tarihi, Kayseri, 1992, 13.

250- İzutsu, a.g.e., 150; Duman, a.g.y.

251- Duman, a.g.y.

1. Vahy herşeyden önce bir “haberleşme”dir.

2. Bu haberleşmenin sözlü olması şart değildir. Yani haberleşme için kullanılan işaretlerin daima dil işaretleri olması gerekli değildir, ama dil işaretleri de kullanılabilir.

3. Bu haberleşmede daima bir sırlılık, gizlilik ve özellik vardır.²⁵²

Kelime, Kur'an-ı Kerim'de kullanıldığı zaman elbette İslam öncesi anlamlarının içeriği farklı olarak doldurulmuştur. Kur'an'da vahy kelimesinin kullanımlarına göz atacak olursak:

1. Vahy kelimesi, İslam öncesi dönemde olduğu gibi ima ve işaret anlamında kullanılmıştır.

“(Zekeriyya) Mihrabdan kavminin huzuruna çıktı ve onlara sabah-akşam O’nu, tesbih etmelerini vahyetti/işaret etti.”²⁵³

2. Fısıldama, vesvese, gizli konuşma anlamında vahy.

“Şüphesiz, şeytanlar dostlarına sizinle mücadele etmelerini vahyeder/fısıldar.”²⁵⁴

“Böylece her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Bunlardan bir kısmı, diğerlerini aldatmak için yaldızlı sözler vahyeder/fısıldar.”²⁵⁵

3. Emretmek anlamında vahy.

252- İzutsu, a.g.e., 147, 148.

253- 19. Meryem / 11; Ayrıca bkz. İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, Ankara, 1985; Duman, a.g.e., 11, vd.

254- 6. En'am / 121.

255- 6. En'am / 112.

“O gün yeryüzü bütün haberlerini anlatacaktır. Çünkü Rabbi, kendisine öyle vahyetmiş/emretmiştir.”²⁵⁶

“...Ve her göğsü kendi görevini vahyetti/ emretti.”²⁵⁷

4. İlham anlamında vahy.

“Rabbin bal arısına dağlardan, ağaçlardan, çardaklardan ev edin diye vahyetti/ilham etti.”²⁵⁸

Buradaki vahy ilham, fıtrî, kanun, içgüdü anlamında kullanılmıştır.²⁵⁹

“Musa’nın annesine onu emzir diye vahyettik.”²⁶⁰

“Hani havarilere, bana ve elçilerime iman edin diye vahyetmiştim.”²⁶¹

Bu ayetlerde ise, vahy içe doğuş anlamındadır.²⁶²

5. Terim anlamıyla vahy.

“Bu Allah tarafından elçilerine ulaştırılan vahiydir. “Allah Teâlâ’nın, insanların alışık olmadıkları bir yolla ilim ve hidayet türlerinden bilinmesini istediğini, kullarından seçtiği kimseye bildirmesi”²⁶³ diye tanımlanır.

256- 99. Zilzâl / 4, 5.

257- 41. Fussilet / 12.

258- 16. Nahl / 68.

259- Duman, a.g.e., 9.

260- 28. Kasas / 7.

261- 5. Mâide / 111.

262- Duman, a.g.e., 10.

263- Zerkânî, a.g.e., I, 56; diğer tanımlar için bkz. Cerrahoğlu, a.g.e., 99; Duman, a.g.e., 15.

“Musa ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. İbrahim’e, İsmail’e, İshak’a, Yakuba, Yakub’un torunlarına, İsa’ya, Eyyüb’a, Yunus’a, Harun’a ve Süleyman’a da vahyettik ve Davud’a Zebur verdik.”²⁶⁴

“Sana kitaptan vahyetmiş olduğumuz haktır ve kendinden öncekileri tasdik edicidir.”²⁶⁵

“Sana Rabbinin kitabından vahyolunanı oku.”²⁶⁶

Kur’an-ı Kerim’de vahy kelimesi ve türevleri yetmiş bir kez geçmektedir. Bunların büyük çoğunluğu terim anlamında vahydir.

Vahyin gelişi konusunda ise, Kur’an’da şu ayet bilgi vermektedir:

“Kendisi ile Allah’ın konuşması bir beşer için olacak şey değildir; ancak bir vahy ile ya da perde arkasından veya bir elçi gönderip kendi izni ile dilediğini vahyetmesi durumu hariç.”²⁶⁷

Buna göre ilâhî bilgi insanlara üç yolla gelmektedir.

Birincisi vahy yoluyla. Buna sözsüz vahy de denilebilir.²⁶⁸ Bu, ilham, kalbe bilginin doğması ve rüya şeklinde gerçekleşir. Hz. Musa’nın annesine gelen vahy, Hz. İbrahim’e oğlunun kurbanı konusunda gelen vahy bu çeşittir.²⁶⁹

264- 4. Nisâ / 162.

265- 35. Fâtır / 31.

266- 18. Kehf / 27.

267- 43. Şûrâ / 51.

وما كان لبشر أن يكلمه الله إلا وحيا أو من وراء حجاب أو يرسل رسولا فيوحى بأذنه ما يشاء

268- Duman, a.g.e., 22.

269- Zemahşerî, Tefsir, IV, 233.

İkincisi perde arkasından konuşmadır. Bu durumda Allah oluşturduğu sesi peygambere iletir; ama Kendisi görünmez. Kur'an'da Allah'ın Musâ ile konuştuğunu belirten ifadeler ve Allah'ın meleklere vahyi bu şekildedir.²⁷⁰

Üçüncüsü ise, bir elçi (rasul) gönderip, dilediği şeyi peygambere bildirmesidir. Şüphesiz ki bu elçi Cebraildir.²⁷¹ Yukardaki ayetten de anlaşılacağı üzere bu yolların dışında insanlara ilâhî bilgi gelmemektedir. Bazı tefsir üsûlü kitaplarında vahyin geliş yollarının sayısı yediye, sekize çıkarılsa da onlarda sayılanlar yukarıdaki ayette bildirilen üç yolun kapsamı dahilindedir.

Bu yollardan hangisi ile gelmiş olursa olsun vahy, olağan üstü, insan aklının kavrayamayacağı, esrarengiz bir olaydır.²⁷² Bütün Sâmiî dinlerde olduğu gibi, İslam'da da çok önemli yeri vardır. Bu dinlerde gerçeğin tek garantisi, Allah tarafından vahyedilmiş olmasıdır. Ancak Allah'ın vahyettiği şey gerçektir.²⁷³

Vahyi olağanüstü duruma getiren ise, vahyi gönderen ile vahyi alan arasındaki ontolojik farklılıktır. Gönderen sınırsız ve mutlak, gönderilen ise sınırlıdır. Bu durumda sınırsız olan mesajını, sınırlı olanın düzeyine indirecektir.²⁷⁴ Bu da elbette, ilâhî mesajın beşerî dile, beşerin anlayabileceği bir dile indirilmesi şeklinde olacaktır.

270- Zemahşerî, a.g.y.

271- Duman, a.g.e., 26.

272- İzutsu, a.g.e., 142.

273- İzutsu, a.g.e., 149.

274- Nedim Mâcit, "Kur'an'ın Allah Tasavvuru ve İnsana Ulaştırılması", Bilgi ve Hikmet Dergisi, Sayı: 11, 117.

Tarih içerisinde vahyin nasıl alındığı ve keyfiyeti hakkında felsefî, tasavvufî ve kelâmî açıdan yorumlar yapılmıştır.²⁷⁵ Fakat Kur'an-ı Kerim'de bu konu hakkında fazlaca bir bilgi bulunmamaktadır. Bundan dolayıdır ki, vahyin inişi konusunda bazı müfessirler, bunun mahiyetini sadece Allah'ın bildiği, başkasına bildirmediği bir bilgi olduğunu belirtmişlerdir.²⁷⁶ Kur'an'da bu tür bilginin bulunmama sebebi, Kur'an'ın nazil olduğu dönemde vahy tartışmalarında temel noktanın vahyin Allah'tan olup olmadığı konusu olup, mahiyeti konusunun tartışma mevzuu olmadığıdır. Bundan dolayıdır ki Kur'an-ı Kerim'de vahyin mahiyetine değil, Allah'tan oluşuna atıf yapılmıştır. Şu ayet, bu konuya işaret eder:

“Sana ruh/vahyden sorarlar, de ki ruh, Rabbinin emrindendir, size ilimden az bir şey verilmiştir.”²⁷⁷

Özetle vahy sözcüğü Kur'an-ı Kerim'de hem ilâhî mesajın kendisini, hem de bildirilişini belirtmek için kullanılmıştır.

e) İnzal ve Tenzil:

İnzâl ve tenzil sözcükleri, nüzûl نزول kökünden türemiştir. Nüzûl kelimesi yukarıdan aşağıya inmeyi ifade eder. نزل عن دابته bineğinden indi, demektir. نزل في مكان كذا ise yükünü oraya boşalttı anlamına gelir.²⁷⁸ Eski Arap şiirinde ilâhî takdirin kişinin başına gelmesi için de bu kelime kullanılmaktadır.²⁷⁹ Kelime ayrıca konmak yerleşmek anlamına da gelir. نزل فلان بالمدينة Oraya kondu;

275- Bu yorumlardan bir kısmı için bkz. Zerkeşî, a.g.e., I, 229.

276- Zemahşerî, Tefsir, I, 592.

277- 17. İsrâ / 85.

278- İsfahânî, a.g.e., 799; İbn Fâris, a.g.e., V, 416.

279- Ebû Nâcî, a.g.e., 191.

نزل بالقوم ise, onların arasına yerleştirdi anlamındadır. Bu anlam Kur'an-ı Kerim'de:

قل ربى انزلنى منزلا مباركا و انت خير الرازقين

“Rabbim beni kutlu bir konakta yerleştir. Sen rızık verenlerin en hayırlısıdır.”²⁸⁰ şeklinde geçmektedir. Kelime ayrıca bir şeyi yukardan aşağıya hareket ettirmek için de kullanılır.²⁸¹

Bu kökten gelen inzal ve tenzil kelimelerinin anlamı konusunda farklı görüşler mevcuttur.

Bir kısım filolog ve müfessire göre, inzal bir defada indirmek, tenzil ise, parça parça tedricî olarak indirmek anlamına gelir.²⁸² İnzal ve tenzil arasında fark görenlerin dayanağı şu ayettir:

“ O kitabı sana hakk ile kendisinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi نزل O, Tevrat ve İncil'i de indirdi. أنزل ”²⁸³ Bu ifadelerden çıkardıkları bir diğer sonuç da daha önce kitapları tek defada Kur'an'ın ise yirmiüç yıl boyunca parça parça tedricen inmiş olduğudur.²⁸⁴

280- 23. Mü'minûn / 29.

281- Râzî, Tefsir, III, 199; Zebîdî, VIII, 133; İbn Manzur, a.g.e., XI, 656; Asım Efendi, a.g.e., IV, 111; Tabatabâî, Tefsir, II, 12; Zerkânî, a.g.e., I, 94; Mâcî, a.g.m., 113.

282- Râzî, Tefsir, VII, 169, XIV, 45; İbn Kesîr, Tefsir, III, 308; Tabatabâî, Tefsir, III, 7, 12; Elmalî, Tefsir, VI, 48; Fazlurrahman, a.g.e., 206; Esed, a.g.e., I. 89.

283- 3. Al-i İmrân /3.

284- Zemahşerî, Tefsir, I, 336; Râzî, Tefsir, VII, 169; Zerkeşî, a.g.e., I. 231; Ebû Şehbe, a.g.e., 54. Yahudiler arasında da Tevrat'ın tek defada mı, yoksa tedricen mi indiği tartışılmaktadır. Çoğunlukla kabul edilen görüş tek defada indiğidir. Ama Tevrat'ın içeriği tedricen indiğini göstermektedir.

İnzal ve tenzil kelimelerinin anlamı bu şekilde verildiği zaman ortaya bir problem çıkmaktadır. İnzal kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de bizzat Kur'an'ın kendisi için de kullanılmaktadır. Bu durumda problemin çözümü için bir takım görüşler ileri sürülmüştür.

1. Kur'an, Kadir Gecesi'nde toptan dünya göğüne indirilmiş ve daha sonra oradan da Rasûlullah (a.s.)'a yirmiüç yılda parça parça indirilmiştir.²⁸⁵

2. Yirmiüç yıl boyunca, yirmi üç Kadir Gecesi'nde, o yıl Rasûlullah'a vahyolacak olanlar dünya göğüne indirilmiş, daha sonra bunlar, o yıl boyunca Rasûlullah'a gönderilmiştir.²⁸⁶

3. Kur'an'ın indirilmesi Kadir Gecesi'nde başlamış, diğer zamanlarda da bu vahiyler, parça parça Rasûlullah'a indirilmiştir.²⁸⁷

Birinci görüş genelde kabul görmekle birlikte Zemahşerî ve Elmalî son görüşü tercih etmişlerdir.²⁸⁸

İnzal ve tenzil kelimelerinin anlamlarının bir olduğu aralarında bir fark olmadığı şeklindeki görüş ise, genellikle filologlar tarafından dile getirilmiştir.²⁸⁹

285- Zemahşerî, Tefsir, I, 227; Râzî, Tefsir, V, 92; Zerkeşî, a.g.e., I, 228; Tabatabâî, Tefsir, II, 13; Elmalî Tesir, I, 532; Duman, a.g.e., 52; Kur'an ve Müslümanlar, 53.

286- Zerkeşî, a.g.y.

287- Zerkeşî, a.g.y.; Râzî, Tefsir, V, 93; Zemahşerî, a.g.y.; Elmalî Tefsir, I, 533.

288- Zemahşerî, a.g.y.; Elmalî, a.g.y.

289- Zebîdî, a.g.e., VIII, 133; İbn Manzûr, a.g.e., XI, 656; Asım Efendi, a.g.e., IV, 111.

Râgıb el-İsfahânî ise, tenzilin parça parça tedricen indirmek olduğunu, inzal teriminin ise, daha genel olup tenzili de kapsadığını bu yüzden Kur'an'ın inişinden bahseden ayetler için hem inzal hem de tenzil kelimelerinin kullanıldığını belirtir.²⁹⁰

İnzal'ın tek defada, tenzilin ise tedricen indirmek olduğu görüşü, şu ayetlerdeki ifadelere uymamaktadır.

“İnkâr edenler dediler ki, Kur'an ona tek defada/toptan indirilmeli değil miydi ?”²⁹¹

“Hani havariler: Ey Meryem oğlu İsa ! Rabbin bize gökten bir sofrâ indirebilir mi ? demişlerdi.”²⁹²

“Ona Rabbinden bir ayet indirilmeli değil miydi ? dediler. De ki: Şüphesiz Allah ayet indirmeye güç yetirendir.”²⁹³

Öyle gözüküyor ki, inzal ve tenzil arasında bir fark yoktur. Her iki kelimedede de indirmek anlamına gelip tek defada indirmeyi de parça parça indirmeyi de içermektedir.

290- İsfahânî, a.g.e., 799, 800; Fîrûzâbâdî, a.g.e., V, 40; Asım Efendi, a.g.y.

291- 25. Furkân / 82. **لَوْ لَا نَزَلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً**

292- 5. Mâide / 112. **هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنْزِلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ**

293- 6. En'am / 37.

وَقَالُوا لَوْ لَا نَزَلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يُنْزِلَ آيَةً

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın kitap²⁹⁴ ayet²⁹⁵ su²⁹⁶, hikmet²⁹⁷ elbise²⁹⁸, demir, mizân²⁹⁹ hayvan cinsleri³⁰⁰ vesâireyi indirdiği bazen mecaz, bazen hakikat anlamıyla ifade edilmektedir.

Vahyin yada kitabın indirilmesi de elbette mecâzî bir ifadedir ve bildirme anlamına gelir.³⁰¹ Elette bu bildirme yahut haber verme, ontolojik açıdan iki eşit varlığın haberleşmesi değildir. İnsanla insanlar arasındaki konuşmaya inzal veya tenzil denemez. Kelimenin anlamı bizi, onu üstün ve olağanüstü konuşma olarak kabul etmeye zorlar.³⁰² Yani tenzil olunmuş söz beşerî, insanın anlayacağı kalıblara sokulmuş olan ilâhî mesajdır. Tenzil kelimesi de bu mesajın menşeiini göstermektedir.

Ayrıca kelime bir takım vahiy telakkîlerini de olduğu gibi mesajın peygamberin yüksek bir makama ermesi ve vahyi alması şeklinde olmadığını ilâhî Kudret'in dilediği bilgileri peygambere vermesi şeklinde olduğunu, yani vahyin alınan değil verilen bir bilgi olduğunu göstermektedir.

294- 18. Kehf / 1; 39. Zümer / 23; 16. Nalh / 89; 2. Bakara / 213.

295- 6. En'am / 37.

296- 29. Ankebût / 63; 50. Kâf / 9;

297- 2. Bakara / 231;4. Nisâ / 113.

298- 2. A'raf /26.

299- 39. Zümer / 6.

300- 57. Hadid / 25.

301- Zerkânî, a.g.e., I, 144.

302- M. Reşid Rıza, Tefsirü'l-Kur'an'il-Hakim, Mısır, h. 1373, I, 132; İzutsu, a.g.e., 144; Macit, a.g.m.; II, 3.

f) Furkan:

Furkan kelimesi, ayırmak, ayırt etmek anlamına gelen **فرق** kökünden gelmektedir³⁰³ ve bu kökten mastardır.³⁰⁴ Kelimenin Arâmî ve Süryânî dilinden geldiği iddia edilmiştir.³⁰⁵ Ama bu iddia pek doğru gözükmemektedir.

فلق kelimesi anlam olarak **فلق** kelimesine yakındır. **فلق** yarılma parçalanma için kullanılırken **فرق** ise, ayrılma (infisal) için kullanılır. Bu kökten gelen **فرقة** kelimesi insanlardan ayrılmış cemaat anlamına gelir.³⁰⁶ **فرق** fiilinin iki şeyin arasını-ister gözle görülen ayırımla, isterse basiret ile idrak edilen ayırımla-ayırarak olduğu belirtilirken³⁰⁷ Elmalılı Hamdi Yazır, fark sözcüğünün aklen bilinebilen şeylerde, tefrik sözcüğünün ise, hissen bilinebilen şeylerde söz konusu olduğunu belirtmektedir.³⁰⁸ Eşyanın farkedilmesini sağladığı için sabaha da furkan denilmiştir.³⁰⁹ Kelimenin Kur'an-ı Kerim'de kullanıldığı anlam ise, "Hakk ile batılı birbirinden ayıran ölçüt" şeklindedir.³¹⁰

303- Neseî, Tefsir, IV, 424; Fizurabâdî, a.g.e., IV, 186; İbn Manzur, a.g.e., X, 302; Elmalı, Tefsir, VI, 48; Suphi Salih, a.g.e., 18.

304- Zemahşerî, Tefsir, III, 262; Neseî, a.g.y.

305- A.J. Wensıcnk, "Furkan", M.E.B.İ.A., Ankara, 1964, IV, 699; Suphi Salih, a.g.y.; W.M. Watt, Hz. Muhammed Peygamber ve Devlet Kurucu, Çev. Hayrullah Örs, İstanbul, 1963, 132.

306- İsfahânî, a.g.e., 662, 633.

307- İsfahânî, a.g.y.

308- Elmalı, a.g.y.

309- Zemahşerî, Tefsir, II, 214; Elmalı, Tefsir, IV, 221, 222.

310- Zemahşerî, Tefsir, I, 140, 336; II, 214, III, 262; Beydâvî, III, 32; Neseî, Tefsir, IV, 424; Râzî, Tefsir, II, 14, XXIV, 45; Hâzin, Tefsir, III, 32, IV, 253; İbn Kesir, Tefsir, I, 344, III, 181; Alûsî, Ruhu'l-Meânî-Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm ve Seb'il-Mesânî, Beyrut, 1994, I, 410; Fîrûzâbâdî, a.g.y.; Zebidî, a.g.e., IV, 46; İbn Mansur, a.g.y., Kâsımî, Tefsir, II, 162; Subhi Salih, a.g.y.; Mevdûdî,

Kelime, Kur'an'da yedi kez geçmektedir. Bunlardan birisinde Bedir Savaşı "Furkan Günü" olarak nitelenmektedir³¹¹; çünkü o gün kazanılan zafer ile hak ve batıl birbirinden ayrılmış³¹² ve Allah'ın va'dinin gerçekliği ortaya çıkmıştı.³¹³ Wensinck, bu ayette ki furkan kelimesini Arâmîce, selamet anlamına gelen purkana sözcüğü ile irtibatlandırır.³¹⁴

Bir diğer ayette ise kelime "Eğer Allah'tan sakınırsanız, size furkan verir"³¹⁵ şeklinde geçmektedir. Burada, hak ile batılı ayırtetmeyi sağlayan hidayet, kalpteki nur, bilgi, İslâmî kavrayış, manevî imtiyaz, akıl, sekîne, tevfik anlamındadır.³¹⁶

Diğer ayetlerde ise, Tevrat³¹⁷ ve Kur'an³¹⁸ anlamında kullanılmaktadır. Bu ayetlerin birisinde Hz. Musa'ya "kitap ve furkan" verildiği belirtilmektedir.³¹⁹ Bu ayette geçen furkanın bizzat Hz. Musa'ya verilen kitabın kendisi mi, yoksa kitaptan başka bir şey mi olduğu tartışılmıştır. Furkan'ın kitaptan farklı olduğunu belirtenler, bunun denizin yarılması mucizesi, doğruyu yanlıştan ayırt et-

Tefsir, I, 67, II, 151; Fazlurrahman, a.g.e., 201; Esed, a.g.e., I, 15, 332, II, 654; Ateş, Tefsir, IV, 242.

311- 8. Enfâl / 41.

312- Zemahşerî, Tefsir, I, 140, II, 214; Fîrûzâbâdî, a.g.y.; Zebîdî, a.g.y.; İbn Manzûr, a.g.y.; Tabatabâî, Tefsir, II, 9.

313- Watt, a.g.y.; Esed, a.g.e., I, 332.

314- Wensinck, a.g.y.

315- 8. Enfâl / 41.

316- Beydâvî, Tefsir, III, 32; Hâzin, Tefsir, III, 32; İbn kesir, Tefsir, III, 181; İbn Manzûr, a.g.y.; İsfahânî, a.g.e., 633; Tabatabâî, Tefsir, II, 9; Elmalî, Tefsir, IV, 222; Mevdûdî, Tefsir, I, 67, II, 151; Esed, a.g.e., I, 15.

317- 2. Bakara / 53; 21. Enâm / 48.

318- 3. Al-i İmrân / 4; 25. Furkan / 1.

319- 2. Bakara / 53.

meye yarayan yetenek, Tevrat'ın helal ve haram gibi hükümler içeren kısımları gibi anlamlar vermişlerdir.³²⁰

Kitabın, furkan ile aynı şey olduğunu söyleyenler, furkan kelimesinin münzel kitaplar için kullanıldığını, ayrıca bir ayette kitap kelimesine değinilmeden "Musa ve Harun'a furkan indirildi"³²¹ ifadesinin bulunmasına dayanmışlardır. Ayrıca Arap dilinde aynı anlamda iki kelimenin birbirlerine atıfla kullanıldığını da delil olarak getirmişlerdir. Şair Adiyy b. Zeyd'in şu şiirinde olduğu gibi:

قدمت الاديم لراشيه والفي قولها كذبا ومينا

Burada kezib ve meyn kelimeleri eş anlamlıdır ve her ikisi de yalan anlamındadır. Ayrıca بعدا وسحتا denilir ki, aynı anlamda iki kelime yanyana getirilmiştir. Bu örneklerde ikinci kelimeler te'kid içindir.³²²

Dolayısıyla furkan kelimesi, kitaptan farklı bir şey olmayıp, semâvî kitaplar için kullanılan cins isimdir.³²³

g) Hikmet:

Kitap ile ilişkili kavramlardan birisi de hikmet kelimesidir. Hikmet kelimesi, Arapça حكم kökünden gelir. Sözcük, Sâmi dillerin hepsinde bulunmaktadır. Ölü bir Sâmi dil olan Akadca'da, bu sözcük

320- el-Ferrâ, a.g.e., I, 37; Râzî, Tefsir, III, 78; Zâbîdî, a.g.e., VII, 46; İbn Manzur, a.g.e., X, 302; Hâzîn, IV, 253; Alûsî, Tefsir, I, 410.

321- 21. Enbiya / 48.

322- el-Ferrâ, a.g.y.; En-Nahhâs, İ'râbu'l-Kur'an, y.y.; 1985, I, 225; Kurtubî, Tefsir, I, 399; Zemahşerî, Tefsir, I, 140; İbn Manzur, a.g.y., Alûsî, a.g.y.; Kâsımî, Tefsir, II, 162; Ateş, Tefsir, VI, 242.

323- Beydavî, Tefsir, IV, 424.

bilmek anlamında kullanılmıştır. Kuzey Sâmi dillerinde bilgelik, Güney Sâmi dillerinde ise hükmetmek anlamına gelir.³²⁴

İbrânî ve Arâmî dillerinde h-k-m kökü akıllı becerikli anlamındadır. Bilindiği gibi tabibler için de bu kökten gelen bir kelime “hekim” kelimesi kullanılmaktadır. Tabib kelimesinin kökü olan طيب de akıllı olmak, anlamak anlamını ifade eder.³²⁵

Arap kaynakları, kelimenin engellemek anlamına gelen حکم kökünden türediğini belirtirler. Atın birincisine itaatsizlik etmesine engel olduğu için geminin ağızlığına حكمة denilmiştir. Zulme engel olduğu için yargıca حاکم denilmiştir. Sefihin elindekinin alınıp harcama yapmasına engel olunduğunda da bu fiil kullanılır. Hikmetin bu kökten getirilmesi de cehalete engel olması sebebiyledir.³²⁶

Hikmetin ne olduğu konusunda farklı tanımlar yapılmıştır. Bir fikir vermesi açısından bir kısmını sıralamak yararlı olacaktır:

“Hikmet ilim ve ameldir. Bir kimse ikisini birleştirmedikçe hâkim diye isimlendirilemez.”³²⁷

“Hikmet, peygamberliktir.”³²⁸

324- Jeffery, a.g.e., 111.

325- E. Mittwoch, “Hakîm” M.E.B.İ.A., İstanbul, 1950, V/1, 101.

326- İbn Fâris, a.g.e, II, 91; Zerkeşî, a.g.e., II, 68, Râzî, II, 15; M. Said Şimşek, Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele, İstanbul, 1991, 26.

327- İbn Kuteybe, Tefsiru Garîbi'l-Kur'an, 32; Râzî, VII, 82, XV, 145; Zemahşerî, Tefsir, I, 316; İbn Arâbî, a.g.e., III, 1251; Ateş, Tefsir, VII, 62

328- İsfahânî, a.g.e., 670; Râzî, VII, 82; İbn Kesir, Tefsir, I, 303, 322, IV, 30; İbn Arâbî, a.g.e.; Doğrul, a.g.e., 76.

“Hikmet, ilâhî kitapların sırlarına müttali olmaktır.”³²⁹

Hikmet, ilâhî kitapların içerdği bilgi ya da İbn Abbas’ın ifadesi ile Kur’an’ın kendisidir.³³⁰

Hikmetin ne olduğu konusunda diğer söylenenler şunlardır: Hikmet sözde isabettir, anlayıştır; aklî bir bağıştır; doğru ıştır; Allah’ın ahlâkıyla ahlâklanmaktır; elçilere kitap dışında verilen bilgilerdir; sünnettir; şeriattir; ince anlamlı, mantıklı, tutarlı bilgidir; ilâhî kanunun yorumudur; kat’î delillerdir; dinde anlayış sahibi olmaktır; hakikatın sırlarıdır; ilim öğrenmek ve ahlâkı güzelleştirmedir; öğüttür.³³¹

Kur’an-ı Kerim’de hikmet kelimesi çoğu kere kitap kelimesi ile birlikte kullanılmaktadır. Peygamberlere Allah’ın kitap, hikmet verdiği, ya da bunları onlara öğrettiği³³² peygamberlerin insanlara kitap, hikmet getirdiği³³³ gibi ifadelerin yanında vahyolunan kitabın hikmetli olduğu³³⁴ ifadeleri kullanıldığı gibi hikmet

329- Râzî, Tefsir, XII, 126.

330- Râzî, Tefsir, VII, 82; İbn Kesir, I, 322; Ateş, Tefsir, I, 258.

331- Zemahşerî, Tefsir, I, 189, 5296, 316, 436; II, 251, 644, 668; IV, 530; Isfahânî, a.g.e., 670, 699; Râzî, Tefsir, VI, 202; VII, 88; VIII, 57, 126, 127; IX, 80; X, 133; XII, 126; İbn Kesir, Tefsir, I, 184, 303, 322; IV, 30; İbn Arâbî, a.g.e., III, 125; Tabatabâî, Tefsir, X, 8; M. Reşit Rıza Muhammedî Vahy, Çev. Salih Özer, Ankara, 1991, 251; Elmalî, Tefsir, VI, 271; Doğrul, a.g.e., 42, 76; Mevdûdî, Tefsir, I, 185, 502, III, 194; Derveze, a.g.e., I, 273; Muhammed el-Behiyy, İnanç ve Amelde Kur’anî Kavramlar, Çev. Ali Turgut, İstanbul, 1998, 33; Esed, a.g.e., II, 567, 568, 784; Ateş, Tefsir, I, 239, 258; VII, 62; Hüseyin Atay ve Arkadaşları, İslam Gerçeği, Ankara, 1995, 19; Tabersî, Tefsir, X, 285.

332- 4. Nisâ / 54, 113; 5. Mâide / 110.

333- 2. Bakara / 129, 151; 3. Al-i İmrân / 48,164; 62. Cuma / 2.

334- 3. Al-i İmrân / 58.

kelimesinin tek başına kullanıldığı da görülmekte³³⁵ ayrıca bazı hükümler zikrolunduktan sonra bunların hikmetten vahyolunmuş olduğu belirtilmektedir.³³⁶

Yukarıdaki hikmet tanımlarının çoğunluğu hikmetin kitaptan farklı olduğunu göstermektedir. İbn Abbas ve Süleyman Ateş'in tanımları ise, hikmetin kitap ile aynı olduğunu göstermektedir. Bizce de hikmet ilâhî mesajın isimlerinden olup ondan farklı bir şey değildir.

h) Hidayet:

Bilindiği gibi Arapların özellikle eski Arapların hayatında çölün önemi büyüktür. Bu nedenle onların düşüncelerini oluşturan kelimeler, çöl ile ilgili bir çok ögeyi içinde barındırır. Çöller, özellikle kum çölleri çok istikrarsız bölgelerdir. Tabiatın görünümü buralarda ansızın değişebilir. Tepeler ve yollar, sürekli yerlerinde duran varlıklar değildir. İşte hidayet kelimesi, böyle bir durumu anlatmak için kullanılır.³³⁷

Hidayet istenilen hedefe ulaştıracak şeye lütuf ve nezakette kılavuzluk etmektir. Bu yolu sadece göstermek veya yolun sonuna kadar götürmek şekillerinden biri ile gerçekleşebilir.³³⁸ Gerçekten de çöl arabının hayatında hidayetin büyük bir önemi vardır. Uçsuz-bucaksız kumlar arasında doğru iz sürmek ve hedefe ulaşmak, ölüm-kalım meselesidir. Bu ise, ancak bir takım işaretlerin (ayet)

335- 2. Bakara / 229; 31. Lokman / 12; 38. Sâd / 20; 54. Kamer / 5.

336- 17. İsrâ / 39.

337- Baltaş, a.g.e., 31.

338- Elmalı, Tefsir, I, 120.

anlamını ve onlardan yararlanma yollarını bilmekle mümkündür. Bu yollardan bir kısmına Kur'an-ı Kerim'de değinilmektedir:

“O, karanın ve denizin karanlıklarından yolunuzu bulmanız için لتهتدوا size yıldızlar varedendir.”³³⁹

“O, yeri sizin için beşik kıldı ve doğru yolu bulasınız diye لعلكم تهتدون onda sizin için yollar varettiler.”³⁴⁰

Çöl arabı, çöl yollarını iyi bilen, insanları varacakları yere güven içinde yolunu kaybetmeden, şaşırmadan ulaştıran kişiye (hâdî) bu kişinin tuttuğu yola (hüdâ) diyor. Öyleki hüdâ, doğru ve güvenilir yoldur.³⁴¹

“Sana Musa'nın haberi gelmedi mi ? Hani bir ateş görmüştü de, ailesine şöyle demişti: durun ! bir ateş gördüm, umulur ki size bir ateş getiririm, ya da atêşin yanında kılavuz هدى bulurum.”³⁴²

Kavram cahiliyye döneminde karada ve denizde doğru yolda gitmek, yol yordam bilmek ile ilgili iken, Kur'an-ı Kerim'de bu somut kullanımı aşarak insanın hayatı boyunca tutması gereken yolla ilgili olarak kullanılır. Bu durumda, “hâdî” Allah'tır.³⁴³ Allah'ın hidayeti gerçek hidayettir.³⁴⁴ Yol gösterme O'na aittir³⁴⁵ ve bu konuda değil insanlara, peygamberlere bile yetki tanınmamıştır.³⁴⁶

339- 6. En'am / 97; Ayrıca bkz. 16. Nahl / 15, 16.

340- 43. Zuhuf / 10.

341- Bkz. İmru'ul-Kays, Divan, 152; Nâbiğa, Divan, 51; Baltaş, a.g.e., 75.

342- 20. Tâhâ / 9, 10.

343- Baltaş, a.g.y.

344- 6. En'am / 71.

345- 25. Furkân / 31.

346- 28. Kasas / 56.

Peygamberlerin görevi, hidayet vermek değil, uyarmak ve Rablerinin dileğini insanlara ulaştırmaktır.³⁴⁷

Hâdî, Allah olduğuna göre bu durumda “Hüdâ” O’nun gönderdiği mesaj/kitap olmaktadır:

“Önceden insanlara yol gösterici هدى olarak Tevrat ve İncil’i indirmişti. Şimdi de Furkan’ı indirdi.”³⁴⁸

“ Bu kitap ki kendisinde şüphe yoktur, müttakîler için yol göstericidir هدى ”³⁴⁹

Elmalı Hamdi Yazır, Allah’ın hidayetini dört kısma ayırmaktadır:

1. Manevî ve maddî kuvveti bereketlendirmek ki, insanın işlerini düzeltmeye sebep olan dış ve iç duygularını akıl ve irade gücünü ve hatta tıbbî ve hayvânî kuvvetlerini ihsan etmek ve devam ettirmek; iradeler ve maksatlarını uygun düşürmek, başarılı olmasını sağlamak.

2. Hak ile batılı, iyilik ile fenalığı birbirinden ayıran delilleri ortaya koymaktır. “Semud’a gelince biz onlara doğru yolu gösterdik; fakat onlar körlüğü hidayete tercih ettiler.”³⁵⁰ ve “ Biz ona hayır ve şerri her iki yolu da göstermedik mi ?”³⁵¹ ayetlerindeki hidayet bu cinstendir.

347- 11. Hûd / 12.

348- 3. Al-i İmrân / 3.

349- 2. Bakara /2.

350- 41. Fussilet / 17.

351- 90. Beled / 10.

3. Peygamberler göndermek ve kitaplar indirmek ki: “Onları emrimizle doğru yolu gösteren önderler kıldık.”³⁵² İlâhî sözündeki maksat bu olduğu gibi, “Bu Kur’an şüphesiz insanları en doğru yola götürür.”³⁵³ ayetinde de böyledir.

4. Vahiy veya ilham ya da sadık rüyalar gibi olağanüstü yollarla kalplere sırları keşfedivermek ve eşyayı gerçekte oldukları gibi gösterivermek ki, buna özel hidayet denir.³⁵⁴ Hidayetin zıddı delalettir. Bu kelime sapmak, şaşmak, karanlıkta kalmak anlamındadır.³⁵⁵

Arapça hidayet kelimesi, yanlış yola iletmek için kullanılmaz. Ama Kur’an-ı Kerim’de iki yerde³⁵⁶ taşlamak ve alay etmek için mecaz olarak kullanılmıştır.³⁵⁷

Allah, hidayete zalimleri³⁵⁸, kafirleri³⁵⁹ ve fasıkları³⁶⁰ değil; iman edenleri³⁶¹ ve Allah yolunda cihad edenleri³⁶² erdirecektir. Bu da gösteriyor ki “Hâdî” Allah olmakla birlikte insanın da hidayet için çaba göstermesi, O’nun gönderdiği hidayete (kitab) uyması gerekmektedir.

352- 21. Enbiyâ / 73.

353- 17. İsrâ / 9.

354- Elmalı, Tefsir, I, 121, Hidayet çeşitleri için bkz. İsfahânî, a.g.e., 835, 836; Mukâtil b. Süleyman, a.g.e., 13-18.

355- Baltaş, a.g.e., 75; Öztürk, a.g.e., 178.

356- 22. Hacc / 4; 37; Saffât / 23.

357- İsfahânî, a.g.e., 835; Elmalı, Tefsir, I, 121.

358- 2. Bakara / 258.

359- 2. Bakara / 264.

360- 5. Mâide / 108.

361- 22. Hacc / 54.

362- 29. Ankebût / 69.

i) İlim:

İlim denilince, açık ve kesin olarak kuşkuya yer bırakmaksızın gerçeği içeren bilgi kastedilir.³⁶³ Bu elbette Kur'an açısında da böyledir.

Cahiliyye dönemi ilim anlayışıyla Kur'an'daki ilim anlayışı arasında tam bir zıtlık vardır. Cahiliyyede ilim, atalarının engin deneyim ve becerileriyle doğruluğu kesinlikle kanıtlanmış ! kuşaktan kuşağa aktarılan bilgi ve görgülerdir.³⁶⁴ Bir ayette bu anlayışa işaret edilir.

"Hayır ! dediler ki, gerçekten atalarımızı bir ümmet (din, geleneksel davranış biçimi) üzerinde bulduk; biz de onların izinden gitmekteyiz."³⁶⁵

Cahiliyye insanına göre atalar yanılmış olamaz, onların düşüncesiz olabilecekleri de düşünülemez:

"Ne zaman onlara Allah'ın indirdiğine uyun denilirse, onlar: Hayır ! biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye (geleneğe) uyarız derler."³⁶⁶

Atalarının tecrübeleri onlar için o kadar önemliydi ki, ata sözleri (darb-ı mesel)'ne atıfta bulunmak, şairlerin önemli görevlerinden sayılırdı.³⁶⁷

363- Baltaş, a.g.e., 58. İlim tariflerinden bir kısmı için bkz. İsfahânî, a.g.e., 580.

364- Baltaş, a.g.y.

365- 43. Zuhur / 22.

366- 2. Bakara /170.

367- İzutsu, a.g.e., 56.

Bunun yanında kişinin kendi tecrübesi ile elde ettiği bilgi de önemli idi. Varolan değerler zenginlik ve gücü, kişinin bu bilgisi ile elde ettiği düşünülürdü.³⁶⁸

İlmin zıddı olarak “zann” kelimesi kullanılıyordu. Kişisel ve toplumsal tecrübenin onaylamadığı fikirlere zann deniliyordu. Bu, şiirde açıkça görülür:

وأعلم علما ليس بظن انه اذا ذل مولى المرء فهو دليل

“Ben kendi deneyimimle (yani ilimle, zann ile değil) bilirim ki, kişinin efendisi zelil olduğunda kendisi de zelil olur.” Şairin bu sözü ile ifade etmek istediği şey kesin bilgidir. Çünkü bu bilgi tecrübe ile elde edilmiştir.³⁶⁹

Cahiliyyedeki anlayış bilginin kaynağını beşerî olarak görür. Beşerî bilginin dışında bilgi kabul etmez. Kur’an, bu anlayışı kökten reddetmiştir. Artık gerçek bilgi Allah’ın vahyidir ve bilginin kesinlik ve doğruluk ölçüsü onun vahyolunmuş olmasıdır.³⁷⁰ Cahiliyyenin bilgisi ise, Kur’an açısından zandır.

“Onların bu konuda kesin bilgileri yoktur. Sadece zannediyorlar.”³⁷¹

Bu zannın kaynağı olarak da heva, yani hayvanî arzular gösterilir.³⁷²

368- 28. Kasas / 78; 39. Zümer / 49.

369- İzutsu, a.g.e., 56. Ayrıca Nâbiğa, Divan, 10.

370- İzutsu, a.g.e., 57, 143; Mevdûdî, Tefsir, III, 291; Baltaş, a.g.e., 59.

371- 45. Câsiye / 24.

372- İzutsu, a.g.e., 57.

“Hayır ! bu zulmedenler hevalarına tabi oldular.”³⁷³

“Sana gelen ilimden sonra onların hevalarına uyarsan, seni Allah’a karşı koruyacak ne bir dost, ne bir yardımcı bulamazsın.”³⁷⁴

Sonuç olarak ilim, Allah’tan gelen ilâhî kitaptır. Bu anlamda bilginin kaynağı ilâhîdir. Bu bilgi yanlışsız, kusursuz ve kesin bilgidir. Yalnız bilginin kaynağı, Kur’an açısından sadece bu da değildir. Vahyin dışındaki diğer bilgi kaynakları da Kur’an’da gösterilmiştir.

II- Kutsal Kitapların Özellikleri

a) Açık ve Açıklayıcı Oluşları:

Kur’an-ı Kerim’de, kutsal kitaplar için açık açıklayıcı anlamlarına gelen nitelikler kullanılır. Bunlar hem kitapların kapalı, anlaşılmaz olmadığını; hem de insanların problemlerine açıklık getirdiklerini belirtmek için kullanılmışlardır. Kitaplar yanında, kitapların ayetlerinin de bu niteliği taşıdığı belirtilmiştir.³⁷⁵ Daha önce kutsal kitaplar için kullanılan “furkan” kelimesinin hakk ile batılı ayırmak, açıklamak anlamına geldiğini belirtmiştik. Bu kelime yanında “mübin” kelimesi ve aynı kökten gelen “beyyin (çoğulu beyyinat)” kelimesi, kutsal kitaplar ve ayetlerin bu niteliğini belirtmek için en çok kullanılan kelimelerdir.

373- 30. Rûm / 29.

374- 13. Râd / 37.

375- 10. Yunus / 15; 19. Meryem / 73; 22. Hacc / 16; 24. Nûr / 1; 29. Ankebût / 49; 34. Sebe' / 43.

“Mübin” sözcüğü, إبانة masdarının ismi failidir; geçişli ve geçişsiz olarak kullanılır. Geçişsiz olarak kullanıldığında “açık”; geçişli olarak kullanıldığında ise, “açıklayıcı” anlamına gelir.³⁷⁶ Müfessirler, ayetlerde her iki anlamın da kullanıldığını belirtirler.³⁷⁷ Bu sözcük ayrıca kitapların mükemmel oluşunu da ifade etmektedir.

Açıklık, sarahat anlamına gelen “beyyin/beyyinat” kelimesi, mucizeler için de kullanılmakla birlikte³⁷⁸, kitap ve ayetlerin açık anlaşılır, makul, haram ile helali, hidayet ile delaleti açıklayıcı olduklarını belirtmek için de kullanılmıştır.³⁷⁹

“Biz kitabı sana her şeyin açıklayıcısı, müslümanlara da bir hidayet, bir rahmet ve bir müjde olarak indirdik.”³⁸⁰

Bu ayet geçmişte de günümüzde de bir kısım insanlarca dînî bilgilerin yanında dünyevî bilgilerin de Kur’an-ı Kerim’de bulunduğu şeklinde algılanmıştır. Bu yanlış bir algılamadır. Kur’an bir hidayet kitabı olduğuna göre, hidayeti asıl olarak ilgilendiren konular, bu kitapta ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Yoksa, ayette dünyevî ilimlere bir atıf yoktur.³⁸¹

376- Elmalı, Tefsir, IV, 567; Esed, a.g.e., II, 454.

377- Esed, a.g.y.

378- Zemahşerî, Tefsir, III, 609.

379- Mevdûdî, Tefsir, VI, 309.

380- 16. Nahl / 89.

381- Râzî, Tefsir, XX, 99; Mevdûdî, II, 469; Ateş, Tefsir, V, 132.

Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de gönderilen kitab/mesajın anlaşıl-
maz, karışık olmadığı, açıklanmış ve tafsilatlı olduğu ısrarla be-
lirtilmektedir.³⁸²

b) İmam Oluşları:

İmam, bir toplum tarafından kendisine uyulan/takip edilen-
dir. Bu bir insanın davranışları ve sözleri ile takip edilmesi şek-
linde olabileceği gibi, bir kitap veya daha başka bir şey olabilir. Bu-
nun yanında, bir kimseye veya kitaba imam denilmesi için, doğruya,
hak olana iletmesi şart değildir. Batıla, yanlışlığa iletene de imam
denilebilir.³⁸³ İslam öncesi şiirde şair Antere, İran Kısrası
Enuşirvan'a yağ çekerken şöyle der:

تصلی نحوه من كل فج ملوك الارض وهو لها إمام

“ O yeryüzünün önderi olduğu halde yeryüzü kralları her ta-
raftan ona yönelirler.”³⁸⁴ İmam kelimesi Kur'an'da çoğul şekliyle
birlikte on iki kez geçer ve numûne, işaret, misal, rehber³⁸⁵ ve li-
der/önder anlamlarının yanı sıra belki de öncelikle “bağlılarınca
özenilen, örnek alınan” anlamına geliyor.³⁸⁶

İmam kelimesi, Kur'an'da genellikle insanlar (peygamberler
ve onların nesli için, inkarcı önderler için) kullanılmaktadır.³⁸⁷

382- 6. En'am / 114; 11. Hûd / 1; 7. A'raf / 52.

383- İsfahânî, a.g.e., Râzî, Tefsir, XXI, 17.

384- Antere, Divan, 213. Ayrıca Elmalî, Tefsir, VI, 89; İzutsu, a.g.e., 14.

385- W. İvanov, “İmam”, M.E.B.İ.A., V/2, İstanbul, 1950.

386- Esed, a.g.e., I, 349.

387- Bkz. 2. Bakara / 124; 25. Furkân / 74; 17. İsrâ / 71; 9. Tevbe / 12; 21.
Enbiyâ / 73; 28. Kasas / 5, 41; 32. Secde / 34.

Kutsal kitaplar için ise “Musa’nın kitabı” için kullanılmaktadır.³⁸⁸ Elbette “Musa’nın kitabı”nın ve diğer kitapların imam oluşu, insanlara rehber oluşları, din ve şariat hususunda müracaat edilen kaynak oluşları sebebiyledir.³⁸⁹

c) Rahmet Oluşları:

Rahmet, رَحْمَة kelimesinden türemiştir. Bu kelime, kadının döl yatağı için de kullanılır.³⁹⁰ Rahminden şikayet eden kadına إمْرَأَة رَحِيْمَة denilir. Bir rahimden çıkmış olanları dolayısıyla akrabalık kavramı da Arapça’da bu kelimedenden istiare yoluyla alınmıştır.

Rahmet, rahmet edilene ihsanda bulunmayı gerektiren bir ince davranıştır. Rahmet iki mana içerir: İnce davranış (rikkat) ve ihsanda bulunmak; bazen sırf ince davranış, bazen de ince davranış olmaksızın ikramda bulunma için kullanılmıştır.³⁹¹

Kur’an-ı Kerim’de bir çok ayette hem Kur’an’ın hem de diğer kitapların rahmet olduğu söylenmektedir:

“Andolsun, biz onlara bir kitap getirdik. İman edecek bir topluluğa bir hidayet ve bir rahmet olmak üzere bir bilgiye dayanarak onu çeşitli biçimlerde açıkladık.”³⁹²

“Bundan önce de bir rehber (imam) ve bir rahmet olarak Musa’nın kitabı var...”³⁹³

388- 11. Hûd / 17; 46. Ahkâf / 12.

389- Râzî, Tefsir, XVII, 202.

390- İsfahânî, a.g.e., 347; Ünal, a.g.e., 482.

391- İsfahânî, a.g.y.; Öztürk, a.g.e., 414.

392- 7. A’raf / 52.

393- 46. Ahkâf / 12.

“...Bu rabbinizden bir basirettir ve iman edecek bir topluluk için bir hidayet ve rahmettir.”³⁹⁴

“Bunlar hikmetli kitabın ayetleridir. Muhsin olanlara bir hidayet ve bir rahmettir.”³⁹⁵

Yaratıcının merhametli (Rahman-Rahim) oluşu yanında O’nun gönderdiği kitapların rahmet oluşu o kitapların insanlara yeryüzünde mutlu yaşamaları için gerekli olan ilkeleri bildirmiş olması, inanç ve iyi ahlak kazandırmış olması, insanı dalalet ve cehaletten kurtarması ve ahirette de kurtuluşlarına vesile olması sebebiyledir.³⁹⁶

d) Nur Oluşları:

Nur kelimesi karanlığın zıddı olarak kullanılan, güneşten, aydan, gökteki cisimlerden vb. taşan parıltıdır. Nasıl olursa olsun, nereden kaynaklanırsa kaynaklansın ışık için kullanılan bir kelimedir.³⁹⁷

Nur iki kısımdır: Dünyevî ve uhrevî nur. Dünyevî nur da iki kısımdır.³⁹⁸

1. Basiret gözü ile aklolunan nurdur. Bu çeşit nur aklın nuru ve Kur’an’ın nuru gibi “İlâhî emir”den yayılmış olan nurdur.

394- 7. A’raf / 203.

395- 31. Lokman / 2. 3. Ayrıca 6. En’am / 157; 7. A’raf / 154; 11. Hûd / 17; 12. Yusuf / 11; 16. Nahl / 64, 89; 17. İsrâ / 82; 37. Neml / 77.

396- Râzî, Tefsir, II, 16, XVII, 202; XXI, 35; Mevdûdî, Tefsir, II, 39; Baltaş, a.g.e., 22; Ünal, a.g.e., 480.

397- Tanımlar için bkz. İsfahânî, a.g.e., 827; İbn Fâris, a.g.e, V, 368; Fîrûzâbâdî, a.g.e., V, 133; Elmalı, Tefsir, VI, 23; Ünal, a.g.e., 39.

398- İsfahânî, a.g.e, 827, 828; Fîrûzâbâdî, a.g.y.

“Ey Kitap ehli ! Kitaptan gizlemekte olduklarınızın çoğunu size açıklayan ve bir çoğundan da geçiveren elçimiz geldi. Size Allah’tan bir nur ve apaçık bir kitap geldi.”³⁹⁹

“Böylece sana emrimizden bir ruh vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir, bilmiyordun. Ancak biz onu bir nur kıldık. Onunla kullarımızdan dilediklerimizi hidayete erdiririz. Şüphesiz sen dosdoğru olan bir yola yöneltip-iletiyorsun.”⁴⁰⁰

2. Beş duyudan biri olan gözün görme duyusu ile hissedilen nur:

“Güneşi bir aydınlık (ziya) ayı bir nur kılan ve yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için ona duraklar tespit eden O’dur...”⁴⁰¹

“Gökte burçlar kılan, onların içinde bir aydınlık ve nurlu bir ay vareden ne yücedir.”⁴⁰²

Uhrevî Nur:

“...O gün Allah, peygamberi ve onunla birlikte iman edenleri küçük düşürmeyecektir. Nurları önlerinde ve sağ yanlarında koşarparıldar. Derler ki: Rabbimiz, nurumuzu tamamla, bizi bağışla. Şüphesiz Sen her şeye gücü yetensin.”⁴⁰³

399- 5. Mâide / 15.

400- 42. Şûrâ/52. Ayrıca 6. En’am/122; 39. Zümer/22; 24. Nûr/35; 57. Hadid/28.

401- 10. Yunus / 5.

402- 25. Furkân / 61. Ayrıca 6. En’am / 1.

403- 66. Tahrim / 8. Ayrıca 57. Hadid / 12, 13; 39. Zümer / 69.

Kur'an-ı Kerim de, Kendisi de nurlandırıcı nur kaynağı olduğu için⁴⁰⁴ Allah Tealâ da "Nur" diye isimlendirilmiştir.⁴⁰⁵ Bunun yanında Kur'an⁴⁰⁶ Hz. Muhammed⁴⁰⁷ O'nun beyanı⁴⁰⁸ O'nun getirdiği din⁴⁰⁹ Tevrat⁴¹⁰, İncil⁴¹¹ ve iman⁴¹² nur diye isimlendirilmiştir.⁴¹³

Allah'ın gönderdiği kitapların nur diye isimlendirilmesinin sebebi ise onlarda insanları aydınlatıcı, sırat-ı müstakîme götürücü bilgilerin, hükümlerin ayrıntılı bir şekilde yer alması; insanları küfrün ve dalaletin karanlıklarından imanın ve bilginin aydınlıklarına iletmesidir.⁴¹⁴ Râzî bu konuda: Nur'un iki sıfatı vardır: Birincisi kendisi açık ve nettir. İkincisi varlığı ile kendi dışındaki şeylerin zuhuruna sebep olur, ilâhî kitaplar da bu özellikleri taşıdıkları için nur diye isimlendirilmişlerdir, der.⁴¹⁵

e) Şifa Oluşları:

Kutsal kitaplar aynı zamanda şifadır. Şifa kelimesi Kur'an-ı Kerim'de yalnızca Kur'an'ın kendisi için kullanılır:

404- İsfahânî, a.g.e., 828; İbn Manzur, a.g.e., V, 240.

405- 24. Nûr / 35.

406- 7. A'raf / 157; 64. Teğâbün / 8.

407- 5. Mâide / 15.

408- 39. Zümer / 22.

409- 64. Sâf / 8; 9. Tevbe / 32.

410- 5. Mâide /44.

411- 5. Mâide / 46.

412- 66. Tahrim / 8.

413- Râzî, Tefsir, II, 17.

414- Râzî, Tefsir, XI, 190; XII, 9; Mevdûdî, Tefsir, VI, 311; Öztürk, a.g.e., 413.

415- Râzî, Tefsir, XIII, 78.

“Ey İnsanlar ! Rabbinizden size bir öğüt, sinelerde olana şifa ve mü'minler için de bir hidayet ve bir rahmet geldi.”⁴¹⁶

“Kur'an'dan mü'minlere şifa ve rahmet olan şeyleri indiriyoruz...”⁴¹⁷

“...de ki: O iman edenler için bir hidayet ve şifadır..”⁴¹⁸

Kur'an'ın şifa oluşu bozuk inançlar ve kötü huylardan oluşan manevî hastalıkları iyileştirmesi açısından dır. Bozuk ve yanlış Tanrı tasavvurları, bozuk nübüvvet ve ahiret inanışları, insanları kötülüğe iten eğilimler, Kur'an tarafından düzeltilmiş ve bu konularda doğrular gösterilmiştir.⁴¹⁹

f) Zikr Oluşları:

Kutsal kitaplar için kullanılan bir diğer kelime ise, zikirdir. Zikr: hatırlama, hatırlatma, uyarma, tavsiye etmek, uyarı niteliğinde öğüt, itaat etmeye teşvik, işlerinin sonucunu hatırlatma, bir şeyi akılda tutma, bilinç düzeyine çıkarma, anlamlarına geldiği gibi; mecazî olarak şeref, seçkinlik, şöhret, nam, itibar, yücelik anlamlarına da gelir.⁴²⁰

Kutsal kitaplar, ilâhî mesajın insan ruhunun derinliklerine kök salmış olan hakikatleri hatırlattığı için bu şekilde isimlendirilmişlerdir. Ayrıca her gelen mesaj/kitap Allah'ın insanlara her

416- 10 Yunus /57.

417- 17. İsrâ / 82.

418- 41. Fussilet / 44.

419- Râzî, Tefsir, XXI, 34.

420- Zemahşerî, Tefsir, III, 138; İbn Kesir, Tefsir, III, 201; Elmalı, Tefsir, VI, 460, 461; Buhl, a.g. md., 996; Mevdûdî, Tefsir, II, 531; Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, 79; Esed, a.g.e., II, 640, III, 929; Mir, a.g.e, 211.

devirde gönderdiği değişmeyen gerçeğin tekrar hatırlatılmasını sağlar. İnsanların bozdukları, değiştirdikleri, çarpıttıkları gerçeklere dönmeleri için çağrıda bulunur. Bunun için kutsal kitaplar “zıkr”dırler.

Ayrıca kelimenin “şeref”, “itibar” anlamı da kutsal kitaplar ile bağlantılı olarak kullanılmıştır. Çünkü kutsal kitaplar içeriğindeki manevî ve toplumsal sorumluluklara uyulduğu zaman, bağlılarına onur ve itibar kazandırır.⁴²¹

Kur’an-ı Kerim’de ellerinde kutsal kitabı olan ve bu kitaplarıdaki bilgilerden yararlanan kimselere “Ehlü’z-Zıkr” denilir.⁴²²

g) Mübarek Oluşları:

Mübarek kelimesi, kuşun su üzerinde sabit kalması⁴²³ ve suyun havuzda yükselerek durması için kullanılan بروك kelimesinden alınmıştır.⁴²⁴ Bereket kelimesi, büyüklük, güzellik, süreklilik sağlamlıkla birlikte büyüme, artma, gelişme, ayrıca iyilik ve refah anlamlarına gelir.⁴²⁵ Kur’an-ı Kerim’de bir şeyde ilâhî hayrın, faydanın bol olması anlamında kullanılır.⁴²⁶ İlâhî hayır dar bir kalıba sokulup sayılamıyacak ve hislerle bilinemiyecek bir şekilde olduğundan, kendisinde beş duyu ile bilinemeyen bir ziyadelik tespit edilen şeye de mübarek denir.⁴²⁷

421- Esed, a.g.e., II, 647.

422- 16. Nahl /43; 21. Enbiyâ / 7.

423- Râzî, Tefsir, XIV, 44.

424- Elmalı, Tefsir, VI, 46.

425- Mevdûdî, Tefsir, II, 40.

426- Isfahânî, a.g.e., 119; Beydâvî, Tefsir, I, 544, IV, 253; Râzî, Tefsir, a.g.y.; Neseî, I, 544, IV, 253; Hâzin, Tefsir, IV, 544; Elmalı, Tefsir, a.g.y.

427- Elmalı, Tefsir, VI, 47.

Mübarek kelimesi, kutsal kitaplar için kullanıldığı zaman: hayrı bol, bereket ve yararı devamlı, sevap ve bağışlanmayı müjdeleyen günah ve çirkinliklere engel olan anlamlarına gelir.⁴²⁸

h) Kitapta Eğrilik Olmaması:

Kur'an-ı Kerim'de kendisinde eğrilik bulunmadığından bahsedilmektedir:

"Bu çarpıklığı olmayan Arapça bir Kur'an'dır."⁴²⁹

"Hamd, kitabı kulu üzerine indiren ve onda hiçbir çarpıklık kılmayan Allah'a aittir."⁴³⁰

Bu ayetlerde geçen عوج kelimesi çarpıklık, tenakuz, sap-tırma anlamlarına gelir.⁴³¹ Arap dilinde عوج kelimesi maddî çarpıklığı gösterirken عوج kelimesi manevî/soyut çarpıklık için kullanılır.⁴³²

Kur'an-ı Kerim'de inkarcıların gönderilen kitap/mesajda çarpıklık aradıklarına işaret edilir⁴³³ ve Kur'an'da çelişki olmadığı, çünkü ilâhî kaynaklı olduğu belirtilir:

"O eğer Allah'tan başka birinden gelmiş olsaydı onda bir çok çelişki bulurlardı."⁴³⁴

428- Râzî, Tefsir, XIII, 80.

429- 39. Zümer / 28.

430- 18. Kehf, 1.

431- Râzî, Tefsir, XI, 75; Esed; a.g.e., II, 584.

432- İsfahânî, a.g.e, 592.

433- 3. Al-i İmrân / 99; 7. A'raf / 45, 86; 11. Hûd / 19; 14. İbrahim / 3.

434- 4. Nisâ / 82.

III. BÖLÜM

İNSANLARIN KİTABA YAKLAŞIMLARI

I. Ehl-i Kitâb ve Ümmî Terimleri

Kur'an-ı Kerim'de insan toplulukları kitap/vahiy ile ilişkileri açısından iki kısma ayrılır: Ehl-i Kitab ve Ümmîler. Bu iki zümre kesin olarak birbirlerinin zıddıdırlar ve bu ayrılık, Kur'an'ın bir çok ayetinde açıkça bellidir.⁴³⁵

"... kendilerine kitab verilenlerle ümmîlere de ki..."⁴³⁶

Ehl-i kitab tanımlaması Kur'an-ı Kerim'de otuzbir kez geçer.⁴³⁷ Yine aynı anlamda ehl-i zikr tabiri kullanılır.⁴³⁸ Ayrıca dinlerin isimleri verilerek anılır. Bir kez de "ehlü'l-incil" ifadesi geçer.⁴³⁹ Bunun yanında "kendilerine kitab verilenler"⁴⁴⁰ "kendilerine kitab verdiklerimiz"⁴⁴¹ "kendilerine kitaptan pay verilenler"⁴⁴² ve "kendilerine ilim verilenler"⁴⁴³ gibi ifadelerle ehlü'l-kitab kastedilmiştir.

435- İzutsu, a.g.e., 73.

436- Al-i İmrân /20.

437- Remzi Kaya, "Ehl-i Kitab", T.D.V.İ.A., X, 516.

438- 16. Nahl / 43; 21. Enbiya / 7.

439- 5. Mâide /47.

440- 2. Bakara / 101, 141, 145; 3. Al-i İmrân / 19, 20, 100, 186.

441- 2. Bakara /120, 146.

442- 3. Al-i İmrân / 23; 4. Nisâ / 44.

443- 17. İsrâ / 107; 22. Hacc /54; 34. Sebe' / 6.

Ehl-i Kitab tabiri, “ilâhî bir kitaba inananlar”⁴⁴⁴ ya da “geçmiş vahiyleri izleyicileri”⁴⁴⁵ diye çevrilebilir. Bununla Yahudi ve Hristiyanlar kastolunduğu gibi daha sonları bu terimin kapsamı Müslümanlarca yorumlanıp genişletilerek Mecusî ve Sâbiîleri de içine almıştır.⁴⁴⁶ Günümüzde bu terimin kapsamını genişletip, Brahmanistler, Budistler vb. kutsal metinlere sahip din mensuplarını ehl-i kitap sayan araştırmacılar da bulunmaktadır.⁴⁴⁷ Kur’an’da ehl-i kitap olarak sadece Yahudi ve Hristiyanların gösterilmesi, bu iki din mensuplarının bir takım eksiklik ve yanlışlıklarının yanında Allah, peygamber, ahiret ve kitap inançlarının bulunması, yani ilâhî kaynağa dayanmaları ve Kur’an’a o dönemde muhatap olan insanlarca söz konusu dinlerin bilinmesi sebebiyledir. Bu din mensupları önemli bir etkinliğe sahip olarak, Araplarla içiçe yaşıyorlardı.⁴⁴⁸

Kur’an-ı Kerim’de ehl-i kitap Hz. Muhammed’e ve Kur’an’a inanmaya çağırılmakta,⁴⁴⁹ Kur’an’ın kendilerine gönderilmiş olan vahyin/kitabın doğrulayıcısı olduğu belirtilmekte⁴⁵⁰ ayrıca Tevrat ve İncil’e uygun hüküm vermeleri istenmektedir.⁴⁵¹ Bu son teklif, Müslüman alimler tarafından bu kitaplarda Hz. Muhammed’den bah-

444- Goldziher, “Ehlü’l-Kitab”, M.E.B.İ.A., İstanbul, 1948, IV, 208; Kaya, a.g. md., 516; Mir, a.g.e., 116; Öztürk, a.g.e., 102.

445- Esed, a.g.e., I, XXVI.

446- Goldziher, a.g.y.; Necati Kara, Kur’an’a Göre Hz. Musa, Firavun ve Yahudiler, İstanbul, 989, 85.

447- Kaya, a.g. md. 517.

448- Kaya, a.g.y.

449- 3. Al-i İmrân / 110; 5. Mâide / 65.

450- 2. Bakara / 41, 89, 91, 97, 101; 3. Al-i İmrân / 3, 81; 4. Nisâ / 47; 5. Mâide / 46, 48; 6. En’am / 92; 35. Fatır / 31; 46. Ahkaf / 30; 61. Sâf / 6.

451- 5. Mâide / 47, 48.

sedildiği ve bunun sonucu olarak da kitaplarındaki bu müjdeye uyarak peygambere inanmaları gerektiği şeklinde anlaşılmıştır.⁴⁵²

Kur'an-ı Kerim'de müslümanlara düşman olan ve cephe oluşturan ehl-i kitaba sert eleştiriler bulunmaktadır. Vahye mazhar oldukları için Müslümanlara hased ettikleri⁴⁵³ Kur'an'ı inkar ettikleri⁴⁵⁴ Hakk'a batılı karıştırdıkları⁴⁵⁵ din konusunda haddi aştıkları, dini saptırdıkları⁴⁵⁶ kitaplarındaki bilgilerden işlerine gelenlere inandıkları⁴⁵⁷ kurtuluşu, cenneti sadece kendilerine ait kıldıkları⁴⁵⁸ ve insanların İslam'a girmelerine engel olup onları tekrar küfre döndürme gayreti içinde bulundukları⁴⁵⁹ peygamberlerini öldürdüklerini⁴⁶⁰ emanete riayet etmedikleri⁴⁶¹ gibi konularda eleştirilmektedirler.

Ehl-i kitaba bu eleştiriler yöneltilirken onların toptan mahkum edilmediklerini, bir kısmının da iyilikleriyle anıldığını görmekteyiz. Ehl-i kitabın içinde büyüklük taslamayan, Kur'an'ı dinleyerek gerçeği itiraf edip gözlerinden yaş akan⁴⁶² ve secdeye kapanan⁴⁶³ Allah'tan korkup yumuşak kalbli olan⁴⁶⁴ kantarlarca

452- Mir, a.g.e., 116, 117.

453- 2. Bakara / 105.

454- 3. Al-i İmrân / 70, 98; 4. Nisâ / 155; 59. Haşr / 2.

455- 3. Al-i İmrân / 71.

456- 4. Nisâ / 171; 5. Mâaide / 77.

457- 2. Bakara / 85.

458- 2. Bakara / 113.

459- 2. Bakara / 109; 3. Al-i İmrân 69, 72, 99, 100.

460- 3. Al-i İmrân / 112; 4. Nisâ / 155.

461- 3. Al-i İmrân / 75.

462- 5. Mâide / 83.

463- 17. İsrâ / 107.

464- 3. Al-i İmrân / 113.

altın emanet edildiğinde bile emaneti aynen sahibine veren⁴⁶⁵ kimseler olduğundan bahsedilmektedir. Bunlara yapılacak tartışmanın/mücadelenin güzel bir şekilde olması istenmektedir.⁴⁶⁶ Bu tür ehl-i kitapla, Allah'ın birliği temelinde diyalog kurulabileceği⁴⁶⁷ ayrıca dostluk ve benzeri ilişkiler kurulabileceği bildirilir. Fakat bazı art niyetlilerin dost gibi görünebileceğine dikkat çekilerek⁴⁶⁸ onların körü körüne dost edinilmemesi⁴⁶⁹ öğütlenir.

Kur'an-ı Kerim'de ehl-i kitaba özel bir konum verilir. Cizye karşılığında İslam ülkesinde oturabilecekleri⁴⁷⁰ onların yiyeceklerinin, kestikleri hayvanların ve avlarının yenebileceği, onların kadınlarıyla Müslümanların evlenebileceği⁴⁷¹ gibi hükümlerle müşriklerden ayrı tutulurlar. Bunun yanında, onların mabetleri, Allah'ın anıldığı yerler olarak saygıyla anılır.⁴⁷² Bu özel statünün nedeni, semâvî bir dinin takipçileri olmalarıdır. Kur'an'da hedeflenen, onların temsil ettikleri şeyin, toptan reddi değil, inanç ve uygulamalarının tashihididir.⁴⁷³

Ümmî kelimesinin, hangi kelimeye nisbet ile anlam kazandığı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Birincisi "ümme"ye mensup anlamına geldiği; ikincisi "Ümmü'l-Kurâ (Mekke)"ya mensup anla-

465- 3. Al-i İmrân / 75.

466- 29. Ankebût / 46.

467- 3. Al-i İmrân / 64.

468- 5. Mâide / 51.

469- 5. Mâide / 57.

470- 9. Tevbe / 29.

471- 5. Mâide / 5.

472- 22. Hacc / 40.

473- Mir, a.g.e., 118.

mına geldiği; üçüncüsü-filolog Ebû Ubeyde'ye göre-, kendilerine oradan kitap/vahy nazil olduğu için ümmü'l-kitaba mensup anlamına geldiği; dördüncüsü ve en muteber görüş olarak anne anlamındaki "ümm"e mensup anlamına geldiği şeklindedir. Okuma-yazma bilmeyen kimseye bu konuda annesinden doğduğu gibi kaldığı için ümmî denilmiştir.⁴⁷⁴ Bu aslî anlam, Kur'an-ı Kerim'de yalnız bir kez anılmıştır.⁴⁷⁵

"Onlardan bir kısmı ümmîdir, kitabı bilmezler, bildikleri bir sürü asılsız şeyden başka değildir..."⁴⁷⁶

Bu ayette bahsedilen kimseler, Tevrat'ı incelemeyen cahil ehl-i kitabdır.⁴⁷⁷

Terim olarak, "ümmî" kelimesi, kitap ehli olmayanlar yani bir vahy kitabına sahip olmayanlar anlamında, ehl-i kitabın zıdı olarak kullanılır.⁴⁷⁸ Bu terimin Yahudilerin kendilerinden olmayanları ifade etmek için kullandıkları "Goyim" (Gentile)⁴⁷⁹ veya "ümmat hâ 'alam" (dünya insanları)⁴⁸⁰ teriminin Arapçalaşmış şekli olduğu da ileri sürülür. Goyim kelimesi, başlangıçta İbrânice'de kavimler anlamında kullanılırken bir süre sonra sadece kendilerinin dışındakiler için kullanılmış daha sonraları da kelime

474- İsfahânî, a.g.e., 87; Râzî, Tefsir, VIII, 109; Şevkânî, Fethü'l-Kadir, Beyrut, 1987, I, 104; Elmalî, Tefsir, VIII, 32; Ateş, Tefsir, IX, 430; Ünal, a.g.e., 583; Öztürk, a.g.e., 602.

475- Derveze, a.g.e., II, 47; Mir, a.g.e., 200.

476- 2. Bakara / 78.

477- Zemahşerî, Tefsir, I, 157.

478- İsfahânî, a.g.e., 86; İzutsu, a.g.e., 73; Watt, Hz. Muhammed'in Mekke'si, 97; Esed, a.g.e., III, 1147; Mir, a.g.e., 200; Öztürk, a.g.e., 602.

479- Mevdûdî, Tefsir, VI, 262.

480- Watt, a.g.e., 97.

diğer milletlere atfen, gayr-i medenî, dinsiz, soysuz ve zelil anlamında sarfedilmeye başlanmıştır. Ardından da onları insan yerine koymama eğilimi, Yahudiler arasında da revaç bulmuştur.⁴⁸¹ Bu konuya Kur'an-ı Kerim'de de değinilir:

“... ‘ümmîlere karşı bize bir sorumluluk yoktur’ dedikleri için böyle yapıyorlar ve Allah’a karşı bile bile yalan söylüyorlar.”⁴⁸²

Rasulullah'ın “ümmî” olduğunun özellikle vurgulanması ise, kendisine gelen Kur'an'ın daha önceki kitaplardan şu veya bu şekilde devşirilmemiş olduğunu açıklamak içindir.⁴⁸³

“Bundan önce sen bir kitap okumuyor/izlemiyor ve sağ elinle de yazmıyordun. Böyle olmasaydı, batılda olanlar kuşkuya kapılırlardı.”⁴⁸⁴

Görüldüğü üzere “ümmî” sözcüğü ehl-i kitap olmayanlar, ilâhî mesaj takipçisi olmayanlar anlamında kullanılmıştır.

II- Kitaba Olumlu Yaklaşımlar

Allah'ın insanlara gönderdiği vahye/kitaba karşı insanların olumlu ve olumsuz yaklaşımları olmuştur. Olumlu tavırlardan en başta geleni gönderilen bu kitaba iman etmektir. Bu gerçekleşmedikçe diğer olumlu yaklaşımların varolması mümkün değildir.

İman, nefsin güven duyması ve korkunun yok olması anlamındaki **إِيمَانٌ** kökünden gelir. İman, bazen insanın emniyet/güvende

481- Mevdûdî, Tefsir, VI, 267.

482- 3. Al-i İmrân / 75.

483- Esed, a.g.e., I, 304, III, 1147.

484- 29. Ankebût / 48.

olduğu durum için, bazen de insanın güvenildiği şey için kullanılır.⁴⁸⁵ **أَمْنٌ** fiili de iki anlamda kullanılır. **أَمَنْتُهُ** denildiğinde, onu emniyette kıldım denilmiş olur. Bu anlamda Allah'a da **الْمُؤْمِنُ** (emniyette kılan) denilir. İkincisi ise, emniyet/güven sahibi oldu anlamındadır. Yani iman " bir şeye veya birisine inanıp-güvenmek" anlamına gelir.⁴⁸⁶ Kitab'a iman söz konusu olduğunda kitabın hem Allah tarafından vahyolunduğuna , hem de hakikatı içerdiğine inanıp-güvenmek söz konusudur.

"Ey iman edenler ! Allah'a ve rasûlüne, rasûlüne indirdiği kitaba iman edin, kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini, ahiret gününü inkar ederse, kuşkusuz uzak bir sapıklıkla sapıtmıştır."⁴⁸⁷

"(Kur'an) onlara okunduğu zaman: 'Biz ona gerçekten inandık, gerçekten o, Rabbimizden olan bir gerçektir, şüphesiz biz bundan önce de Allah'a teslim olanlardandık' dediler."⁴⁸⁸

"De ki: Allah'ın indirdiği her kitaba inandım ve aranızda adaletli davranmakla emrolundum."⁴⁸⁹

Kitaba iman edenlerin sorumluluğu sadece imanla sınırlı kalmamaktadır. İman sahiplerinin gönderilen mesajı da okuyup anlaması gerekmektedir.

485- İsfahânî, a.g.e., 90.

486- İsfahânî a.g.e., 91; ayrıca İbn Manzur, a.g.e, xvi, 160; D.B. Mac Donald "İmam" M.E.B.İ.A. İstanbul, 1950, V/2, Hüseyin Atay, "Kur'an'a Göre İnanç İlkeleri", Bilgi Vakfı I. Kur'an Sempozyumu, 401; Öztürk, a.g.e., 233.

487- 4. Nisâ / 36.

488- 28. Kasas / 53.

489- 42. Şûrâ / 15.

Kitabın okunup-anlaşılması ile ilgili anahtar terimlerden birisi “tertil”dir. Kelime Arapça’da bir şeyin düzgün olması, bir istikamette intizam içersinde bulunmasını ifade eden رتل kökünden gelir. Ön-kesici dişlerin arası hafif açık ama güzel görünüşlü olduğu zaman bu ön-kesici dişlere ثغر رتل denilir. Bir kimsenin dişlerinin arası ayırık: ama bu ayırıklık bir düzen içinde olduğu, dişler de beyaz olduğu zaman sahibine رجل رتل الاسنان denilir. Tertil ise, bir şeyi -inci tanesi gibi güzelce dizmek, tertiplemek, sıraya koymak anlamındadır. Bir metnin okunması için kullanıldığı zaman ise, ağır-ağır, acele etmeden, tane tane her harfin hakkını vererek akıcı ve güzel ifade ile anlamını düşünce süzgecinden geçirerek okumak demektir.⁴⁹⁰

Bunlardan tertilin bir metnin belli aralıklarla sürekli acele etmeden ağır ağır ve anlaşılabilir olarak okunması demek olduğu, ortaya çıkmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de, Kur’an’ın tenzilin de tertil üzere olduğu belirtilmektedir.

“Kafirler, niye Kur’an ona bir defada indirilmedi dediler. Senin kalbini onunla pekiştirmek için onu bir düzen içerisinde ترتيلا yerli yerinde okudu رتلنا”⁴⁹¹

Tenzilden bahseden رتلناه ترتيلا şeklindeki ifade bir şeyin parçalarını, bütününe meydana getirebilecek şekilde bir araya geti-

490- Zemahşerî, Tefsir, III, 278; Esâsü'l-Belâğa, 220; Isfahânî, a.g.e., 241; Cevherî, a.g.e., IV, 1704; Râzî, Tefsir, XXX, 173, 174; Fîrûzâbâdî, a.g.e., IV, 35; İbn Manzur, a.g.e., XI, 265; Elmalî, Tefsir, VIII, 379; Sâbûnî, Revâiü'l-Beyân, II, 622; Esed, a.g.e., II, 732, III, 1200; Baltaşî, a.g.e., 142; Duman, a.g.e., 62, 63.

491- 25. Furkan / 32.

rip onlara uygun bir düzen vermek ve ayrıca bütüne iç tutarlılık sağlamak anlamlarını içermektedir.⁴⁹²

Kur'an'ın tertil ile okunması ise: "Kur'an'ı belli bir düzen içinde oku"⁴⁹³ şeklindedir. Bu ise Kur'an'ın belli bir program içerisinde sürekli olarak⁴⁹⁴ ayetlerdeki incelikleri ve gerçeklikleri kavrayarak, süratle geçmeden huzur-u kalb ile⁴⁹⁵ onun vermek istediği maksat ve mesajları tespit ederek okumaktır.⁴⁹⁶

Kur'an'ın okunması ile ilgi diğer bir kavram "tilavet"^{تلا} fiili: "Andolsun güneşe ve ışığına; onu izlediği ^{تليها} zaman aya"⁴⁹⁷ ayetinde kullanıldığı gibi, izledi, uydu, takip etti, işinde ona benzedi anlamına gelir. Kelime sürekli ve birbiri ardınca tekrar oluşu kapsıyor. Ay'ın güneşi ardından izlemesi, bir ya da bir kaç kez olan bir olay değildir. Kendine özgü bir düzen, hesap ve yörünge üzere sürekliliği vardır. Kervandaki develerin, önündeki kılavuzu sürekli izlemeleri de bu fiille anlatılır. İzleyici ile kılavuzun arasının açılması, birbirlerinden ayrılmaları, araya bir şey girmesi gibi olaylar, kelimenin anlamsal yapısına ters düşer, ^{تلوت الرجل} denildiğinde, bir adamı arkasından giderek izledim anlamı verilir. O adamla yanyana gitmek yine kelimenin anlamına terstir. Kelime sadece maddî anlamda takip etmeyi ifade etmez. Bir hükme uymak için de kullanılır. Bütün bunları ifade eden ^{تلا} fiilinin mastarı ^{تلو، تلوا} şeklinde gelir. Fiil, bir metni okumayı ifade ettiğinde

492- Esed, a.g.e., II, 732.

493- 78. Müzzemmil / 4.

494- Baltaş, a.g.e., 143.

495- Râzî, Tefsir, XXX, 174.

496- Duman, a.g.e., 65.

497- 91. Şems / 1, 2.

metnin anlamını düşünerek kesintisiz, birbirinden arası fazla açılmayan zamanlarda sürekli okunuşu bildirir ve bu anlamdaki تلا fiilinin mastarı تلاوة şeklinde gelir.⁴⁹⁸

“Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, onu gerçek bir okuyuşla okurlar. 499 يتلونه حق تلاوته “Onların hepsi bir değildir. Ehl-i kitaptan dosdoğru bir topluluk vardır ki secdeye kapanarak gece vaktinde Allah’ın ayetlerini okurlar 500 يتلون.

Allah’tan bir elçi ki tertemiz sayfeler okuyor 501 يتلوا Bu ayetlerde ve kitap tilavet etmeden bahseden diğer ayetlerde⁵⁰² tilavet, onu sadece okumak değildir. Tilavet, kıraat/okumaktan daha özel bir anlama sahiptir.⁵⁰³ Hem okunuşun sürekliliğini, hem okuyarak anlamayı, hem de onu kılavuz edinip gösterdiğine uymayı ifade eder.⁵⁰⁴

Okumayla ilgili bir başka kavram tedristir. Bu kelime درس fiilinden gelir. Bu fiil bir şeyin izinin baki kalmasını ifade eder. درس الدار denildiği zaman evin kendisinin yokolup, onun izlerinin kaldığı ifade edilmek istenir.⁵⁰⁵ Kelime bir metin için kullanıldığı zaman metin önünden kalktığı zaman, zihinde izinin kalmasını ifade ediyor. Yani, okunan metnin zihinde kalacak şekilde, sindire, sin-

498- Bkz. Cevherî, a.g.e., VI, 229; İbn Fâris, a.g.e., I, 351; İsfahânî, a.g.e., 167; Zebîdî, a.g.e., X, 52; Baltaş, a.g.e., 152; Duman, a.g.e., 76, 77.

499- 2. Bakara / 121.

500- 3. Al-i İmrân / 113.

501- 98. Beyyine / 2.

502- Bkz. 2. Bakara / 44; 3. Al-i İmrân / 85, 108; 33. Ahzab / 34; 8. Enfâl / 2.

503- İsfahânî, a.g.e., 167.

504- İsfahânî, a.g.e., 168; Duman, a.g.e., 78.

505- Cevherî, a.g.e., II, 924; İsfahânî, a.g.e., 111; Fîrûzâbâdî, II, 594.

dire, inceleyerek, neredeyse ezberleyerek, anlayarak okunduğu zaman buna ders deniliyor.⁵⁰⁶

“Onlardan kitap üzere söz alınmadı mı, Allah için, gerçekten başkasını söylememeleri ve onda olanı okumaları için” ⁵⁰⁷ درسوا

Bir de Kur'an'ın “müks” مكث ile okunması istenmektedir.⁵⁰⁸ Bu kelime yukarıdakilere benzer şekilde acele etmeden ağır ağır bir işi uygulama, bekleyerek, üzerinde kalarak aralıklarla yapma anlamındadır. Kelime bir olayın gelişme süresini oluşturan aralıklar üzerinde durmayı, kalmayı ifade eder. Bu aralık مكث kavramı kesinti veya boşluk şeklinde düşünülmemelidir. Aksine kavramda birbirini sürekli izleyen belli zaman aralıkları ve o aralıklarda konunun sürekli gündemde kalması söz konusudur.⁵⁰⁹

Bunun yanında kitabın bir işin akıbetini tefekkür etme anlamında⁵¹⁰ tedebbürü⁵¹¹ tezekkürü⁵¹² fıkhedilmesi (anlaşılması)⁵¹³ tefekkürü⁵¹⁴ ve akledilmesi⁵¹⁵ istenmiştir. Rasulullah da hadislerinde anlamadan Kur'an okunmasını nehyetmiştir. Bazı kitaplarda da

506- Ebû Ubeyde, a.g.e., I, 232, İsfahânî, a.g.y., Fîrûzâbâdî, a.g.y., İbn Fâris, a.g.e., II, 268; Baltaş, a.g.e., 154.

507- 7. A'raf / 169.

508- 17. İsrâ / 106.

509- Baltaş, a.g.e., 146 ; Ayrıca İsfahânî, a.g.e., 772.

510- Cevherî, a.g.e., II, 665; İbn Fâris, a.g.e., II, 324; İbn Manzur, a.g.e., IV, 273; Elmalı, Tefsir, IV, 444.

511- 4. Nisâ / 82; 47. Muhammed / 24; 23. Müminûn / 67; 38. Sâd / 29.

512- 2. Bakara / 221; 28. Kasas / 43, 46, 51; 39. Zümer / 27; 44. Duhân / 58.

513- 4. Nisâ / 78; 6. En'am / 65, 98.

514- 2. Bakara / 219, 26; 10. Yunus / 24; 16. Nahl, 44; 59. Haşr / 231.

515- 3. Al-i İmrân / 118; 12. Yusuf / 2; 24. Nûr / 61; 43. Zuhuf / 3.

“düşünmeden Kur’an okumanın mekruh oluşu” adıyla bölümler açılmıştır.⁵¹⁶

Kitabın anlaşılması, düşünülmesi de tek başına yeterli olmayıp içerisindekilerin uygulanması, hayata geçirilmesi, onunla hükmedilmesi istenmektedir.

“Rabbinden sana vahyedilene uy...”⁵¹⁷

“Allah’ın ipine sımsıkı sarılın, dağılıp ayrılmayın...”⁵¹⁸

“Sana vahyolunana uy...”⁵¹⁹

“Onlar, sözü iştirirler ve en güzeline (kitap, Kur’an’a) uyarlar.”⁵²⁰

“Aralarında Allah’ın indirdiği ile hükmet ve onların hevalarına uyma, Allah’ın sana indirdiklerinin bir kısmından seni şaşırtmasınlar diye, onlardan sakın...”⁵²¹

“Sana vahyolunana sımsıkı tutun.”⁵²²

Bu ayetler ve benzerleri, Allah’ın insanlara dünya ve ahiret mutluluğu için gönderdiği kitaplara uyulmasını emretmektedir. Kitaba uymak, kitapta öğretilenleri içtenlikle izlemek ve bunlarda gösterilen tarzda yaşamaktır.⁵²³

516- Zerkeşî, a.g.e., I, 455.

517- 6. En’am / 106.

518- 3. Al-i İmrân / 103.

519- 10. Yunus / 109.

520- 39. Zümer / 18.

521- 5. Mâide / 49.

522- 43. Zuhuruf / 43.

523- Mevdûdî, Tefsir, I, 439.

III- Kitaba Olumsuz Yaklaşımlar

Tarih boyunca gönderilen ilâhî mesajlara karşı insanların olumsuz tavırları da olmuştur. Bu mesajlardan sonuncusu olan Kur'an-ı Kerim de bu olumsuz tavırların ortaya konusu ve eleştirisi, olumlu tavırlardan daha fazla yer almaktadır.

Olumlu tavırların başında ilâhî mesaja iman geldiği gibi, olumsuz tavırların başında ilâhî mesajı inkar gelmektedir.

İnkarı ifade etmek için en fazla kullanılan kelime küfr کفر kelimesidir. Kelime bir şeyi gizlemek örtmek anlamındadır.⁵²⁴ Küfr کفر fiilinin mastarıdır. Bu anlamıyla tohumu toprağa eken ve böylece onu örtüp gizlediği için çiftçiye; varlıkları örttüğü, görünmemesini sağladığı için geceye; kılıcı örttüğü için kınına; güneşi örttüğü için buluta “kafir” dendiği gibi meyve tomurcuğuna “kafur”; kemiği örttüğü için kalça etine “kafire”, bazı ibadetler ile tevbe, günahları örttüğü için bunlara da “keffare” denilmiştir.⁵²⁵ Kelime çiftçi anlamıyla Kur'an'da bir kez kullanılmıştır.⁵²⁶ Kelimenin diğer bir anlamı ise, birinin yaptığı iyiliğe veya verdiği nimete karşı kadir bilmeyip nankörlük etmektir.⁵²⁷ Bu anlamıyla kullanıldığında fiilin mastarı çoğunlukla کفران şeklinde gelir.⁵²⁸ شکر kelimesinin zıddı olarak kullanılır.⁵²⁹

524- W. Bjorkman, “Kafir”, M.E.B.İ.A., İstanbul, 1965, VI, 61; Mevdûdî, Tefsir, I, 115.

525- İsfahânî, a.g.e., 714; Ünal, a.g.e., 376; Öztürk, a.g.e., 332.

526- 57. Hadid / 20.

527- İzutsu, a.g.e., 23; Halis Albayrak, Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine, İstanbul, 1993, 137.

528- İsfahânî, a.g.y.

529- İzutsu, Kur'an'da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar, Çev. Selahaddin Ayaz, İstanbul, 1991, 48.

Kelime, Kur'an'daki anlam sistemi içerisinde girince, artık basit bir nankörlükten daha farklı bir anlam içermeye başlar. Nankörlük anlamı yine vardır, ama bu kez Allah'ın yaptığı iyiliğe, O'nun verdiği nimetlere karşı nankörlük.⁵³⁰ Bu anlamda kelime artık imanın zıddı olarak kullanılmış olmaktadır.⁵³¹

Daha önce de belirtildiği gibi, Allah tarafından rahmet ve şifa olarak insanların iyiliği için gönderilmiş olan ilâhî mesajlara karşı çıkmak, inanmamak, olumsuz tutum içerisinde olmak elbette nankörlük ve lütuf bilmezlik olacaktır.

“Yanınızda olanı doğrulayıcı olarak indirdiğimize iman edin ve onu ilk inkâr eden كافر olmayın.”⁵³²

Görüldüğü gibi, küfr bu ayette imanın zıddı olarak kullanılmıştır.

“İnkâr edip ayetlerimizi yalanlayanlar ise, onlar cehennem halkıdır ve orada ebedî kalacaklardır.”⁵³³

İnsanların ilâhî mesajlara karşı işledikleri suçların başında, ilâhî mesajın tahrifi gelir. Kelime, harf, kenar, uç, yan anlamlarına gelen حرف kelimesinden türetilmiştir.⁵³⁴ Bu anlamda Kur'an-ı Kerim'de: “İnsanlardan kimi Allah'a bir ucundan ibadet eder, eğer kendisine bir hayır dokunursa, bununla tatmin olur; eğer kendisine bir fitne isabet edecek olursa, yüz üstü dönüverir. O dünyayı da kay-

530- İzutu, Kur'an'da Allah ve İnsan, 24.

531- Esed, a.g.e., III, 1205; Albayrak, a.g.y.

532- 2. Bakara / 41.

533- 2. Bakara / 39.

534- Asım Efendi, a.g.e., III, 105; Ünal, a.g.e., 87.

betmiştir, ahireti de. İşte bu apaçık kayıptır,”⁵³⁵ buyrulur. “Bir ucundan diye çevrilen kelimenin aslı على حرف şeklidir ve ayetin geri kalan kısmı kelimeyi izah etmiştir.⁵³⁶

Tahrif kelimesi ise, bir şeyin doğru istikametinden saptırılması demektir.⁵³⁷ Kelimenin, sözün tahrifi ise, değiştirilmesi, anlamının saptırılması: kelimenin yerinden kaydırılması demektir.⁵³⁸

Kur'an-ı Kerim'de Yahudilerin kitaplarını tahrif ettiğinden bahsedilmektedir:

“Siz onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz ? Oysa onlardan bir bölümü, Allah'ın sözünü işitiyor, akıl erdirdikten sonra, bile bile onu tahrif ediyorlardı.”⁵³⁹

“Kimi Yahudiler, kelimeleri konuldukları yerlerden saptırırlar...”⁵⁴⁰

“Onlar kelimeleri konuldukları yerlerden saptırırlar.”⁵⁴¹

“Onlar kelimeleri yerlerine konulduktan sonra saptırırlar.”⁵⁴²

535- 22. Hacc / 11.

536- İsfahânî, 228.

537- Râzî, Tefsir, III, 134.

538- Ebû Ubeyde, a.g.e., I, 129, 158; İbn Fâris, a.g.e., II, 43; İbn Manzûr, a.g.e., IX-43; Zebîdî, a.g.e., VI, 69; M. Fatih Kesler, Kur'an'da Yahudiler ve Hristiyanlar, Ankara, 1993, 188.

539- 2. Bakara / 75.

540- 4. Nisâ / 46.

541- 5. Mâide / 16.

542- 5. Mâide / 41.

Bu ayetlerde geçen tahrif, ellerindeki metinlerde varolan şeyin saptırıldığını göstermektedir. Müfessirler bu ayetlerdeki tahrifi, ayetlerin gerçek anlamlarının tutarsız, geçersiz, batıl yorumlarla devre dışı bırakıldığı, ayetlere batıl anlamlar yüklenildiği⁵⁴³ lafızların metinlerden çıkarıldığı⁵⁴⁴; ya da daha özel açıklamalarla, Nebi (a.s.)'in sıfatlarının bulunduğu yeri tahrif ettikleri veya helali haram, haramı helal yaptıkları; batılı hak, hakkı batıl gösterdikleri; aldıkları rüşvete göre kitaptaki hükümleri gizledikleri, ya da açıkladıkları⁵⁴⁵ şeklinde izah etmişlerdir.

Buna göre tahrif, lafızların metinden çıkarılması veya metne dışarıdan lafızlar eklenmesi şekliyle maddî tahrif, metindeki anlamın yorumlarla bozulması şeklinde manevî tahrif olarak iki kısma ayrılır.⁵⁴⁶

Kutsal metinlerin tarihine baktığımızda tahrifin her iki şekilde de örneklerini çokça görebiliriz. Tahrif olgusu, Kur'an-ı Kerim'de yukarıda geçen ayetlerde kınandığı gibi Tevrat'ta da konu olmuştur.

"Sana emretmekte olduğum her şeyi yapmak için tutacaksın, üzerine bir şey katmayacaksın ve ondan eksiltmeyeceksin."⁵⁴⁷

543- Zemahşerî, Tefsir, I, 516, 663; Beydâvî, Tefsir, II, 286; Neseî, Tefsir, II, 296; Hâzin, Tefsir, II, 286, 287; İbn Kesir, I, 115, 507, II, 233; Ateş, Tefsir, I, 185, 186.

544- Râzî, Tefsir, X, 118; Hâzin, Tefsir, 286.

545- Zemahşerî, Tefsir, I, 156; İbn Kesir, I, 115. Ayrıca, Watt, Hz. Muhammed Peygamber ve Devlet Kurucu, Çev. Hayrullah Örs, İstanbul, 1963, 22.

546- Bkz. Dücâne Cündioğlu, "Başörtüsü Bağlamında Kur'an'ın Çağdaş Bir Yorumu, Bilgi ve Hikmet, İstanbul, 1995, Sayı: 10, 44; Kesler, a.g.e., 190.

547- Tesniye 12 / 32.

Bu emre rağmen tahrif söz konusu olduğunda, peygamber Yeremya, İsrailoğullarına şöyle haykırır:

“Yaşayan Tanrı'nın sözlerini değiştirdiniz.”⁵⁴⁸

Tevrat ve İncillerin tahrif olup olmadığı konusu, İslam dünyasında bazı dönemlerde tartışılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de tahriften bahseden ayetler, yorumda tahriften söz ettiğinden dolayı, Tevrat'ın ve İncil'in metinlerinde tahrif olmayıp, sadece yorumlarında tahrif söz konusu olduğunu söyleyenler vardır.⁵⁴⁹

Bunun yanında Tevrat ve İncil'in tümünün tahrif olduğu görüşü, Müslüman bilginlerin çoğu tarafından kabul görmüştür.⁵⁵⁰

Bir diğer görüş ise, Tevrat ve İncil'in lafzının pek azının tahrif olduğunu, asıl tebdil ve tahrifin onun yorumunda meydana geldiği şeklindedir.⁵⁵¹

Kur'an-ı Kerim'de tahriften bahseden ayetler o dönemde yaşayan ehl-i kitabın tavırlarını anlatmaktadır. Buradan yola çıkan bazı alimler, bu dönemde Tevrat'ı tahrif etmelerinin mümkün olmadığını, çünkü bu kitabın nüshalarının mütevatir derecede elde bulunduğunu, ancak yorumda tahrifte bulunabileceklerini belirtmişlerdir.⁵⁵²

548- Yeremya 33 / 26.

549- Adam, a.g.e., II.

550- Adam, “Kur'an'ın Anlaşılmasında Tevrat'ın Rolü”, İslâmî Araştırmalar, IX, Sayı: I-IV, Ankara, 1996, 169.

551- Adam, a.g.y., Mehmet Paçaçı “Kur'an-ı Kerim ışığında Vahy Geleneğine-Kitab-ı Mukaddes Bağlamında -Bir Bakış”, İslâmî Araştırmalar, V, Sayı: 3, Ankara, 1993, 193.

552- Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'an, II, 559, 560; Râzî, Tefsir, V, 28.

Bu doğru gözükten bir teşhistir. Çünkü İslam'ın doğuşundan üç dört asır önce Tevrat son şeklini almıştır. Tüm Yahudiler -daha önceleri farklı nüshalar bulunmasına rağmen- o dönemde aynı nüshaya sahipti. Eğer Arabistan Yahudileri bir tahrifte bulunmuş olsaydı, diğer nüshalarda bu farklılık doğardı.⁵⁵³

Muhtemelen Yahudilerin "elleriyle yazıp bu Allah'tandır dedikleri" yazılar; Tevrat değil, onun yorumu olan Mişnâ ve Talmut'tur. Talmut Rabbileri kısas emrini diyete çevirmiştir; zina ve öldürme suçlarının cezasını değiştirmişler, Talmut'a Yahudilerin pek az süre ateşte kalacağı hükmünü yerleştirmişlerdir.⁵⁵⁴

Elbette, o dönemde 'Tevrat'ın tahrif olmaması ya da Kur'an'da lafzî tahriften bahsedilmemesi⁵⁵⁵ bu kitabın tahrif olmadığını göstermez. Daha önceden de belirtildiği üzere bu kitabın Hz. Musâ'ya nisbeti zordur.

İncil söz konusu olduğunda da yine aynı şey söylenebilir. İnciller de Kur'an vahyinden önce kaleme alınmış olup kabul edilen İncil nüshaları her yerde aynı idi. Kur'an vahyi döneminde İnciller üzerinde tahrif de bu yüzden mümkün değildir. Hz. İsa'nın şifahen söyledikleri kendisinden sonra, havarilerin öğrencileri tarafından kaleme alınarak Hz. İsa'nın hatıratı yazılmış ve bu arada, gerçeklikle ilgisi olmayan ve Kur'an-ı Kerim ile de çelişen⁵⁵⁶, Hz.

553- Adam, a.g.m., 170.

554- Adam, a.g.m., 171. Ayrıca, Ateş Tefsir, I, 187.

555- Yalnız bazı müfessirlere göre **يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ** ifadesi hem lafzî tahrife hem de yorumda tahrife işaret eder. Bkz. Râzî, Tefsir, X, 118; Hâzin, Tefsir, II, 287.

556- Bkz. 4. Nisâ / 157.

İsa'nın haça gerildiği, ölümden sonra dirilip kırk gün havarilerle beraber olduktan sonra göğe çekildiği hikayesini daha önceden de Anadolu ve Mezopotamya'da bulunan efsanelerden alıp⁵⁵⁷ İnciler'e yerleştirmişlerdir.

İleride de bahsolunacağı üzere, Kur'an'da bu iki kitapta hidayet ve nur olduğundan bahsedilmesi, bu kitapların hükümlerine uyulmasının istenmesi, tahrifin çok büyük boyutta olmadığına işareti sayılmalıdır.

Lafzî tahrifin bulaşmadığı tek kitap olarak Kur'an-ı Kerim gösterilebilir⁵⁵⁸; ama yorumda tahriften nasibini epeyce almıştır. Tarih içerisinde Müslüman mezhepler, fırkalar kendi örüşlerini meşrulaştırmak için, ayetleri keyfî olarak yorumlamışlar, dilediklerini Kur'an'dan çıkarmışlardır.⁵⁵⁹ Günümüzde de durum farklı değildir. Birbirlerine zıt şeyler söyleyen grupların herbiri Kur'an'a dayanağını iddia etmekte, Kur'an'dan mucizeler (!) çıkarabilmektedir.

Bu konuda en geçerli yöntem hâlâ "kelimeleri bağlamından koparmak"tır. Doğru sözler söylerken, doğru hükümler beyan edilirken bile bu yöntem söz konusu edilebilmektedir. Meselâ: Kur'an dirilere hitap eder, ölümlere değil, diye doğruluğundan kuşku edilmeyecek bir hüküm söylenirken destek olsun diye: "Kur'an diri olanları uyarmak ve kafirlerin üzerine sözün gerçekleştirilmesi için indiril-

557- Bkz. Felicien Challaye, Dinler Tarihi, Çev. Samih Tiryakioğlu, İstanbul, 1972, 227; Mehmet Çelik, "Sır Dinleri", A.Ü.İ.F.D., Sayı: 8, 1988, Erzurum, 213-223.

558- Cündioğlu, a.g.m., 144.

559- Ateş, Tefsir, I, 186.

miştir.”⁵⁶⁰ ayeti delil getirilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de “yaşayan diri olan” ifadesinin mecazî olarak, aklını, gönlünü imana açık tutan, kalbi açık⁵⁶¹ anlamına geldiğini bilen kişilerin bunu yapması, elbette hoş bir durum değildir.

Kur'an-ı Kerim'de tebdil kelimesi de tahrif anlamında kullanılmaktadır. Bu kelime bir şeyin yerine başka şeyin konulması anlamına gelir.⁵⁶²

Tahrifi gösteren bir diğer kelime لوى dir. Kelime ipi bükmek için اللى kelimesi kullanılır. Bir şey doğruluktan eğriliğe yönlendirmeye denir. لوى لسانه بكذا ise, sözü değiştirdi, çarpıttı, yalan uydurdu anlamına gelir.⁵⁶³ Kelime, Kur'an-ı Kerim'de Yahudi din adamlarının dillerini bükerek kitapta olanları çarpıtmalarını anlatmak için kullanılmıştır.⁵⁶⁴

Tahrifin bir diğer şekli ise, “kitab”ı gizlemektir. Bu anlamda kullanılan كتم kelimesi, gizlemek, örtmek, ihtiyaç duyulduğu zaman bir şeyin açığa çıkmasını sağlamak anlamına gelir. Bu sadece, gizleme şeklinde olduğu gibi, o şeyi izale etme, yok etme şeklinde de gerçekleşebilir.⁵⁶⁵ Kutsal kitapları ellerinde bulunduran bu kitapların bilgisine sahip olanlar, bunlarda bulunan hükümleri, haber-

560- 36. Yasin / 70.

561- Bkz. Beydâvî, Tefsir, V, 220; Fîrûzâbâdî, Tenvîrü'l-Mikbâs min Tefsiri İbn Abbas, V, 220; Hâzin, Tefsir, V, 220.

562- İsfahânî, a.g.e., 111; Râzî, Tefsir, XX, 116.

563- İsfahânî, a.g.e., 752; Râzî, Tefsir, VIII, 113; Esed, a.g.e., I, 105.

564- 3. Al-i İmrân / 78; 4. Nisâ / 46.

565- İsfahânî, a.g.e., 702; Râzî, Tefsir, IV, 183, V, 28; Sâbûnî, Ravâiü'l-Beyân, I, 145, 146.

leri, kendi menfaatlerine, konumlarına ters düştüğü için gizlemişlerdir.⁵⁶⁶

Kitablara karşı olumsuz tavırlar arasında “ayetlerin / ilâhî mesajların küçük bir kazanca karşılık satılması”⁵⁶⁷ şeklinde Kur’an’da ifade edilen, mala, mülke, rüşvete-ki bunlar ebedî kurtuluş yanında küçük şeylerdir-kanarak ayetlerin çarpıtılmasıdır.⁵⁶⁸ Bazı müfessirler ise, bu küçük kazancın Yahudilerin “kendilerini Allah’ın seçilmiş halkı” oldukları şeklindeki yanlış kanaatleri, Hristiyanların da “ Hz. İsa’nın vekaleten keffareti” inancına sahip olmalarının kurtuluşlarına yeterli olması şeklindeki yanlış inanışları olduğunu belirtirler.⁵⁶⁹

Olumsuz tavırlardan bir diğeri kitapta ihtilaf edilmesidir, ihtilaf, muhalefet etmek, sözünde veya halinde herkesin yolunda ayrı bir yol tutmak anlamına gelir. Zıt ضِدّ kelimesinden daha umumîdir. Her zıt birbirinden ayrı (muhtelif)tir. Ama her muhtelif zıt değildir. İnsanlar arasında söz konusu olduğunda çekişmek, münazaa etmek, mücadele etmek anlamında kullanılır.⁵⁷⁰

“Kitap hakkında ihtilafa düşenler, şüphesiz haktan uzak bir anlaşmazlık içindedirler.”⁵⁷¹

566- 2. Bakara / 42, 140, 159, 174, 283; 3. Al-i İmrân / 71, 187; 5. Mâide, / 106.

567- 2. Bakara / 41, 79, 174; 3. Al-i İmrân / 77, 187, 199; 5. Mâide / 44, 106; 9. Tevbe / 9; 16. Nahl, 30.

568- Râzî, Tefsir, XII, 5.

569- Esed, a.g.e., I, 13, 129.

570- İsfahânî, a.g.e., 294.

571- 2. Bakara / 176.

Aralarında kendi ile amel edilen ve anlaşmazlığa düştüklerinde hakem kabul edilerek hak bir kitaba sahip olmayanlar, tartışmadan ve anlaşmazlıktan kurtulamazlar. Bağlı göründüklerine kitabın tamamına gerçekten iman etmeyip kendi arzularına göre, yorumlar getirerek anlaşmazlığa düşerler bu da onların birliklerine zarar getirir.⁵⁷²

Ayetteki, ihtilaf kelimesine kelimenin diğer anlamı olan “hilaf” anlamı yüklenerek: “kitaba muhalefet eden kimseler, derin bir anlaşmazlık üzeridirler.” anlamı da verilmiştir.⁵⁷³ Bu durumda kitabı inkar edenlerin bir kısmının ona sihir, bir kısmının şiir, diğerlerinin “eskilerin malları” veya “uydurulmuş” demeleri kastedilmiş olmaktadır.⁵⁷⁴

İlâhî mesaja karşı tavır takınanların ilâhî mesaj hakkında gerçekleştirdikleri karalamalardan birisi onun şiir olduğu, ilâhî mesajı getiren elçinin şair olduğudur.⁵⁷⁵ Bu iddia Kur'an-ı Kerim'de reddedilmekte, Kur'an'ın şiir, elçinin de şair olmadığı⁵⁷⁶ şairlere ancak azgınlara uyduğu, onların vadilerde gezinip durduğu, yaptıkları şeyleri söyledikleri,⁵⁷⁷ belirtilmektedir. “Vadilerde dolaşmak” deyimini sözcüklerle ve hayallerle, belli bir gerçeklik fikrine bağlı olmaksızın amaçsız ve çoğu zaman tutarsız oynamak anlamına gelir. Kur'an'ın mükemmel anlam örgüsü ve iç tutarlılığı ile şair eseri olmadığına, bu şekilde işaret edilmektedir.⁵⁷⁸ Ayrıca şiirde

572- Elmalî, Tefsir, I, 489.

573- İsfahânî, a.g.e., 195.

574- Râzî, Tefsir, XIX, 213.

575- 21. Enbiyâ / 5; 37. Saffât / 36; 52. Tûr / 30.

576- 36. Yâsin / 69; 69. Hâkka / 41.

577- 26. Şuarâ / 224-226.

578- Esed, a.g.e., II, 760.

-özellikle Arap şiirinde- anlam, dilin müzikalitesi ve ritmi karşısında ikinci derecede önemli iken Kur'an'da kelimelerin seçimi , sesleri ve cümle içindeki konumları-dolayısıyla melodisi ve ritmi-daima anlamın destekleyicisi konumundadır.⁵⁷⁹

İlâhî mesaja karşı çıkanlar onu "eskilerin masalları"⁵⁸⁰ diye de nitelemişler ya da "eski bir yalan"⁵⁸¹ nitelemesinde bulunmuşlardır. Bu kötölemeyi yaparken bunun yeni olduğunu söyleyemiyorlardı. Bu tür niteleme müşriklerden geliyordu. Eski nitelemesi, bütün peygamberler, aynı şeyi söylediklerinden dolayıdır⁵⁸². Ehl-i kitaptan inkarcılar bu tür sözleri etmiyordu. Ettikleri takdirde kendilerinin ellerindeki kitapları da karalamış olurlardı. Müşrikler, ilâhî mesajdan insanları uzak tutabilmek için bu ifadeleri kullanmışlardır.

İlâhî mesajları inkâr edenlerin, ilâhî mesajları sihir diye niteledikleri⁵⁸³ ilâhî mesajı getiren kişiye de sihir yapan⁵⁸⁴ yada "sihir yapılmış"⁵⁸⁵ olarak niteledikleri Kur'an-ı Kerim'de anlatılır. Sihir kelimesi, büyü, sihirbazlık gibi anlamları yanında bu ayetlerde yanıltma, kandırmaca, aldatmaca anlamlarında geçmektedir. Yani

579- Esed, a.g.e., II, 905.

580- 6. En'am / 25; 8. Enfal / 31; 16. Nahl / 24; 23. Müminûn / 83; 25. Furkân / 5; 27. Neml / 67; 46. Ahkâf / 17; 68. Kalem / 15; 83. Mutaffifin / 13.

581- 46. Ahkâf / 11.

582- Mevdûdî, Tefsir, V, 325.

583- 5. Mâide / 110; 6. En'am / 7; 10. Yunus / 76; 11. Hûd / 7; 21. Enbiyâ / 3; 26. Şuarâ / 49; 27. Neml / 13; 34. Sebe' / 43.

584- 10. Yunus / 2; 51. Zâriyât / 39, 52.

585- 17. İsrâ / 47, 101; 25. Furkân / 8.

inkarcılar ilâhî mesajı kandırmaca, rasûlû ise, kandıran-aldataan olarak niteliyorlardı.⁵⁸⁶

İlâhî mesajlara karşı iftiralar bununla da kalmamakta bunun insan sözü olduğu, uydurulduğu⁵⁸⁷, bir insan tarafından mesajı getiren elçiye öğretildiği⁵⁸⁸ gibi iddialarda bulunulmuştur. Elbette vahyin iniş sürecinde bunlar söylendiği gibi, günümüzde de söylenmektedir.

“İnkarcılar: Bu Kur'an'ı dinleyin ve onun hakkında saçma, anlamsız şeyler uydurun ki onu(n gücünü) bastırasınız.”⁵⁸⁹

Bu, Kur'an mesajına karşı çıkanların Kur'an'ın gücünü içgüdüsel olarak hissettiklerini ve aynı zamanda Kur'an'ın kendi çıkarıcı, materyalist hayat görüşlerini tehlikeye soktuğu ve bu nedenle ona karşı çıkılması gerektiği düşüncesinde olduklarını gösterir.⁵⁹⁰ Bu nedenle “bundan başka Kur'an getir ya da bunu değiştir”⁵⁹¹ diye açıkca, kendi arzu ve heveslerine uygun öğreti isteyerek içlerinde olanı açığa vurmuşlardır.

İlâhî mesajlara karşı olumsuz tavırları sadece, onlara inanmadığını belirtenler değil, inandığını söyleyenler de göstermektedir.

586- Esed, a.g.e., III, 1207; Baltaş, a.g.e., 192, 193.

587- 10. Yunus / 38; 11. Hûd /13, 35; 21. Enbiya / 15; 25. Furkan/4; 32. Secde/3.

588- 16. Nahl / 103.

589- 41. Fussilet / 26.

590- Esed, a.g.e., III, 976.

591- 10. Yunus / 15

Kur'an'da, ilâhî mesaj takipçilerinden bir kısmı "kitabın bir kısmına inanıp diğer kısmını inkar etmekle"⁵⁹² suçlanmaktadır. Öyle gözüküyor ki bunlar arzu ve çıkarlarına uyan, kendi işlerine gelen kurallara uyuyorlar⁵⁹³ işlerinde gelmeyenlere uymuyorlardı.

Ayrıca, ahirette ilâhî mesajı getiren elçinin kavminden bazı-
larının, ilâhî mesajı gözden çıkarılacak bir şey olarak gördükleri,
onu terkettiklerinden dolayı şikayetçi olacağı⁵⁹⁴ belirtilmektedir.

Tevrat'ın sorumluluğunu, ona uymaya söz veren, daha sonra
ise bu sorumluluğu taşımayanlar, kitap yüklü eşeklere benzetilir.⁵⁹⁵
Bu benzetme ondan elbette manevî fayda almadıkları, onunla amel
etmedikleri, ondaki bilgiyi saptırdıklarından, onun öğretilerine uy-
gun yaşamadıklarından dolayıdır.⁵⁹⁶

Ellerinde Tevrat olduğu halde, Rasûlullah (a.s.)'tan hüküm is-
tleyen Yahudiler, şöyle kınanmaktadır:

"Allah'ın hükmünün bulunduğu Tevrat yanlarında olduğu
halde, seni nasıl hakem kılıyorlar ve bunun peşinden yüz çeviriyor-
lar. İşte onlar, inanmış değildir."⁵⁹⁷

Bu ayet, Tevrat'ın ilâhî hukukun tümünü içerdiğine
inanmalarına rağmen, inanmadıkları bir peygamberden kendi
arzularına uygun hüküm bulmak amacıyla gelip hüküm isteyenleri

592- 2. Bakara / 85.

593- Mazharuddin Sıddıkî, Kur'an'da Tarih Kavramı, Çev. Süleyman Kalkan, İstanbul,
1990, 154.

594- 25. Furkân / 30.

595- 62. Cumâ / 5.

596- İbn Kesir, Tefsir / IV, 364; Esed, a.g.e., III, 1148.

597- 5. Mâide / 4 3.

anlatmaktadır. Nitekim bunlar aradıklarını bulamayınca da, Kur'an'dan da yüz çevirmişlerdir.

İncil, sahiplerinin de İncil ile hükmetmesi⁵⁹⁸ Rasûlullah'ın da, elbette Müslümanların da, Allah'ın indirdiği hükümler ile hükmetmeleri⁵⁹⁹ istenmekte: Allah'ın hükümleri ile hükmetmeyenler kafir⁶⁰⁰, zalim⁶⁰¹, fasık⁶⁰² olarak nitelenmektedir.



598- 5. Mâide / 47.

599- 5. Mâide / 48, 49.

600- 5. Mâide / 44.

601- 5. Mâide / 45.

602- 5. Mâide / 47.

IV. BÖLÜM

MUKADDES KİTAPLARIN BİRBİRLERİ İLE İLİŞKİSİ

I. Kitapların Kaynağının Bir Oluşu

Kur'an'ın bize öğrettiği üzere hayat birbiri ile bağlantısız bir sıçramalar zinciri değil, devamlı ve organik bir süreçtir. Bu kanun insanın dînî tecrübesini de içine alır.⁶⁰³

Kur'an'a insanlık tarihinin bir döneminde bir anda belirivermiş ve o âna kadar insanlığa yabancı bir mesaj olarak bakılmaz.⁶⁰⁴ Kur'an'da Nuh peygamberle başlayan bir vahiy sürecinden söz edilir ve vahy ürünü olarak kabul edilen önceki kitaplar karşısında bu yeni mesajın karşı-alternatif, daha önceki vahylere ilgisiz, onlarla bağlantısız, içeriği yepyeni bir kitap değil, onlardaki tahrifleri düzeltici ve onlara aynı misyona sahip bir kitap olarak geldiğinden bahseder.⁶⁰⁵

Herkesin bildiği gibi, Hz. Muhammed (a.s.), peygamberliğini söyleyenlerin, ilâhî mesaja muhatap olanların ilki değildi⁶⁰⁶ ve daha önce de Allah bazı kimselere vahyetmişti.⁶⁰⁷

“O dini dosdoğru ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin diye, dinden Nuh'a vasiyet ettiğini ve sana vahyettiğimizi,

603- Esed, a.g.e., I, 4.

604- Paçacı, a.g.m., 175.

605- Ömer Özsoy, Sünnetullah-Bir Kur'an İfadesinin Kavramlaşması-, Ankara, 1994, 15.

606- 46. Ahkaf / 9.

607- 4. Nisâ / 163.

İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya vahyettiğimizi sizin için de şeriat kıldı..."⁶⁰⁸

"Onlar sana indirilene de, senden önce indirilenlere de inanırlar.." ⁶⁰⁹

Tevrat içinde nur ve hidayet olan⁶¹⁰ ve Allah'ın hükümlerin bulunduğu⁶¹¹ bir kitap olduğu gibi, İncil de içinde hidayet ve nur olan⁶¹² ve Allah'ın hükümlerin bulunduğu kitaptır⁶¹³ ve her ikisi Kur'an'dan önce inzal olunmuştur.⁶¹⁴

Tevrat, İncil, Zebur, Kur'an ve isim verilmeden suhuf-u ûlâ veya nüzul-u ûlâ diye nitelenen kitapların hepsi Allah katından, levh-i mahfuzdan dünyaya gönderilmiştir. Kitaplar farklı zamanlarda, farklı toplumlara, farklı dillerden, farklı elçilerle gönderilseler de taşıdıkları temel espri hep aynıdır.

Bu bazı Hristiyanlar tarafından da ifade edilmektedir: "İslamiyetin temel inançlarına bakarsak, (Allah'a iman, meleklerle iman, kitaplara iman, peygamberlere iman, ahiret gününe iman ve kadere iman) görürüz ki hem Yahudiler hem de Hristiyanlar bu maddelere bir şekilde katılmaktadırlar. Orada pek tartışma yoktur. İslamiyetin temel esasları hakkında da (kelime-i şehadet, namaz, oruç, zekat, hacc) Yahudilik ve Hristiyanlıkta benzer uygulamalar var. Şekil belki farklı uygulanabilir, ama esaslar birbirine yakın-

608- 42. Şûrâ / 13.

609- 2. Bakara / 4.

610- 5. Mâide / 44.

611- 5. Mâide / 43.

612- 5. Mâide / 46.

613- 5. Mâide / 47.

614- 3. Al-i İmrân / 3.

dır... ancak Tanrı'nın mahiyeti konusunda görüş ayrılıkları mevcuttur..."⁶¹⁵

Bu sözlere ek olarak şunu söyleyebiliriz: Kur'an'ın bu konuda İncil'den ziyade Hristiyanlarla görüş ayrılığı mevcuttur. Tahrif buluşmuş bile olsa, eldeki İncillerde, Hristiyanların anladığı tarzda Tanrı anlayışı sunulmamaktadır.

İlâhî kaynaklı kutsal metinlere sahip dinlerin inanç ve şekli farklılıklar bulunsun bile ibadet, ahlâk konularında benzerlikler göstermeleri, basit etkileşimden değil, aynı kaynaktan doğmuş olmalarından dolayısıdır.

İbadetlerdeki birtakım şekli farklılıklar ise, Kur'an'da onaylanmaktadır.

"Biz her ümmete bir ibadet tarzı (mensek) kıldık. Onlar bu tarz üzere ibadet etmektedirler."⁶¹⁶

"Sizden herbiriniz için bir din ve yol kıldık."⁶¹⁷

"Meryem oğlu İsa: Allah'ım, Rabbimiz, bize gökten bir sofrayı indir, öncemiz ve sonramız için bir bayram ve Senden de bir belge olsun."⁶¹⁸

Bu ibadet tarzlarının farklı olsa da, ilâhî otoritenin onayından geçmiş oldukları bu ayetlerle ortaya çıkmaktadır. Ama bunun

615- Daniel E. Wickwire, "Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'ın Benzeyen ve Farklı Yanlarının Karşılaştırılması, Fecre Doğru, Sayı: 11, 41, Eylül, 1996, Ankara.

616- 22. Hacc / 67.

617- 5. Mâide /48. Anlam için bkz. Ahfeş, Meâni'l-Kur'an, II, 471.

618- 5. Mâide / 114.

yanında bazı uygulamaları, örneğin ruhbanlık sistemini kendilerinin icad ettikleri belirtilmektedir.⁶¹⁹

Daha önce de belirtildiği üzere, İncil ehlinin İncil hükümlerine, Yahudilerin Tevrat hükümlerine uymaları, Kur'an'da emredilmektedir. Bu farklılıklar konusunda nihaî hüküm şöyle verilmektedir:

“...Eğer Allah dileseydi sizi bir tek ümmet kılardı. Ancak bu verdikleri ile sizi denemesi içindir. Artık hayırlarda yarışınız. Tümünüzün dönüşü Allah'adır. Hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir.”⁶²⁰

II- Diğer Kitapların Tasdik Olunması

Allah bir nur ve yol gösterici olarak Tevrat'ı indirmiştir.⁶²¹ Ondan sonra da Meryem oğlu İsa, Tevrat'ı tasdik ederek gelmiştir:

“Hani Meryem oğlu İsa da Ey İsrailoğulları ! gerçekten ben, sizin için Allah tarafından gönderilmiş elçi, benden önceki Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adındaki elçiyi müjdeleyiciyim demişti.”⁶²²

İncil'de de Hz. İsâ'nın şeriatı yıkmayı değil, tamamlamaya geldiğini ifade ettiği belirtilir.⁶²³ Kur'an'da ayrıca:

619- 57. Hadid / 27.

620- 5. Mâide / 48.

621- 5. Mâide / 44.

622- 61. Sâf / .

623- Matta / 5: 17.

“Benden önceki Tevrat’ı doğrulamak ve size haram kılınan bazı şeyleri helal kılmak üzere size Rabbinizden bir ayetle geldim.”⁶²⁴ dediği zikredilmektedir.

Kur’an-ı Kerim de daha önceki kitapları tasdik edicidir.

“Sana kitabı hak ve kendinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi.”⁶²⁵

“Kendinden öncekileri doğrulayıcı olarak sana indirdiğimiz kitap gerçeğin ta kendisidir...”⁶²⁶

“Ey kitap verilenler ! yanınızdakileri doğrulayıcı olarak indirdiğimize iman edin ...”⁶²⁷

Kur’an-ı Kerim’in önceki kitapları tasdik etmesi, kendisinin daha önce gönderilen kitaplardaki temel öğretilerin aynısını getirdiğini gösterir ve onların da Kur’an’ın geldiği kaynaktan geldiğini belirtir.⁶²⁸ Bununla birlikte müfessirlerin bir kısmı, Kur’an’ın Tevrat ve İncil’i tasdikinin sadece Hz. Muhammed’in nübüvvetine işaret eden kısımları olduğunu söylemişlerdir.⁶²⁹ Elbetteki, bu kitapların tasdik olunması daha önce de geçtiği üzere tahrif olmadıklarını göstermez. Ama bu kutsal metinler Kur’an açısından bakıldığında zaman, bu halleriyle de bir değer sayılmaktadır.

624- 3. Al-i İmrân / 50.

625- 3. Ali İmrân / 3.

626- 35. Fâtır / 31.

627- 4. Nisâ / 47. Ayrıca 2. Bakara / 41, 91, 97; 5. Mâide / 46, 48.

628- Mevdûdî, Tefsir, II, 310; Hz. Peygamberin Hayatı, II, 428; Esed, a.g.e., I, 89.

629- Râzî, III, 180; İbn Kesir, Tefsir, I, 344.

III. Kur'an'ın Önceki Kitaplara Müheymin Oluşu

Kur'an-ı Kerim'de Allah son gönderdiği kitabın daha önceki kitaplara "müheymin" olduğunu bildirmektedir.⁶³⁰

Kelimenin anlamı konusunda farklı ama birbirine yakın görüşler bulunmaktadır. Ayrıca bu kelime Allah'ın isimleri arasında geçmektedir.⁶³¹

Kelimenin kökeni konusundaki görüşlerden birisine göre, Rubai fiil olan هيمن den türemiştir. Bu fiil bir şeyi gözetti, şahit oldu, koruyucu oldu, anlamındadır. Şair Hassan b. Sabit, Nebi (a.s.) hakkında şöyle demiştir:

إن الكتاب مهيمن لنبينا - والحق يعرفه ذوو الألباب

"Kitap, peygamberimize (onun doğruluğuna) şahittir; akıl sahipleri de gerçeği bilirler." Bu kökten ism-i fail olan müheymin kelimesi ise, koruyan gözetten, şahit anlamına gelir.⁶³²

Bir diğer görüşe göre ise kelime امن kötünden gelmiştir. مؤامن iken iki hemzenin yanyana gelmesinin caiz olmaması kuralına göre ikinci hemze ya'ya çevrilmiş ve مأمن olmuş, daha sonra da birinci hemze ha'ya çevrilmiştir. Bu da şahit, başkasını korkudan emin kılan anlamına gelir.⁶³³

630- 5. Mâide /48.

631- 53. Haşr / 23.

632- Zemahşerî, Tefsir, I, 640; Râzî, XII, 11; Hâzin, Tefsir, II, 296; İbn Manzur, a.g.e., XIII, 433; İbn Kesir, Tefsir, II, 65; Asım Efendi, a.g.e., V, 784; Elmalî Tefsir, III, 254; Mevdûdî, Tefsir, I, 431; Doğrul, a.g.e., 154; Esed, a.g.e., I, 200.

633- Cevherî, a.g.e., VI, 2217, 2218; Râzî, Tefsir, a.g.y., Hâzin, Tefsir, a.g.y.

Müheymin kelimesini هَيْمَن den geldiği görüşü müfessirler arasında tercih edilmiştir.⁶³⁴

Bir şeyin diğer bir şey üzerine müheymin olması, onun korunması, gözetilmesi, üzerinde tasarrufta bulunma konusunda yetkili olması anlamına gelmektedir.⁶³⁵ Kelime ayrıca müheymin olan kitabın (Kur'an'ın), her türlü tahriften korunmuş, neshedilmemiş, değiştirilmemiş olduğunu da gösterir.⁶³⁶

Kur'an'ın önceki kitaplara müheymin olması, onun diğer kitaplarda nelerin gerçek nelerin gerçek dışı; hangi hükümlerin geçerli, hangi hükümlerin geçersiz olduğu konusunda belirleyici ölçüt olması anlamına gelir.⁶³⁷ Kur'an'da daha önceki kitapların özü, temel esasları toplanılmış; değişmeyen sabit gerçeklikler aynen korunmuştur.⁶³⁸ Ama zamanın geçmesi ile insan gelişmesi ve ilerlemesine uygun olarak birtakım ayrıntıları (furû) nesh etmiş⁶³⁹; bunun yanında insanların kutsal kitaplara katıp-karıştırdıkları te'vil ve tefsirlerden arındırmıştır.⁶⁴⁰

Hız. İsâ da geldiğinde, getirdiği mesajda aynısını yapmış, Tevrat'taki temel prensipleri korumuş, birtakım furûatı nesh etmiştir.⁶⁴¹

634- Elmalî, Tefsir, III, 254.

635- Tabatabâî, Tefsir, V, 348.

636- Râzî, Tefsir, XIII, 11; Hâzin, Tefsir, II, 296; Elmalî, Tefsir, III, 253.

637- İbn Kesir, a.g.y.; Esed, a.g.y.; Şimşek, Kur'an Kıssalarına Giriş, İstanbul, 1993, 131.

638- İbn Kesir, a.g.y.; Doğrul, a.g.e., 154; Mevdûdî, I, 431.

639- Tabatabâî, a.g.y.

640- Mevdûdî, a.g.y.

641- 3. Al-i İmrân / 50.

Sonuç olarak müheymin kelimesinden iki sonuç çıkmaktadır. Birincisi: Kur'an daha önceki kitapların içeriklerini doğruluğu ve yanlışlığı konusunda temel ölçüttür. Dolayısıyla bu kitaptaki bilgilerin doğruluğu için, ilâhî kökenli bilgi olup olmadığını anlamak için Kur'an'a baş vurmak gerekmektedir.⁶⁴² İkinci sonuç ise, Kur'an-ı Kerim'in bu kitaplardaki bir kısım teferruatı neshetmesidir.

Nesh bir şeyi iptal edip diğerini onun yerine geçirmek; bir şeyin diğeri ile değiştirilmesi; bir şeyin onu takip eden şeyle izale edilmesidir. Bu kitabı harf harf yazmak için de bu kelime kullanılır. Kitabın aslına da ondan kopya edilene de nüsha adı verilir. Çünkü aslından yazılan onun yerini tutmuştur. Bu işi yapan katibe de nasih veya müstensih adı verilir.⁶⁴³ Kavram olarak ise: "Şerî bir hükmün daha sonraki şerî bir hüküm ile ilgasıdır."⁶⁴⁴

Günümüzde Kur'an'ın daha önceki kitapların hükümlerini kaldırmadığı, nesh etmediği⁶⁴⁵ şeklindeki görüş ile Kur'an'ın daha önceki kitapları tamamen neshettiği⁶⁴⁶ şeklindeki diğer bir görüş bulunmaktadır.

Kur'an'da bu iki kitabın tasdik edilmesi, onlarda nur ve hidayet olduğunun belirtilmesi, Yahudi ve Hristiyanlara o kitabın hükümlerine uyulmasının emredilmesinin yanında bu kitaplardaki birtakım teferruatın geçici olduğunu belirten ayetler de bulunmak-

642- Bunun pratik örneklerinden bir kısmı için bkz. Doğrul, a.g.e., 35, 270.

643- İbn Manzur, a.g.e., III, 61; Fîrûzâbâdî, a.g.e., V, 44.

644- Fîrûzâbâdî, a.g.y.; Şimşek, Kur'an'daki İki Mesele, 90.

645- Salih Akdemir, "Laiklik Sorununa Yeni Bir Yaklaşım", Bilgi Vakfı, I. Kur'an Sempozyumu, Ankara, 1995, 333.

646- Esed, a.g.e., I, 31; Şimşek, a.g.e., 169.

tadır.⁶⁴⁷ Ayrıca Rasûlullah (a.s.)'in getirdiği ilâhî mesaj ile yüklerini hafiflettiği, üzerindeki ağır zincirleri kaldırdığı ifade edilmektedir.⁶⁴⁸

Sonuç olarak Kur'an daha önceki kitapları tamamen geçersiz kılmamış, onları hakikate götüren bir değer kabul etmiş, bununla birlikte ondaki tahrif olunan kısımları düzeltmiş ve bir kısım ahkamı da neshetmiştir.

IV- Önceki Kitaplarda Ümmî Rasûlün ve Mü'minlerin Müjdelenmesi

Kur'an-ı Kerim'de ehl-i kitabın Kur'an'ı kendi oğulları gibi tanıdıkları, bildiklerinden bahsedilir.⁶⁴⁹ Elbette bu tanıma, ellerindeki kitaplarda bulunan ilâhî gerçekliklerin aynının Kur'an'da da bulunduğunu farketmeleri, aynı kaynaktan geldiğini anlamaları yoluyla gerçekleşen bir tanımadır.

Yine Kur'an-ı Kerim'de önceki kitaplarda ümmî elçinin yazılı bulunduğu belirtilmektedir.

"Onlar ki yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları ümmî elçi peygambere uyarılar; o, onlara ma'rufu emrediyor ve münkeri yasaklıyor, temiz şeyleri helal pis şeyleri haram kılıyor ve onların ağır yüklerini, üzerlerindeki zincirlerini indiriyor. Ona inananlar, destek olup savunanlar, yardım edenler ve onunla birlikte indirilen nuru izleyenler, işte kurtuluşa eren onlardır. De ki ey insanlar, ben Allah'ın size gönderdiği elçisiyim ki göklerin ve yerin

647- 6. En'am / 146; 3. Al-i İmrân / 93.

648- 7. A'raf / 157.

649- 2. Bakara / 146; 6. En'am / 20; 26. Şuarâ / 197.

mülkü yalnız O'nundur. Ondan başka Tanrı yoktur. O diriltir ve öldürür. Öyleyse, Allah'a ve ümmî peygamber olan elçisine iman edin. O da Allah'a ve O'nun sözlerine inanmaktadır. Ona uyun ki hidayete ermiş olasınız.⁶⁵⁰

Bu ayetler, Rasûlullah (a.s.)nin geleceğinin Tevrat ve İncil'de belirtildiğini ve onun bir özelliği olan ümmîliğinin de bu kitaplarda bulunduğunu, ehl-i kitabın ona inanması gerektiğini bildirmektedir.

Hız. İsâ'nın da bu peygamberi, adını vererek müjdelediği, Kur'an'da belirtilmiştir.⁶⁵¹

Bilindiği gibi, Hız. Peygamber (a.s.) ilâhî vahy gelmeden önce de sonra da çağdaşları gibi bir insandır. Yemek yer sokaklarda dolaşır⁶⁵², vahy gelinceye kadar ömrünü toplum içindeki insanlar arasında geçirmiştir.⁶⁵³ Daha önce vahy nedir, iman nedir bilmemiştir.⁶⁵⁴ Bu zaman zarfında peygamberlik veya tebliğci olma gibi bir iddiada bulunmadığı gibi böyle bir durum için beklentisi de yoktur.⁶⁵⁵ Dolayısıyla bu konuda araştırma yapan, ders gören eğitilen bir kişi de değildir.⁶⁵⁶ Ayrıca ehl-i kitab kültürü içinde de yetişmemiştir, bir ümmîdir.⁶⁵⁷ Dolayısıyla bu konularda etrafındaki insanlardan bir farkı da bulunmamaktadır.⁶⁵⁸

650- 7. A'raf / 157, 158.

651- 61. Sâf / 6.

652- 25. Furkân / 7.

653- 10. Yunus / 10.

654- 42. Şûrâ / 52.

655- 28. Kasas / 86.

656- 29. Ankebût / 48.

657- 4. Nisâ / 113.

658- 7. A'raf / 157; 62. Cumâ / 2.

İşte bu özellikleri taşıyan peygamberin Tevrat ve İncil’de müjdelendiği, ona uyulması gerektiği, ehl-i kitabdan yukarıdaki zikredilen ayetlerde işlenmektedir.

“Biz Hristiyanız diyenlerden söz aldık, onlar da kendilerine tebliğ olunanın bir kısmını unuttular⁶⁵⁹”

Bu ayetin de Rasûlullah’ın müjdenmesi ile ilgili olduğu, Hristiyanların unuttukları şeylerin, Hz. İsâ’nın Hz. Muhammed’i müjdesi olduğu şeklinde tefsirler yapılmıştır.⁶⁶⁰

Kur’an-ı Kerim’de ifade edilen bu müjdelemenin Tevrat ve İncil’de mevcudiyeti konusu müslüman araştırmacılar tarafından ilk dönemlerden itibaren araştırma konusu yapılmıştır. Hristiyanlığa yapılan reddiyelerde Kitab-ı Mukaddes’in tahrifi konusu işlenirken mevcut kitaplarda Hz. Muhammed’den bahseden konuların çıkarıldığı belirtilmiştir.⁶⁶¹

Bununla birlikte, bu kitapların şu an ki içeriklerinde de bu ifadeleri araştırmışlar ve bu tür ifadeler bulmuşlardır. Tevrat’ta:

“Allah’ın Rab senin için aranızdan, kardeşlerinizden benim gibi bir peygamber çıkaracak, onu dinleyeceksin”⁶⁶²

“Onlar için kardeşler arasından senin gibi bir peygamber çıkaracağım ve sözlerimi onun ağzına koyacağım ve ona emredeceğim, her şeyi onlara söyleyecek”⁶⁶³

659- 5. Mâide / 14.

660- Doğrul, a.g.e., 148.

661- Mehmet Aydın, “Faraklit”, T.D.V.İ.A., İstanbul, 1995, XII, 165.

662- Tesniye / 18: 15.

663- Tesniye 18 : 18. Ayrıca Tesniye 32: 32; İşâya 52 / 7-15

Tevrat'taki bu ifadelerin yanında İncil'de de şu ifadeler tespit edilmiştir.

“Bununla beraber ben size hakikatı söylüyorum, benim gitmem sizin hayırlıdır. Çünkü gitmezsem tesellici size gelmez; fakat gidersem onu size gönderirim.”⁶⁶⁴

“Ben de Baba'ya yalvaracağım ve O size başka bir tesellici, hakikat ruhunu verecektir, ta ki daima sizinle beraber olsun”⁶⁶⁵

“Fakat benim ismimle Baba'nın göndereceği, tesellici Ruhul-Kudüs, o size her şeyi öğretecek ve size söylediğim her şeyi hatırlınıza getirecektir.”⁶⁶⁶

“Baba'dan size göndereceğim tesellici, Baba'dan çıkan hakikat ruhu geldiği zaman, benim için o şehadet edecektir.”⁶⁶⁷

“Fakat o, hakikat ruhu gelince, size her hakikate yol gösterecek; zira kendiliğinden söylemeyecektir. Fakat her ne işitirse söyleyecek ve gelecek şeyleri size bildirecektir. O beni ta'ziz edecektir; çünkü benimkinden alacak; ve size bildirecektir, dedim.”⁶⁶⁸

Bu ifadelerde geçen “tesellici” kelimesinin latincesi Paraklitos'tur. Bu kelimenin Yunanca Perikletos'un bozulmuş şekli olduğu, Hz. İsa'nın konuştuğu dil olan Arâmîce'de aslının “Mawhamana” olduğu bunun da peygamberimizin isimleri Ahmed ve

664- Yuhanna / 16: 7.

665- Yuhanna 14: 16.

666- Yuhanna / 14: 26.

667- Yuhanna / 15: 26.

668- Yuhanna / 16: 13, 14.

Muhammed kelimesinin “övülen” şeklindeki anlamıyla aynı olduğu Müslüman araştırmacılarla tespit edilmiştir.⁶⁶⁹

Bunun yanında Kur'an-ı Kerim'de “müjdelenen peygamber”in yanındaki mü'minlerin özelliklerinin de bu kitaplarda belirtildiği ifade edilir:

“Muhammed, Allah'ın elçisidir. Onun yanında bulunanlar, kafirlere karşı çok sert, kendi aralarında ise çok merhametlidirler. Onları rükû ve secde ederken görürsün. Onlar Allah'ın lütuf ve rızasını isterler. Onların yüzlerinde secde izleri vardır. İşte bu onların Tevrat'ta anlatılan vasıflarıdır. İncil'deki vasıfları da şöyledir: Onlar filizini yarıp çıkarmış derken kuvvetlenmiş, kalınlaşmış, sapı üzerine dosdoğru dikilmiş bir ekine benzerler ki, çiftçilerin hoşuna gider. Bu, (örnek) kafirleri öfkелendirmek içindir. Allah, onlardan iman edip salih amelde bulunanlara bir mağfiret ve büyük ecir va'detmiştir.”⁶⁷⁰

Tevrat'ta gelecekte ortaya çıkacak bir mü'min topluluk hakkında, Kur'an'da anlatılan tarzda doğrudan bir haber verme ve vasıflandırma bulunmamaktadır. Ancak Rabb önünde tevazu ile eğilmek, ona secde ederek yakarıшта bulunmak, Eski Ahit'teki mü'min tipinin ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir. Onlar Rabbin düşmanla-

669- Bu konu ile Tevrat ve İncil("de Hz. Muhammed (a.s.)'ın müjdelenmesi konusunun tartışması için bkz. Doğrul, a.g.e., 24, 211, 232; Mevdûdî, Tefsir, VI, 242 vd.; Afzalurrahman, Siret Ansiklopedisi, İstanbul, 1988, I, 106-114; Esed, a.g.e., III, 1144, 1145; Paçacı, a.g.m., 185-189; Aydın, a.g. md., 165,166. Ayrıca son zamanlarda doğu kutsal metinlerinde Hz. Peygamber (a.S.)'ın müjdelendiği ifade edilmeye başlanmıştır. Bu konuda bkz. Afzalurrahman, a.g.e., I, 1992, 54, 56, 57; Kur'an Tarihi, 16, 17.

670- 48. Fetih / 29.

rına karşı sert, O'na sığınanlara karşı ise merhametlidirler.⁶⁷¹ İncil'lerdeki tasvirler ise, daha belirgindir.⁶⁷²

V- Kur'an'ın Arapça Oluşu

a) Arab ve Acem Sözcükleri:

Kur'an'ın Arapça oluşu üzerinde dururken Arab kelimesi ile Kur'an'ın nüzulu döneminde bu kelimenin zıddı olarak kullanılan acem üzerinde durmanın yararlı olduğunu düşünüyoruz. Arab kelimesi, bir millete verilen ad olmakla birlikte bu milletin dilinde "açık ve berrak bir şekilde meramını ifade eden kimse" anlamına gelmektedir.⁶⁷³ أَعْرَبٌ bir duyguyu açık ve net bir şekilde ifade etti demektir.⁶⁷⁴

Kelimenin tekili olmadığından tekil yapılmak istendiğinde sonuna nisbet ya'ı getirilerek عَرَبِيٌّ şeklinde ifade edilir.⁶⁷⁵ Bu tıpkı يَهُودٌ - مَجُوسٌ kelimesi gibidir.⁶⁷⁶

Eskiden kullanılan dillerden olan Akatça'da "Arubi" kelimesi çölde dolaşan göçebe anlamına geliyordu.⁶⁷⁷ Bu milletin şehirde ya-

671- Paçacı, a.g.m., 185; bkz. Mezmurlar, V, 7-12; 29: 2, 95: 3-7; 96: 9, 138: 2; Ezrâ, 9: 1-6; Hezeikel, 46: 3; II, Tarihler, 7: 3; 2: 29, 30; 20: 18; Eyüb, 1: 20; I. Krallar, 8:54; Nehemya, 8: 6.

672- Markos, 4: 2-9; 1; 14: 20; 26: 34; Matta, 13: 3-32; Yuhanna'nın Vahyi, 14: 1.

673- Hamidullah, a.g.e., I, 821.

674- İbn Fâris, a.g.e., IV, 300; Kelimenin eski şiirde kullanımı için bkz. Antere, Divan, 94.

675- Râzî, Tefsir, XVI, 165; Orhan Karmış, "A'rabî", T.D.V.İ.A., 1991, III, 242.

676- Râzî, a.g.y.

677- Clement Huart, Arap ve İslam Edebiyatı, Çev. Cemal Sezgin, Ankara, ts. 10; Ayrıca Hamidullah, a.g.e.

şayanına arab, çölü yurt edineni a'rab denilir.⁶⁷⁸ Bu hususu müfessir Elmalılı M. Hamdi Yazır şöyle ifade eder:

“Arap, gerek araptan, gerek arabın dışındaki kavimlerden özellikle bedevî olanlara (çölde yaşayanlara) denilir. Herhangi bir köy ve kasabada yerleşik olmayıp badiyede konar göçer olarak dolaşan göçebeler için kullanılır. Arab ise, hem köy ve kasabalarda yerleşik olan hem de göçebe yaşayan bütün arap kavmi için kullanılmakla birlikte daha ziyade, köy ve kasabalarda yaşayan medenî kısmı için söylenir ki bunlara “a'rab” denmez. Bunlardan birine yani şehirli bir araba “yâ a'rabî” diye hitap edilecek olursa, kızar öfkelenir. Fakat, herhangi bir bedevî a'rabîye “yâ arabî” denirse kızmaz, üstelik memnun olur, hoşuna gider...Velhasıl Arapça'daki arab ve a'rab, Türkçe'de Türk ve Türkmen gibidir. Türkmen Türk'ün yörüşü olduğu gibi a'rab da arabın yörüşüdür.”⁶⁷⁹

Arap kelimesinin zıddı olarak kullanılan عجم - أعجم kelimeleri, Arapça'da kapalılık ve müphemlik için, açıklık ve vuzuhun zıddı olarak kullanılır. Fasih konuşamayan erkeğe أعجم , kadına عجماء kuyruk sokumuna kapalı, örtülü, gizlenmiş olduğu için عجم الذنب denilir. Hayvan, nefsindeki olanı izah edemediği için عجماء diye isimlendirilmiştir.⁶⁸⁰ Gündüz namazında sessiz olduğu için عجماء diye gündüzki iki namaz olan öğle ve ikindi عجماءان diye isimlendirilmiştir.⁶⁸¹ Konuşamadığı sürece çocuğa صبي أعجم

678- Râzî, a.g.y; Karmış, a.g.y.

679- Elmalılı, Tefsir, IV, 394; Krş: Râzî, Tefsir, XVI, 165.

680- Râzî, Tefsir, XX, 118; Abdullah Aydemir, “A'cemî”, T.D.V.I.A., İstanbul, 1988, I, 323.

681- Râzî, a.g.y.; İbn Fâris, a.g.e, IV, 240.

denilir.⁶⁸² Dilsiz ve saçılıp dağılmış halde bulunan ve bu sebeble sesi duyulmayan deniz dalgasına da **أعجم** denilir.

Daha sonra arablar dillerini bilmeyen, konuşamayan kimse-
lere ve yabancılara bu adı vermişlerdir.⁶⁸³

Eski şiirde de dilsiz, fasih olmayan ve yabancı anlamlarında kullanılmıştır: **أعيالك رسم الدار لم يتكلم حتى تكلم كالأصم إلا أعجم**
“(Sevgilinin) konuşmayan ev izleri seni yordular; neden sonra ko-
nuştularsa da sağır ve dilsiz gibi konuştu.”⁶⁸⁴
تأوى له قلص النعام كما أوت حرق يمانية لا أعجم طمطم
“(Öyle bir devekuşu gibi ki) Yemen’in deve sürüleri, sözü anlaşılmayan Habeş çobanının yanına toplandıkları gibi devekuşu yavruları da buna sığınır.”⁶⁸⁵

أعجمي kelimesi, arab olsun olmasın fasih konuşamayana, **عجمي** kelimesi ise, fasih konuşsun konuşmasın yabancı olana kul-
lanılır.⁶⁸⁶

Bu kelime hem cahiliyye dönemlerinde hem de islam’ın ilk dönemlerinde hangi ırktan olursa olsun yabancı olanları ifade edi-yordu. Şu anda Ortadoğu coğrafyasında acem denilince İranlılar an-laşılır.⁶⁸⁷

Bu kelime, Türkçedeki “tat” sözcüğüne benzemektedir. Eski Türkçe’de tat, yabancı anlamındadır.⁶⁸⁸ Anadolu Türkçesinde ise, iyi konuşamayan anlamına gelmektedir.

682- İbn Fâris, a.g.y.

683- Ebû Ubeyde, a.g.e, II, 91; Râzî, a.g.y.; Elmalı, Tefsir, VI, 564; Ignaz Goldziher, “Acem” M.E.B.İ.A., İstanbul, 1950, I, 117.

684- Muallakât, (Antere), 164.

685- Muallakât, (Antere), 171.

686- Ahmed bin Hanbel, Müsned İstanbul, 1981, V, 411.

687- Goldziher, a.g.y.; Ayrıca bkz. Karaismailoğlu, a.g.y.

688- Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lûgati’t-Türk, Haz. Besim Atalay, Ankara, 1991, II, 486.

Bu şekilde isimlendirme aynı zamanda, kendilerinden olmayanları Yahudilerin goyim, Yunanlıların barbar, Hinduların milec diye adlandırmalarına benzemektedir.

b) Kur'an'ın Arap Dili ile İndirilmesi:

Dil bir topluma mensup fertlerin anlaşma aracı olarak, müşterek söz işaretlerini kullanmalarından meydana gelen bir sistemdir.⁶⁸⁹

Bütün ilâhî metinler insanlar tarafından anlaşılın diye vahyedildiklerine göre, onlardan herbirinin mesajı iletmekle görevli peygamber hangi kavimden ise, kitab da ilk ağızdan onlara olacağı için o kavmin dili ile indirilmiş olması zorunludur.⁶⁹⁰

“Biz her peygamberi yalnız milletin diliyle gönderdik ki onlara açıklasın.”⁶⁹¹

“Biz onu Arapça bir Kur'an/hitabe olarak indirdik ki anlayasınız.”⁶⁹²

“Bu alemlerin Rabbinin indirmesidir. Bunu uyarıcılardan olması için güvenilir ruhu, açık Arapça bir dille senin kalbine indirmiştir.”⁶⁹³

689- İzutsu, a.g.e, 174.

690- Esed, a.g.e., II, 449; Duman, Kur'an ve Müslümanlar, 37; Celal Kırca, “Kur'an-ı Anlamada Dil Problemi”, Kur'an Mesajı Dergisi, İstanbul, 1998, Sayı: 9, 36; Baltaş, a.g.e., 198.

691- 14. İbrahim / 4.

692- 22. Hacc/2.

693- 26. Şuarâ / 192, 195.

Eğer biz onu yabancı bir dille yapmış olsaydık, diyeceklerdi ki: ayetler niçin açıklanmamış, arap için anlaşılmayan yabancı bir dil mi?”⁶⁹⁴

Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de Arapça'nın diğer dillerden üstün olduğu, bu sebeple tercih edildiğine dair küçük bir ima dahi bulunmamaktadır. Her milletin özel bir dili vardır ve Arapça da arapların dilidir. Kur'an'ın gönderildiği peygamber ve onun ilk mensupları arap olduğu için, Kur'an-ı Kerim Arapça olarak indirilmiştir.⁶⁹⁵ Ayrıca daha önceki kitaplarda gönderildikleri toplumun dili ile gönderilmiştir.

Kur'an'ın Arapça oluşu konusu üzerinde dururken Arapça Kur'an'da acaba Arapça olmayan kelime var mıdır konusu geçmişte de gündeme gelmiştir.⁶⁹⁶ Bütün dillerde olduğu gibi Arapçada da dışarıdan alınmış kelimeler bulunmaktadır. Diller arasında sözcük alış-verişi her dönemde varolmuştur.

İbrânice, Rumca, Habeşce, Arâmice ve diğer dillerden Arapça'ya giren kelimeler genellikle Arapça'nın kendi şekillerine uydurulmuş ve Arapça'nın bir parçası haline gelmiştir.⁶⁹⁷ Dolayısıyla bu kelimelerden bir kısmı Kur'an-ı Kerim'de de kullanılmıştır. Doğal olan bu durum onun "Arapça Kur'an" oluşuna halel getirmez.

694- 41. Fussilet / 44.

695- Bu konuda bkz. Elmalî, Tefsir, V, 156, 157; Ateş, Tefsir, III, 293; Esed, a.g.e, II, 495; Derveze, a.g.e., I, 50 vd., Kırca, a.g.m., 36, 37.

696- Bu konuda bkz. Zerkeşî, a.g.e., I, 287-289.

697- Derveze, a.g.e., I, 50, 241.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kitap sözcüğü, Sâmi dillerin tümünde kullanılan bir sözcük olup eski Arapça'da toplamak, birleştirmek anlamında kullanılmıştır. Daha sonra Arapların kuzey komşuları olan Sâmi uluslardan yazı yazma sanatı ile birlikte yazma ile ilgili kelimeler de almışlar, ya da bu sözcüklerden kendi dillerinde bulunanlara da bu yeni anlamı yüklemişlerdir. "Kitap" sözcüğünün, kuzey sâmi uluslarda yazı anlamında kullanılıyor olması, Arapların da sözcüğü yeni anlamını vermesinde etkili olmuştur.

Araplar, İslam öncesi dönemde de sözcüğü kader, takdir etmek anlaşıma, farz kılma anlamında kullanıyorlardı. Ayrıca, yazı ile alakaları sınırlı olan Araplar özellikle Orta Arabistan ve çöl bölgesinde yaşayanlar için yazılar, gizemle, sırla dolu, başka alemlerden haber veren mesajlar olarak algılanıyordu.

Kitap sözcüğü, Kur'an-ı Kerim'de de yukarıda verdiğimiz anlamlarda kullanılmıştır. Yalnız doğal olarak topluma yeni giren inanç ve düşünce sistemi, o toplumdaki sözcükleri kullanırken içeriklerini kendi sistemine göre dolduracağından, Kur'an'da da bu sözcükler İslam öncesi kullanılan anlamlarından tamamen kopuk olmayan; ama Kur'an'ın getirdiği düşünce ve inanç sisteminin etkisi ile daha önceki anlamlardan farklı biçimde doldurulmuşlardır.

"Kitap" sözcüğü, Kur'an-ı Kerim'de de şu anlamlarda kullanılmıştır: Alelâde yazı, düz nesne üzerine yazılmış olan şey, anlaşma, yazışma, sözleşme, gereklilik, farz kılma, zorunlu tutma, hüküm, kesinleştirme, yazgı, süre, ilâhî bir mesaja dayanan delil, kaydetme, tespit, kulların ve milletlerin amel defteri, mukaddes

kitapların geldiği Allah nezdindeki ana kaynak (= Levh-i Mahfuz: Ümmü'l-Kitab), Tevrat, İncil, Kur'an, genel anlamda kutsal metinler ve vahy/ilâhî mesaj.

Kur'an-ı Kerim'de, kitab sözcüğü ile eş anlamlı ya da kitab sözcüğünü anlamamıza yardımcı olabilecek bazı kavramlar da kullanılmaktadır. Suhuf sözcüğü Kur'an'da da, Kur'an'dan önce indirilmiş vahy kitapları, amel defterleri, kutsal kitapların semâvî kaynağı, ilâhî mesajın yazıldığı sayfalar anlamında kullanılır. Zebur sözcüğü ise, ilâhî mesajların yazılı olduğu kitab, ilâhî kayıt kitabı ve Davud peygambere gönderilen ilâhî mesajların yazılı bulunduğu kitab anlamındadır. Bir diğerk sözcük olan sifr ise, kutsal metnin yazıldığı sayfalar/rulolar anlamındadır.

Kutsal kitapların gönderilişini ifade eden kelimelerden birisi olan vahy, Kur'an-ı Kerim'de bildirildiğine göre üç yolla olmaktadır: Allah'ın bilgiyi kalbe ilham etmesi, perde arkasından konuşması ve bir elçi gönderip dilediğini bildirmesi şeklindedir. Kutsal metinlerin gönderiliş i ayrıca nüzûl (inmek) inzal ve tenzil (indirmek) sözcükleri ile ifade edilir. Bir çok kaynağın belirttiğinin aksine inzal ve tenzil sözcükleri arasında bir fark olmayıp her ikisi de ilâhî vahyin inişini bildirirler. Tek defada ya da parça parça iniş i belirtmezler.

Kitap sözcünün ilâhî vahy anlamı ile eş anlamlı kullanılan sözcükler de Kur'an'da kullanılmaktadır. Bunlar aynı zamanda, ilâhî vahyin bazı niteliklerini de gösterirler. Furkan, ilim, hidayet, hikmet sözcükleri hem ilâhî vahyin kendisi hem de niteliklerini ifade eden sözcüklerdir.

Kur'an-ı Kerim'de, kutsal kitapların diğer niteliklerinden de bahsedilmiş, onların açık, açıklayıcı, doğruyu gösteren, rehber olan, rahmet için gönderilen, insanlığa ışık ve aydınlık getiren, manevî problemlerine şifa olan, Allah'ı ve ahireti hatırlatan, kendilerine uyan insanlara şeref ve itibar kazandıran, bereketlendirici ve çelişkisiz oldukları belirtilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de insanların ilâhî mesajlara yaklaşımları da söz konusu edilmiş olup bunlara iman eden, anlayan, anladığını uygulayan kişileri övmüş; kitabı anlamamanın yolunu gösteren bir takım kavramlar üzerinde de durularak, anlama faaliyetinin yöntemi gösterilmiştir. Bunun yanında kitablar, inkar eden, çarpıtan (=tahrif) kitabın ayetlerini değersiz menfaatlere değişen, kitap üzerinde gürültü-patırtı çıkarıp anlaşılıp-uygulanmasına engel olan ve hükümlerine uymayan kimseler de kınanmıştır.

İlâhî mesajlar, Allah'ın insanlığa gönderdiği kurtuluş reçeteleri olmaktadır. Bunlardan birisi olan Kur'an-ı Kerim, insanlık tarihinde bir anda belirmiş ve o zamana kadar insanların bilmedikleri şeyleri söyleyen bir kitap değildir. O da kendisinden önce gönderilen kitaplar ile aynı kaynaktan gelmektedir. Dolayısıyla daha önceki kitaplar ile benzerlik taşıması doğaldır. Kur'an kendinden gönderilen ilâhî mesajları doğrular. Ama Kur'an'ın konumu sadece bunlarla da sınırlı değildir. Kur'an aynı zamanda, daha önceki kitaplara "müheymin"dir. Yani, o kitapların içeriklerinin doğruluğu, yanlışlığı konusunda temel ölçüttür.

BİBLİYOGRAFYA

- Adam, Baki, **Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat ve Yahudi Hayatındaki Yeri**, Ankara, 1994. (Basılmamış Doktora Tezi).
- , **“Kur'an'ın Anlaşılmasında Tevrat'ın Rolü”**, İslâmî Araştırmalar, C. IX, Sayı: I-IV, Ankara, 1996.
- Afzalurrahman, Siret **Ansiklopedisi**, Çev. Komisyon, İstanbul, 1988.
- Ahfeş, Said b. Mes'ide El-Belhi, **Meânî'l-Kur'an**, Beyrut, 1985.
- Akdemir, Salih, **“Laiklik Sorununa Yeni Bir Yaklaşım”**, Bilgi Vakfı, I, Kur'an Sempozyumu, Ankara, 1995.
- Albayrak, Halis, **Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine**, İstanbul, 1993.
- Alûsî, Ebu's-Senâ Şihâbüddin Mahmud b. Abdillâh el-Hüseynî, **Ruhu'l-Meânî- Tefsîrü'l-Kur'ani'l-Azîm ve Seb'il Mesânî**, Beyrut, 1994.
- Anderson, Norman, **İsâ-Masih Gerçeği**, Çev. M. Uysal, İstanbul, 1990.
- Antere b. Şeddad, **Divan**, Beyrut, ts.
- Arkoun, Muhammed, **Kur'an Okumaları**, Çev. Ahmet Zeki Ünal, İstanbul, 1995.
- Asım Efendî, **Kâmus Tercemesi**, İstanbul, R. 1305.
- Atay, Hüseyin, **“Kur'an'a Göre İnanç İlkeleri**, Bilgi Vakfı, I. Kur'an Sempozyumu, Ankara, 1994.

- Ateş, Süleyman, **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, İstanbul, 1989.
- Aydemir, Abdullah, **"A'cemi"**, T.D.V.İ.A., İstanbul, 1988.
- Aydın, Mehmet, **"Faraklıt"**, T.D.V.İ.A., İstanbul, 1995.
- Aytekin, Arif, **"Ashâbü'l-Yemin"**, T.D.V.İ.A., İstanbul, 1991.
- , **"Ashâbü'l-Şimâl"**, T.D.V.İ.A., İstanbul, 1991.
- Başer, Vehbi, **"Sosyal Bilimler Açısından Kutsal Metinlerin İncelenmesi"**, Bilgi Vakfı, II. Kur'an Sempozyumu, Ankara, 1996.
- Baltaşı, Mehmet Ali, **İlk Mesajlar**, İstanbul, 1993.
- Behiyy, Muhammed, **İnançta ve Amelde Kur'anî Kavramlar**, Çev. Ali Turgut, İstanbul, 1988.
- Beydâvî, Nasiruddîn, Abdullah b. Ömer, **Envârü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil**, Beyrut, ts., "Kitabu Mecmuatun Mine't-Tefâsir İçinde".
- Bjorkman, W., **"Kâfir"**, M.E.B.İ.A., İstanbul, 1965.
- Bruce F.F., **Elimizdeki İncil Sağlamdır**, Çev. Yakup Yazman, İstanbul, ts.
- Buhârî, Ebû Abdullah b. İsmail, **Câmiu's-Sahih**, İstanbul, 1981.
- Buhl, F., **"Kur'an"**, M.E.B.İ.A., İstanbul, 1967.
- Cerrahoğlu, İsmail, **Tefsir Usûlü**, Ankara, 1985.
- Cessas, Ebû Bekir Ahmed b. Ali, **Ahkâmü'l-Kur'an**, Mekke, 1993.

- Cevherî, İsmail b. Hammad, Sihah-Tâcû'l-Lüga ve Sihâhi'l-Arabiyye-, Mısır, 1956.**
- Challaye, Felicien, Dinler Tarihi, Çev. Samih Tiryakioğlu, İstanbul, 1972.**
- Çağatay, Neşet, İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi, Ankara, 1991.**
- Çelik, Mehmet, "Sır Dinleri", A.Ü.İ.F.Dergisi, Sayı: 8, Erzurum, 1998.**
- Derveze, Muhammed İzzet, Kur'an Cevap Veriyor, Çev. Abdullah Baykal, İstanbul, 1998.**
- , Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı, Çev. Muhammed Yolcu, İstanbul, 1989.**
- Dinler Tarihi Ansiklopedisi, İstanbul, ts.**
- Duman, M.Zeki, Uygulamalı Tefsir Usûlü ve Tefsir Tarihi, Kayseri, 1992.**
- , Kur'an ve Müslümanlar, Ankara, 1996.**
- Doğrul, Ömer Rıza, Tanrı Buyruğu, İstanbul, 1980.**
- Ebû Nâcî, Muhammed Hasan, Şuarâü'l-Arâbi'l-Fursan Fî'l-Cahiliyye ve'l-İslâm, Beyrut, 1984.**
- Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, El-Medhalü li Dirâseti'l-Kur'ani'l-Kerim, Beyrut, 1992.**
- Ebû Ubeyde, Mâ'mer b. Müsennâ et-Teymî, Mecâzü'l-Kur'an, Beyrut, 1981.**

Ebû Zeyd, Nasr Hamid, Mefhûmu'n-Nas-Dirâsetün fi Ulûmi'l-Kur'an-, Mısır, 1990.

Encyclopedia Judaica, Yerusalem, 1978.

Esed, Muhammed, Kur'an Mesajı-Meal ve Tefsir, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul, 1996.

Fazlurrahman, Ana Konularıyla Kur'an, Çev. Alpaslan Açıkgenç, Ankara, 1993.

Ferrâ, Ebû Zekeriyya Yahya b. Ziyad, Meânii'l-Kur'an, Beyrut, ts.

Firûzâbâdî, Mecdûddin Muhammed Yakub, Tenvîrû'l-Mikbâs min Tefsîri İbn Abbas, Beyrut, ts. (Kitab-ı Mecmuatun mine't-Tefsir içinde)

-----, Besâirü Zevî't-Temyiz fi Letâifi Kitâbi'l-Azîz, Beyrut, ts.

Goldziher, İgnaz, "Acem", M.E.B.İ.A., İstanbul, 1950.

-----, "Ehlü'l-Kitab", M.E.B.İ.A., İstanbul, 1948.

Gilchrist, John, Kur'an İle Kutsal Kitab, Çev. ? İstanbul, ts.

Hamidullah, Muhammed, İslam Peygamberi, Çev. Salih Tuğ, İstanbul, 1980.

-----, Kur'an Tarihi, Çev. Said Mutlu, Ankara, 1991.

-----, Rasûlullah Muhammed, Çev. Salih Tuğ, İstanbul, 1992.

Harman, Ömer Faruk, "Ahd-i Atik", T.D.V.İ.A.- İstanbul, 1988.

Hâzin, Alâüddin Ali b. Muhammed, **Lübâtü't-Te'vîl fi Meâni't-Tenzil**, Beyrut, ts. (Kitabu Mecmûatün Mine't-Tefâsîr içinde)

Huart, Clement, **Arap ve İslam Edebiyatı**, Çev. Cemal Sezgin, Ankara, ts.

İbn Abbâd, İsmail, **El Muhit fi'l-Lüga**, Beyrut, 1994.

İbn Arâbî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh, **Ahkâmü'l-Kur'an**, Beyrut, ts.

İbn Cevzî, Cemalüddin Ebû'l-Ferec, **Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr**, Beyrut, 1987.

İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed, **Mu'cemü Mekâyisü'l-Lüga**, Kum, ts.

İbn Hanbel, Ahmed, **Müsned**, İstanbul, 1981.

İbn Hişâm, E's-Sîretü'n-Nebeviyye, Mısır, 1936.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail, **Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Azîm**, Beyrut, 1986.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, **Te'vîlü Müskilî'l-Kur'an**, Beyrut, 1981.

-----, **Tefsîrû Garibu'l-Kur'an**, Beyrut, 1987.

İbn Manzur, Muhammed b. Mükerrrem, **Lisânü'l-Arab**, Beyrut, 1968.

İmruu'l-Kays, **Divan**, Beyrut, ts.

İsfahânî, Ragıb, **Müfredâtü Elfâzı'l-Kur'an**, Dimeşk, 1992.

- İskenderî, Ahmed b. Münir, El-İntisaf, Beyrut, 1987. (Keşşâf Hâmişinde)**
- İvanow, W. , “İmam”, M.E.B.İ.A., İstanbul, 1950.**
- İzutsu, Toshihiko, Kur’an’da Allah ve İnsan Çev: Süleyman Ateş, Ankara, ts.**
- , Kur’an’da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar, Çev. Selahaddin Ayaz, İstanbul, 1991.**
- Jeffery, Arthur, The Foreign Vocabulary of Qur’an, Leiden, 1937.**
- Kanan, Orhan, Kur’an’da Kitab Kelimesinin Anlamları, Ankara, 1994. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)**
- Kara, Necati, Kur’an’a Göre Hz. Musâ, Firavun ve Yahudiler, İstanbul, 1989.**
- Karaismailoğlu, Adnan, “Acem”, T.D.V.İ.A., İstanbul, 1988.**
- Karmış, Orhan, “A’rabî”, T.D.V.İ.A., İstanbul, 1991.**
- Kâsımî, Muhammed Cemalüddin, Mehâsinü’t-Te’vil, Mısır, 1957.**
- Kaşgarlı Mahmud, Divânü Lügati’t-Türk, Haz. Besim Atalay, Ankara, 1981.**
- Kaya, Remzi, “Ehl-i Kitab”, T.D.V.İ.A., İstanbul, 1994.**
- Kesler, M. Fatih, Kur’an’da Yahudiler ve Hristiyanlar, Ankara, 1993.**
- Kılavuz, Ahmed Saim, “Amel Defteri”, T.D.V.İ.A., İstanbul, 1991.**

- Kırca, Celal, **“Kur’an’ı Anlamada Dil Problemi”**, Kur’an Mesajı, Sayı: 8, İstanbul, 1998.
- Kitab-ı Mukaddes**, İstanbul, 1985.
- Krenkow, F., **“Kitab”**, M.E.B.İ.A., İstanbul, 1967.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, **El-Câmî li Ahkâmî’l-Kur’an**, Mısır, 1966.
- Mac Donald, D. B., **“İman”**, M.E.B.İ.A., İstanbul, 1950.
- Macit, Nedim, **“Kur’an’ın Allah Tasavvuru ve İnsana Ulaştırılması”**, Bilgi ve Hikmet, İstanbul, 1993.
- Mavsılî, Abdullah b. Mevdud, **El-İhtiyâr li Ta’lîlî’l-Muhtâr**, İstanbul, 1984.
- Mevdûdî, Ebu’l-A’lâ, **Tefhimü’l-Kur’an**, Çev. Komisyon, İstanbul, 1987.
- Mevlâ Beg Muhammed Ahmed-Becâvî Ali Muhammed-İbrahim Muhammed, Ebu’l-Fadl, **Eyyâmü’l-Arab fi’l-Câhiliyye ve’l-İslâm**, Beyrut, ts.
- Meydânî, Ebu’l-Fadl Ahmed b. Muhammed, **Mecmeu’l-Emsâl**, Mısır, ts.
- Mittowoch, E., **“Hakim”**, M.E.B.İ.A., İstanbul, 1950.
- Mir Mustansır, **Kur’ânî Kavramlar ve Terimler Sözlüğü**, Çev. Murat Çiftkaya, İstanbul, 1996.
- Moritz, B., **“Arabistan (Yazı)”**, M.E.B.İ.A., İstanbul, 1950.
- Muallakât-Yedi Askı-, Çev. M. Şerafettin Yalçın, İstanbul, 1989.

- Mu'cemu'l-Vasît**, Haz. Komisyon, İstanbul, 1986.
- Mukatil b. Süleyman, El-Vücûh ve'n-Nezâir**, Haz. Ali Özek, İstanbul, 1993.
- Nâbiğa ez-Zübyânî, Divan**, tahkik: Kerem Büstânî, Beyrut, 1963.
- Nahhâs, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed, İ'râbü'l-Kur'an**, Yer yok, 1985.
- Nesefî, Ebû Berekât Abdullah b. Ahmed, Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil**, Beyrut, ts. (Kitabü Mecmûatün mine't-Tefâsir içinde).
- Nöldeke, Theodor, Schwally, Friedrich, Kur'an Tarihi**, Çev. Muammer Sencer, Yer yok, 1970.
- Özçelik, Mustafa, "Kelimelerin İklimi"**, Kitap Dergisi, Sayı: 85, İstanbul, 1985.
- Özsoy, Ömer, Sünnetullah-Bir Kur'an İfadesinin Kavramlaşması**, Ankara, 1994.
- Öztürk, Yaşar Nuri, Kur'an'ın Temel Kavramları**, İstanbul, 1994.
- , **Kur'an'daki İslam**, İstanbul, 1993.
- Paçacı, Mehmet, "Kur'an-ı Kerim Işığında Vahy Geleneğine Kitab-ı Mukaddes Bağlamında Bir Bakış"**, İslâmî Araştırmalar, C. V, Sayı: 3, Ankara, 1991.
- Râzî, Fahrüddin, Mefâtiḥü'l-Gayb**, Tahran, ts.
- Reşit Rıza, Muhammed, Tefsirü'l-Kur'ani'l-Kerim**, Mısır, H.1373.

-----, **Muhammedî Vahy**, Çev. Salih Özer, Ankara, 1991.

Sâbûnî, Muhammed Ali, **Safvetü't-Tefâsir**, İstanbul , ts.

-----, **Revâiü'l-Beyân Tefsîrû Ayâti'l-Ahkâmi mine'l-Kur'an**, İstanbul, ts.

Salih, Subhi, **Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an**, Beyrut, 1990.

Seminü'l-Halebî, Ahmed b. Yusuf, **Dürrü'l-Masûn fi ilmi Kitabi'l-Meknûn**, Dimeşk, 1994.

Sıddıkî, Mazharuddin, **Kur'an'da Tarih Kavramı**, Çev. Süleyman Kalkan, İstanbul, 1990.

Şevkânî, Muhammed b. Ali, **Neylû'l-Evtâr şerhü Müntekal-Ahbâr**, Mısır, ts.

-----, **Fethu'l-Kadîr**, Beyrut, 1983.

Şimşek, M. Sait, **Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele**, İstanbul, 1991.

-----, **Kur'an Kıssalarına Giriş**, İstanbul, 1993.

Tabatabâî, Seyyid Muhammed Hüseyin, **El-Mizân fi Tefsîri'l-Kur'an**, Tahran, 1973.

Tabersî, Şeyh Ebû Ali el-Fadl b. Hasen, **Mecmeü'l-Beyân li Ulûmi'l-Kur'an**, Beyrut, 1994.

Tanyu, Hikmet, **Ahd-i Cedîd**, T.D.V.İ.A., İstanbul, 1988.

Tümer, Günay-Küçük, Abdurrahman, **Dinler Tarihi**, Ankara, 1988.

Ünal, Ali, **Kur'anda Temel Kavramlar**, İstanbul, 1990.

- Watt, William Montgomery, **H. Muhammed-Peygamber ve Devlet Kurucu**, Çev. Hayrullah Örs, İstanbul, 1963.
- , **H. Muhammed Mekke'de**, Çev. Azmi Yüksel, M. Rami Ayas, Ankara, 1986.
- , **Günümüzde İslam ve Hristiyanlık**, Çev. Turan Koç, İstanbul, 1991.
- , **H. Muhammed'in Mekke'si**, Çev. M. Ali Ersin, Ankara, 1995.
- Wickwire, Daniel E., **"Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'ın Benzeyen ve Farklı Yanlarının Karşılaştırılması"**, Fecre Doğru, Sayı: 11, Ankara, 1996.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, **Hak Dini Kur'an Dili**, İstanbul, ts.
- Zebîdî, Seyyid Muhammed Murtazâ, **Tâcû'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmus**, Bingazi, ts.
- Zemâhşerî, Carullah Mahmud b. Ömer, **Esâsü'l-Belâğa**, Beyrut, 1965.
- , **El-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidi't-Tenzil**, Beyrut, 1987.
- Zerkânî, Muhammed Abdü'l-Azîm, **Menâhilü'l-İrfan fi Ulûmi'l-Kur'an**, Mısır, ts.
- Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdillâh, **El-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an**, Beyrut, 1972.